

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

FORVM

**Publicationes Doctorandorum
Juridicorum**

IX. évfolyam

SZEGED
2019

Redigunt

TAMÁS ANTAL, ZSUZSANNA JUHÁSZ, KRISZTINA RÚZS MOLNÁR,
ZSOLT SZOMORA, NORBERT VARGA

Collegium scientiae actorum:

ATTILA BADÓ, MÁRTA DEZSŐ, ZSUZSANNA FEJES, KLÁRA GELLÉN,
ATTILA HARMATHY, JÓZSEF LICHTENSTEIN, BARNA MEZEY,
LÁSZLÓ NÁNÁSI, GÁBOR ROKOLYA, ARNDT SINN, BÉLA SZABÓ,
ISTVÁN SZABÓ, GERHARD THÜR

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

FORVM Szeged

Szerkesztőbizottság:

ANTAL TAMÁS, JUHÁSZ ZSUZSANNA, RÚZS MOLNÁR KRISZTINA,
SZOMORA ZSOLT, VARGA NORBERT

A folyóirat tudományos testülete:

BADÓ ATTILA, DEZSŐ MÁRTA, FEJES ZSUZSANNA, GELLÉN KLÁRA,
HARMATHY ATTILA, LICHTENSTEIN JÓZSEF, MEZEY BARNA,
NÁNÁSI LÁSZLÓ, ROKOLYA GÁBOR, SINN ARNDT, SZABÓ BÉLA,
SZABÓ ISTVÁN, THÜR GERHARD

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Kiadja

GÖRÖG MÁRTA

dékán

Kiadványunk rövidítése

FORVM Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis

ISSN 2063-5540 FORVM Publicationes Doctorandorum Juridicorum

A műszaki szerkesztést és a nyomdai munkákat az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

TARTALOMJEGYZÉK

HAJZER GERGŐ	
Tetszik, nem tetszik: A Magyar Országgyűlés pártjainak lájkhálózata.....	5
HUSSEIN JASMINE	
Első vagy hátsó ajtó? – Az elektronikus felügyelet alkalmazása a büntetés-végrehajtásban.....	23
LABANCZ ANDREA	
A technológiai innováció hatása az e-kereskedelemre.....	37
LUKÁCS ADRIENN	
Információs és kommunikációs technológiák és munkajog.....	53
MIRIYEVA NARMIN	
The mobile commerce as the next generation of e-commerce?.....	69
SCHULTZ MÁRTON	
Elismeri-e a Ptk. a személyiségi jog vagyoni értékét?.....	87
SZANISZLÓ RÉKA BRIGITTA	
Kommunizmus Vietnámban – Egy magyar típusú rendszerváltozás lehetősége?.....	103

HAJZER GERGŐ*

Tetszik, nem tetszik: A Magyar Országgyűlés pártjainak lájkhálózata**

1. Bevezetés

Az internet és a közösségi média felületek terjedésével új lehetőségek nyíltak a politikai szereplők kommunikációjának szélesítésére. Magyarországon a világháló felületén folytatott politikai kommunikáció a 2002-es választások idején jelent meg először.¹ Ugyanakkor, mind a 2002-es mind pedig a 2006-os választások alkalmával az online kampány inkább statikus, a politikai pártok honlapjain, blogjain² vagy hírportálokon elhelyezett hirdetésekkel állt.³ A pártok kampányában különös erőbefektetést és ezzel önálló helyet az online kommunikáció 2010-től tudhat magáénak.⁴ A közösségi médiában és a közösségi hálózatokon való aktivitást ezek sajátos szerepe hívta életre. A web 2.0 megjelenésével, ahogy Tim O'Reilly fogalmaz a világháló átalakult egy olyan platformmá, amelyen a felhasználók folyamatosan alkotják, módosítják és osztják meg egymással a tartalmakat.⁵ A web 2.0 eszközeinek csoportosításának lehetőségével találkozhatunk Scott Klososky írásában (2011), ahol alapvetően két csoportra osztja a technológiákat.⁶ Az egyik csoport a közösségi média (social media), amely magába foglalja az interneten és a telefonon alkalmazott video-, fotó-, dia-, bemutató és egyéb dokumentumokat, amelyek elképzelést, ötletet, tervet vagy üzenetet hordoznak, vagy csak szóra-koztatnak és megoszthatók, illetve ezek közvetítőit, gyűjtőhelyeit; ilyen például a YouTube, a SlideShare, a Flickr és a Scribd. Továbbá ide sorolja még a felhasználó által generált tartalmakat (installációkat, fotókat, videókat...), a magánszemélyek újságírását

* PhD hallgató, tudományos segédmunkatárs, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ DÁNYI ENDRE: *A falújság visszaszól*. Médiakutató 2002 nyár. 23–36. pp.

² A magyar politikai blogokról bővebben lásd: UGHY MÁRTON: *A blog hatása a politikai kommunikációra egy fontos politikai blog tükrében*. Információs Társadalom 2007/3. 102–114. pp.

³ MERKOVITY NORBERT: *Párthonlapok az országgyűlési választások idején*. Médiakutató 2010 ősz. 83–92. pp.

⁴ BURJÁN ANDRÁS: *Internetes politikai kampány 2*. Médiakutató, 2010 tél. 37–50. pp.

⁵ O'REILLY, TIM: *What is Web 2.0? Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*. Communication and Strategies 2007/65, 17. p.

⁶ KLOSOSKY, SCOTT: *Enterprise Social Technology*. Austin, Texas: GBG Press. 2011.

(a blogolást, a hírcsatorna összeállítását), a valós idejű hírek eseményeinek nyomon követését. A másik kategóriát közösségi hálózatoknak nevezi melyeken a felhasználók mintegy hálózatot alkotva kerülnek kapcsolatba egymással, Klososky itt a Facebook, Twitter, MySpace és LinkedInt hozza példának, de ezt kiegészíthetjük az Instagrammal is. Ugyanakkor ezek az oldalak mára jelentősen átalakultak és a két osztály összemósodni látszik. Mindazonáltal a web 2.0 technológiai sokkal nagyobb interaktivitást, média-használói aktivitást tesznek lehetővé és követelnek meg, mint a korábbi médiumok. A felhasználói profiloknak és a média-használói aktivitást lekövető algoritmusoknak köszönhetően egy könnyen beazonosítható, a médiatartalmak iránt fogékony, aktív és preferenciái alapján jól célozható közönség elérhetőségének ígérétét hordozzák.⁷ Az Eurostat legfrissebb adatai szerint a 16-74 éves korosztály körében ez a közönség Magyarországon kiemelkedő az Európai Unió országait és Norvégiát figyelembe véve.⁸ Az online felhasználók körében Magyarországon a Facebook kiemelkedő platform.⁹ Így a politikai szereplők körében is predesztinálható volt, hogy a közösségi hálózatokon és azon belül főként a Facebookon való megjelenésükkel és aktivitásukkal kommunikációs lehetőségeik bővülnek. Ennek megfelelően a politikai szereplők elsőként iWiW majd annak elsorvadását követően Facebook fiókokat hoztak létre.¹⁰ A közösségi hálózatok különösen népszerűvé váltak az új mozgalmak és pártok körében mint a Jobbik és az LMP, melyek saját bevallásuk szerint kevésbé fértek hozzá a tradicionális média csatornához.¹¹ A politikai kommunikáció eszközeinek ezirányú bővülésének hatására a politikai szereplők a felhasználók közvetlen és folyamatos elérésére törekedtek. Az átalakulás folyamata, Bajomi-Lázár Péter szerint a propagandisztikus üzenetközvetítésről inkább a politikai marketing eszköztárára történő átállásban figyelhető meg.¹² A lájkok, követők és pozitív bejegyzések gyűjtése így egy új területet nyitott a politikai kommunikáció és azon belül is a politikai kampány számára. A következőkben empirikus kutatásom eredményeit összegzem, mely a Magyar Országgyűlésben szereplő pártok lájkhálózatával foglalkozik.

2. Mik a lájkhálózatok? Kutatásmódszertan

Mielőtt rátérnék a kutatási eredményeim részletes ismertetésére tisztázni szeretném, hogy mi is kutatásom tárgya, mik a lájkhálózatok. Ezt követően ismertetem az eredmények vizsgálatának mikéntjét. Mára Magyarország parlamenti pártjainak mindegyike

⁷ MYAT KORNÉL: *Remény, forradalom, kiábrándulás? Politikai aktivitás a közösségi média színterein*. Médiakutató 2015 őszi, 82. p.

⁸ Az Eurostat legfrissebb adatai szerint a 16-74 éves korosztály körében, százalékos arányban az Európai Unió országait és Norvégiát vizsgálva Magyarország a második helyen áll a közösségi platformok használatának vonatkozásában. Az adatokért lásd: <http://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/ict/bloc-1b.html> Utolsó letöltés ideje: 2019. 09. 19.

⁹ A magyarok közösségi hálózatokon való részvételéről lásd: <http://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/hungary> Utolsó letöltés ideje: 2019. 09. 19.

¹⁰ BALOGH CSABA: *A politika közösségiweb-használata Magyarországon*. Médiakutató. 2011 nyár, 29–38.

¹¹ KITTA GERGELY: *A Fidesz online politikai kampánya 2010-ben*. In: Enyedi Zsolt, Szabó Andrea & Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2011.

¹² BAJOMI-LÁZÁR PÉTER: *A politikai propagandától a politikai marketingig*. Médiakutató. 2009 nyár. 41–49. pp.

rendelkezik valamilyen közösségi média felülettel, mely a hatékony elérés mellett tájékoztató és mobilizáló eszközként is funkcionál. Kutatásom során azt a célt tűztam ki, hogy részletesebb betekintést nyerjek egy-egy párt közösségi média használatának szokásaiba, különös tekintettel a hivatalos, nyílt Facebook oldalak kezelésének sajátosságaira. Tanulmányom empirikus kutatási eredményeimet foglalja össze, mely a Magyar Országgyűlésbe bejutó és ott frakció alakítására képes pártok Facebookon szereplő lájkhálózatának feltérképezésére koncentrál.

A tanulmányban használt és elemzett adatok begyűjtésére a Netvizz online, Facebookon elérhető, nyílt, ingyenes alkalmazást használtam, melynek *page like network* funkcióját segítségül hívva könnyedén, pár kattintással rendelkezésemre állt a pártok lájktérképe.¹³ Az adatgyűjtés nehézségei közé tartozik, hogy a Cambridge Analytica botrány miatt, a Facebook kezelői felülvizsgáltak minden adatgyűjtésre szolgáló szoftvert, és annak ellenére, hogy a Netvizz nyilvános, mindenki számára könnyen hozzáférhető, nyílt adatokkal dolgozik, elrendelték a program korlátozását, felfüggesztését. Bár tanulmányomban igyekeztem friss adatokkal dolgozni, ezek visszakövethetősége és ellenőrzése nehézségekbe ütközhet a jövőben, amennyiben a szolgáltatás végleges törlésre kerül. Az adatok az oldalak 2018. szeptember 24-i állapotát tükrözik. A Netvizz szolgáltatást 2019 nyarán az üzemeltetője leállította, így a vizsgálatom ezzel az alkalmazással nem reprodukálható, ugyanakkor továbbra is rendelkezésre áll több, ingyenes közösségi média oldalak kapcsolatait feltérképező, hálózat elemző program mint például a netlytic.¹⁴

Leszögezendő, hogy a Facebook „tetszik” gomb megnyomását tanulmányomban a szimpátia kifejezésének egyik lehetséges módjaként tárgyalom. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy ennek elmaradása korántsem jelenti kizárólag azt, hogy az adott párt ne szimpatizálna, ne támogatna más oldalakat.

A Netvizz kéttípusú lájkhálózat megalkotását teszi lehetővé: (1) a vizsgált oldal által kedvelt oldalak közti kapcsolat első szintű vizsgálatát, ahol az egyes oldalak alapvető adatai mellett – mint a kedvelések száma, a posztgyakoriság vagy az elemek kategóriája – a köztük lévő kapcsolatokat elemezhetjük; míg (2) a második szintű elemzés során a vizsgált oldal által kedvelt oldalak által kedvelt további oldalakat is tartalmazza a hálózat. Utóbbi esetben bár egy „réteggel” mélyebbre hatolva bővebb képet kaphatunk az eredetileg vizsgált oldalunk kapcsolatairól, de ebben az esetben a hatalmas hálózati térképek kialakítása mellett, elveszne a vizsgálat központjába állított oldal relevanciája. Tanulmányomban ezért, illetve azért hogy az egyes pártok lájkhálóit össze tudjam hasonlítani egy „réteg” vizsgálatát tűztam ki célul.

Az adatokat a vizualizációra és grafikai elemzésre szolgáló Gephi v0.9.2 programmal kezeltem, szerkesztettem, melyeket képformátumban a kutatási eredmények ismertetésére szolgáló fejezetekben jelenítek meg. A képi megjelenítéssel kapcsolatban, egyes pártok hálózataiban esetében problémába ütköztem. Egyes esetekben a több száz elemből álló hálózatok ábrázolása nyomtatásban igencsak összemosódó és kivehetetlen ábrákat eredményezne, így kénytelen voltam (5-7. ábránál) redukálni a hálózatot, és

¹³ RIEDER, BERNHARD: *Studying Facebook via Data Extraction: The Netvizz Application*. 2013. WebSci'13, május 2–4.

¹⁴ GRUZD, ANTOLY: *Netlytic: Software for Automated Text and Social Network Analysis*. 2016. Elérhető: <http://Netlytic.org>, Utolsó letöltés ideje: 2019. 09. 14.

csupán egyfajta kivonatot rögzíteni a tanulmányban. Ezekben az esetekben az egyes elemek fokszáma, azaz a kapcsolataik száma alapján szűkítettem a hálózatot. A foksám azért fontos a vizuális redukció kapcsán, mert így a hálózatok elemei között fennálló kapcsolatokra téve a hangsúlyt az a 20 elem marad az ábrázolt kivonatokban, melyek a teljes hálózat vonatkozásában a legtöbb kapcsolattal rendelkeznek.

Maga a lájkhálózat elemekből és a köztük lévő kapcsolatokból épül fel. Az elemek olyan oldalak, melyeket az adott párt kedvel. A kapcsolatok pedig az elemek közt létrejövő kedveléseket jelenítik meg. Ezeket a kapcsolatokat az ábrákon nyilak jelzik. A nyíl arra, mutat amit az adott oldal lájkol, így kialakulhatnak oda-vissza nyilak is, melyek azt jelölik, ha közös az egymás iránti „szimpátia”. A nyilak azonban eltérő hosszúságúak lehetnek, mint ahogy eltérő lehet az elemek csoportosulása és egymástól lévő távolsága is. Ezek azonban már nem az egyes oldalak viszonylatában alakulnak, hanem a Facebook felhasználók preferenciáját jeleníti meg: minél távolabb vannak egymástól az elemek annál kevesebb felhasználó lájkolta ugyanazt a két oldalt. Ezáltal egy viszonylagos képet kaphatunk a felhasználók privát lájkjairól is a vizsgált oldalak tekintetében.

Az ábrákon, a vizualizáció alkalmával használt szürkeátmenetes skálán azt figyelhetjük meg, hogy a hálózat mely elemei a legkedveltebbek. Minél nagyobb az adott hivatalos oldal kedvelőinek száma, annál sötétebben szerepel a hálózati ábrában. Mindemelett, itt érdemes leszögezнем, hogy a Facebook oldalak esetében különbséget kell tennünk a kedvelések és a követettség között. Ez két külön mérőszám, melyeket könnyű összekeverni vagy éppen összemosni, mennyiségben ugyanakkor jelentősen eltérnek egymástól. Egy adott oldalt a nélkül is követhetünk, értesülhetünk a legfrissebb posztjairól, általa hirdetett eseményekről, hogy azt kedvelnénk. Ugyanakkor kedvelésünkkel automatikusan az adott oldal követőivé válunk. Továbbá az ábrákon, az elemek méretével kívánom azt jelezni, hogy mely oldalak a legaktívabbak. A „posztgyakorosság” vonatkozásában azon elemek mérete lesz nagyobb, melyek a mintavételt megelőző 50 poszt gyakorisága alapján óránként nagyobb „forgalmat” bonyolítottak le. Az átlagos forgalom kiszámításába azonban nem csupán az adott oldal által megosztott tartalmak száma tartozik, hanem az az egyes megosztások alatt megjelenő kommentek is.

Kutatásom egyik célkitűzése az volt, hogy feltérképezzem, vajon az egyes pártok lájkhálózatai hány komponensből állnak, illetve, hogy a hálózat elemei milyen oldalaknak azonosítják magukat. A kutatás megkezdése előtt azt feltételeztem, hogy a 2018-as választások után az Országgyűlésben frakcióképes pártok közül, a választási sikerekhez viszonyítva, az a párt rendelkezik több elemmel, mely a választásokat is sikeresebben vette. Azt feltételeztem, hogy a hálózatok elemei közt jelentős számban talállok az adott párt helyi szerveződéseihez kapcsolódó hivatalos oldalakat, vagy más politikai szereplőket, egyéni jelölteket. Az egyéni jelöltek és a megyei, területi szerveződések jelenléte nem pusztán abból az irányból indokolt, hogy a központi hivatalos oldalak a „tetszik” gomb megnyomásával kifejezik szimpátiájukat és szimbolikus támogatásokat az adott jelölt, politikus vagy helyi szerveződés iránt, de egy-egy lájk a felhasználók és ezúton a potenciális szavazókkal való kommunikáció megkönnyítését is szolgálhatja. Hiszen, amennyiben egy felhasználó egy egyéni jelölt oldalát lájkolja, akkor a későbbiekben akár hirdetés, akár ajánlás formájában az adott politikai szervezet bejegyzéseiről is értesülhet. Ilyen szempontból tehát mindenképpen megéri a párt hálózatának ezirányú kiépítése. Ebből indul ki egy másik előfeltevésem, mely szerint a hálózat elemei között

inkább politikai érintettségű portálok hivatalos oldalait fogjuk megtalálni. A „politikai érintettség” tanulmányomban az adott politikai párt színeiben induló személyt, vagy az adott politikai párt helyi – megyei, városi vagy egyéb területi – egységeit, szerveződéseire korlátozódik. Tehát az adott párttal való kölcsönös viszonyt feltételez. Ezért, bár érdekes lenne megvizsgálni a hírügynökségek, hírportálok és egyéb médiumok ilyen szintű szerveződését és esetleges pártkötődését, de tanulmányomban ezek az oldalak, nem tartoznak a „politikai” kategóriába. A nagyszámú mintára való tekintettel ilyen esetben minden médiumként szereplő elemnél a tulajdonosi szálát és az adott párt kapcsolatát kellene vizsgálni. Erre azonban a tanulmány nem terjed ki.

Mindazonáltal, vizsgálatom nem csupán arra kíván rávilágítani, hogy melyik oldal, melyiket kedveli, de arra is igyekszik választ keresni, hogy a vizsgált hálózatokban, mely elemek rendelkeznek a legnagyobb kedvelési mutatóval. Mint említettem, a kedvelés és a követés két élesen elkülönítendő változó, mely közül tanulmányom kifejezetten a kedvelések számával foglalkozik. Kutatásom megkezdése előtt, a kedvelések száma és a posztaktivitás tekintetében egyfajta pozitív relációt feltételeztem és arra voltam kíváncsi, hogy vajon a legkedveltebb elem a legforgalmasabb-e azaz vajon azon az oldalon jelenik-e meg gyakrabban bejegyzés, mely a legtöbb lájkkal rendelkezik; vagy éppen fordítva: vajon a legforgalmasabb oldalak a legkedveltebbek? Leszögezendő ugyanakkor, hogy a kutatásom elején úgy gondoltam, hogy mind a legkedveltebb mind pedig a legforgalmasabb oldalak tekintetében a magyar politikai élethez kötődő, releváns oldalakkal fogok találkozni: hely pártszervezések, vagy politikusok oldalaival. Ugyanakkor ez nem minden esetben alakult így, ezért több esetben szűrést kellett végezni, hogy kiderítsem, vajon az adott hálózat központi eleméhez, azaz a párthoz politikailag is kötődő elemek közül melyik szereplő rendelkezik a legnagyobb kedvelési számmal és posztgyakorisági mutatóval.

Az eddigiekben csupán az egyes elemek egyéni tulajdonságaira koncentrálok mutatószámokat tárgyaltam, ugyanakkor tanulmányomban a szereplők hálózatban elfoglalt helyét és szerepét is elemzem. Kíváncsi voltam, hogy a vizsgált hálózatokban, mely elemek a főszereplők: mely oldalak rendelkeznek a legtöbb indított és fogadott kapcsolattal, illetve hogy mely elemeken halad át a legtöbb útvonal. Ezek megállapításához egyes gráfelméleti elemzési mutatószámokat hívtam segítségül. Vizsgáltam a hálózatban szereplő elemek fokszámait és közöttségi centralitását.

Bár a centralitás fogalmát általában nem irányított gráfok esetében alkalmazzák, ebben az esetben a kapcsolatok a már említett nyilak használatával irányított jelleget öltenek. Ezért a fok centralitás esetében, mely azt mutatja meg, hogy egy adott elem hány közvetlen kapcsolattal rendelkezik két további, mutatószámot különböztethetünk meg.¹⁵ Az úgynevezett „befok” – *indegree* – mely az adott lájkhálózatban azt mutatja meg, hogy az adott oldal hány kedvelést kap a hálózatban szereplő oldalak közül. A „kifok” – *outdegree* – mely arról árulkodik, hogy az adott oldal hány kedvelést indít a hálózat más szereplői felé. E mérőszám segítségével választ kaphatunk arra, hogy az adott lájkhálózatban belül, specifikusan a szereplők szemében, mely oldalak a legnépszerűbbek, valamint, hogy mely oldalak szimpatizálnak legjobban más szereplőkkel. Előzete-

¹⁵ TISZBERGER MÓNKA: *A hálózatok kutatás módszertani vizsgálati lehetőségei – szakirodalmi összefoglalás.* Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2015.

sen leszögezendő ebben a tekintetben, hogy az adott politikai párt hivatalos oldalát középpontba állítva készült hálózatok elemzéséről lévén szó, a vizsgált mérőszámok vonatkozásában potenciálisan a legmagasabb mindig az adott oldalé lesz. Kutatásom, így a hálózatok többi szereplőjének összevetését célozza ebben a vonatkozásban.

A közöttiség centralitás – *betweenness centrality* – fogalma abból indul ki, hogy igazából azoknak az elemeknek van hatalma az egyes hálózatokban, melyek sok másik szereplő között helyezkednek el, így képesek ellenőrizni a kapcsolatokban áramló erőforrásokat. A közöttiség centralitás-mutató az egyes kapcsolatokon átmenő útvonalak számát méri. A magasabb mutatószámmal rendelkező szereplő tehát olyan útvonalon fekszik, ahol több kapcsolat is áthalad, például ha egy adott pontból a legrövidebb út egy másik pont felé két másik elemen keresztül vezet, a két közbülső szereplő közöttiség centralitás-mutatója magasabb.¹⁶ A lájkhálózatra vetítve specifikusan a magasabb közöttiség-mutatóval rendelkező szereplőn több útvonal halad át tehát amellet, hogy a szereplők szemében kedvelt elem ő maga is több oldalt kedvel.

A változók esetében leszögezendő azonban, hogy a tanulmányban használt lájkhálók sajátossága pont abban rejlik, hogy az adott politikai párt által kedvelt oldalakból áll és a köztük lévő kapcsolatokat vizualizálja. Így mindhárom változó esetében a legnagyobb mutatószámmal természetesen a hálózat központjában szereplő, a hálózat bázisául szolgáló oldal, az adott párt hivatalos oldala fog rendelkezni. Azonban ezt elismerve és evidenciaként alapul véve, az egyes hálózatokra vonatkoztatva, az elemzést a többi oldal esetére szűkítve jelentős különbségekre bukkanhatunk. Az alábbi fejezetekben pártról pártra haladva mutatom be kutatási eredményeimet. Elsőként az adott párt hivatalos Facebook oldalának vizsgált tulajdonságait mutatom be, majd rátérek a hálózat más szereplőinek mutatóira is. Ezt követően az egyes hálózatokban szereplő elemek szerepét mutatom be.

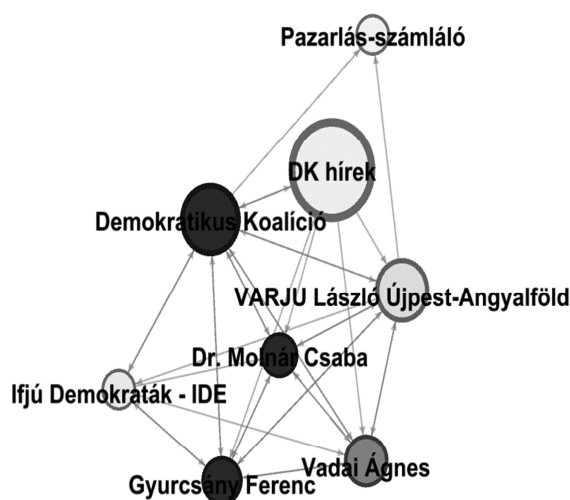
3. A Demokratikus Koalíció hivatalos oldalának lájkhálózata

A DK hivatalos oldala 2018. szeptember 24.-i állapot szerint 7 másik hivatalos oldallal szimpatizált a tetszik gombra kattintva. Hálózati ábrájában (1. ábra) a 8 elem mellett 35 kapcsolat található a különböző szereplők között. A Demokratikus Koalíció hivatalos Facebook oldala 110772 kedvelést gyűjtött be, míg posztaktivitás tekintetében a DK hírek mögött a második helyen végzett 0,08 poszttal óránként. Ez az oldal által közzétett és az oldalra érkező bejegyzések tekintetében közel 2 posztot jelent átlagosan naponta. A gráfon a párt helyi szerveződései nem jelennek meg. A hálózatban, politikai szervezetként csupán ifjúsági szervezetük szerepel. Az elemek túlnyomó többsége (37,5%) közszereplőként azonosítja magát. A DK-s politikusok Facebook oldalai tekintetében megállapítható, hogy a hálózatban csak a mandátumot szerzett képviselők szerepelnek és azok közül se mind, csupán 4: Gyurcsány Ferenc, Vadai Ágnes, Varjú László és Dr. Molnár Csaba. A hálózatban szereplő elemek közül a legnépszerűbb Gyurcsány Ferenc hivatalos oldala, mely 217 591 kedvelővel rendelkezik. A volt miniszterelnök Facebook

¹⁶ SZABÓ GABRIELLA, BENE MÁRTON: *Hivatkozlak, tehát vagy(ok)! Kommunikációs kapcsolatok a magyar médianyilvánosságban*. In: Szabó Gabriella (szerk.): *Politika az intézményeken túl: Kapcsolatok, interakciók, élmények*. MTA TK PTI. Budapest, 2015. 51. p.

oldala azonban korántsem tartozik a legforgalmasabb oldalak közé, ugyanis 0,02 poszttal óránként, azaz nagyjából két naponkénti poszttal csupán a középmezőnyben helyezkedik el. Mindazonáltal elmondható, hogy a hálózati elemeket vizsgálva, a legaktívabb politikus oldala a Budapest 11. számú választókerületben mandátumot szerző Varju Lászlóé volt, akinél háromszor gyakrabban került ki bejegyzés, mint a volt miniszterelnöknél. A hálózat összes eleme közül azonban a DK hírek oldala volt a mintavételt megelőző 50 poszt alapján a legaktívabb 0,16 bejegyzéssel óránként, mely napi szinten csaknem 4 posztot jelent. A hálózatban a DK oldalát követve holt versenyben Gyurcsány Ferenc és Varju László oldalának van a legtöbb kapcsolattal (11-gyel). Azonban míg előbbi inkább a hálózat elemei közt népszerű – hiszen 6 másik elemtől érkezett be hozzá kapcsolat – addig utóbbi – ugyancsak 6 kapcsolattal – inkább a hálózatban szereplő oldalakat kedvel. A hálózat elemei vonatkozásában Vadai Ágnes és Molnár Csaba oldalai rendelkeznek még 6-6 beérkező kedveléssel. Közöttiségi centralitása Varju Lászlónak a legmagasabb, mely azt jelenti, hogy az ő oldalán megy keresztül a legtöbb útvonal, ezzel pedig a hálózat szereplői közt kulcsfontosságú szereplővé lép elő, hiszen a felhasználók abban az esetben, ha DK-hoz kötődő posztokra kíváncsiak a hivatalos oldal bejegyzései mellett, akkor a kapcsolati ábra alapján nagyobb valószínűséggel fognak találkozni Varju László posztjaival. Így bár kétségtelenül Gyurcsány Ferenc a legnépszerűbb politikus a DK hálózatában, mind a felhasználói kedvelések, mind pedig az egyes elemek általi lájkok tekintetében, ugyanakkor a hálózat struktúrájára a legnagyobb hatás Varju László gyakorolja.

1. sz. ábra

Demokratikus Koalíció hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

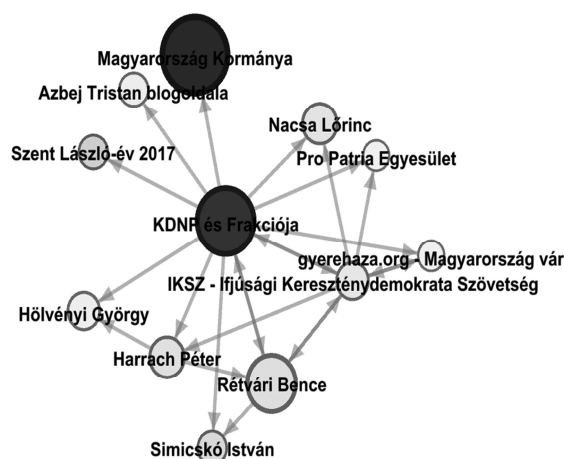
Forrás: saját szerkesztés.

4. A Keresztény Demokrata Néppárt lájkhálózata

A Keresztény Demokrata Néppárt hivatalos Facebook oldala által kedvelt 12 oldalt tartalmazó hálózati ábrán (2. ábra) 23 kapcsolat található a szereplők között. A párt hivatalos oldalát a mintavétel időpontjában 74 659-en kedvelték, ezzel a hálózat elemei közül a második helyet foglalta el Magyarország Kormánya (159887 kedvelés) oldalt követve. Posztgyakoriság tekintetében ugyancsak a kormányzati hivatalos oldal (0,14 poszt óránként, azaz átlagosan 3 bejegyzés naponta) után végzett a második helyen, 0,11 poszttal óránként, mely naponta több mint két és fél bejegyzést jelent. A hálózatban főként (41, 67%-ban) a magukat politikusként azonosító oldalak szerepelnek. Ezek közt a mandátumot szerzettek, túl az egyik alapító tag, a mintavétel időszakában EP képviselő Hölvényi György oldala is szerepel az adatbázisban. Az azonban, hogy koalíciós partnerének a Fidesznek, egyetlen politikusa, és maga a párt sem szerepel a tetszik hálóban már sokkal meglepőbb. Kutatásom megkezdésekor ugyanis arra számítottam, hogy a két kormánypárt erős összefonódását még egyszerűbb lesz vizualizálni, ugyanakkor a KDNP esetében se a Fidesz hivatalos oldala, sem pedig a Fidesz által állított listán induló személy nem kapott lájkot, beleértve a miniszterelnököt is. Mindazonáltal, megjegyzendő, hogy az egyéniben induló közös jelöltjeik közül Rétvári Bence hivatalos oldala azonban megjelenik a Fidesz hálózatában is. Továbbá, leszögezendő, hogy a KDNP hálózati ábrájában szereplő adatok alapján mind a legkedveltebb, mind pedig a legaktívabb oldal, Magyarország Kormányának hivatalos Facebook oldala lett. A politikusok közül a leggyakrabban Rétvári Bence osztott meg tartalmakat az oldalán: 0,08 posztot óránként, mely napi szinten körül-belül 2 bejegyzést jelent. Mindazonáltal, népszerűség tekintetében nem tudta megelőzni Simicskó Istvánt, aki a legkedveltebb KDNP-s politikusként szerepel, 14 220 rajongóval. A hálózat szereplői körében a KDNP hivatalos oldalát követően az IKSZ- Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség oldala rendelkezik a legtöbb kapcsolattal. 9 kapcsolatából 3 lájkot tudhat magáénak más szereplőktől, míg 6 kapcsolatot indít más elemek felé. Mindazonáltal, míg a párt hivatalos oldala inkább a többi oldalt kedvelte (11 kedvelés), addig az IKSZ, Rétvári Bence oldalával a többi elem szemében népszerűbb. A KDNP hivatalos oldalát követően ugyancsak az IKSZ oldala rendelkezik a legtöbb rajta keresztülfutó útvonallal, ami egyrészt azt jelenti, hogy a hálózat szereplői számára az IKSZ a legnépszerűbb. Másrészt viszont az ifjúsági szervezet úgy játszik központi szerepet a hálózatban, hogy posztjaival azon felhasználók, akik a hálózatban szereplő más oldalt kedveltek, hamarabb találkozhatnak. Így a hálózatnak egyfajta politikai rekrutációs funkciója jelenik meg, hangsúlyt fektetve az ifjúsági szervezet posztjaira. Ugyanakkor leszögezendő, hogy az egyes oldalak posztjait nem vizsgáltam ebben az időszakban, így azt biztosan nem állíthatom, hogy megosztásokkal vagy megjelölésekkel az egyes elemek bevonták-e az IKSZ oldalát bejegyzéseikbe vagy sem.

2. sz. ábra

A KDNP és frakciója Facebook oldal lájkhálózata

Forrás: saját szerkesztés.

5. A Fidesz hivatalos Facebook oldalának lájkhálójá

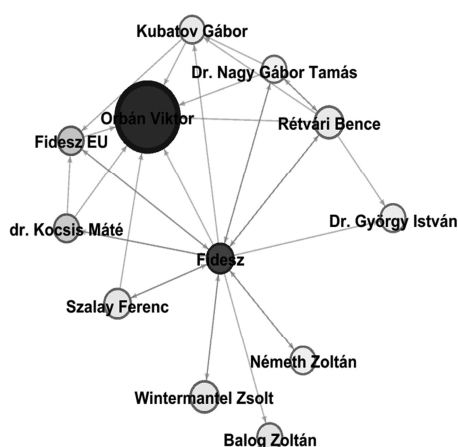
A KDNP-vel megegyező elem- (12 db), de magasabb kapcsolatszámú (31 db) lájkhálózati ábrát lehetett készíteni a már említett szeptember végi adatok alapján a Fidesz hivatalos Facebook oldaláról (3. ábra). Az oldal 272 744 kedvelőt tudhatott maga mögött az adatok begyűjtésének időpontjában, míg bejegyzési gyakorisága 0,04 poszt volt óránként, mely naponta közel egy bejegyzést jelent. A hálózat megegyező arányban, főként politikusokat (41,7%) és közszereplőket tartalmaz (41,7%). Orbán Viktor oldala, teljes „egyeduralkodóként” őrzi első helyét mind a posztgyakoriság, mind pedig a kedvelések számának tekintetében. A mintavételt megelőző 50 poszt idejének átlaga alapján a miniszterelnök oldalán egy picit több mint 17 bejegyzés jelent meg naponta (0,71 poszt óránként). Népszerűsége a hálózatban szereplő más elemek közül kimagaslik, hiszen 623051 kedvelés birtokosaként több mint kétszer annyi rajongóval bír, mint a második helyen lévő Fidesz oldal, ami ugyancsak elég magas táborot tudott maga mögött a mintavétel időpontjában. A hálózatban szereplő politikusok közül Kocsis Máté oldala közelíti meg legjobban a miniszterelnök kedveltségét 56 684 követővel, így is csaknem 11-szeresen elmaradva.

A miniszterelnök oldala tehát a felhasználói lájkok körében kimagaslik, de vajon a hálózaton belül is főszerelő? Erre a kérdésre egyértelmű választ adható: igen. Egyrésztől fokszámban, Rétvári Bencével együtt holtversenyben állnak az élen 7 kapcsolattal tehát megállapítható, hogy a hálózat szereplői közt ők rendelkeznek a második legtöbb kapcsolattal. Másrésztől azonban, ha megvizsgáljuk a kapcsolatok irányát rögtön szembeötlő, hogy Orbán Viktor oldala csak és kizárólag kapja a lájkokat, indítani nem indít

nyilat. Az adatok alapján tehát nem tetszik neki semmilyen más oldal a hálózaton belül. E furesaság a miniszterelnök hivatalos oldalán tovább gyűrűzik, ugyanis ott nem található a kedveléssel kapcsolódó oldalak listája. Ez vagy azért lehetséges, mert az oldal adminisztrátora valóban nem lájkolt be egyetlen másik oldalt sem, vagy pedig egyszerűen letiltotta a kedvelések megjelenítését és hozzáférhetőségét. A két variáció közül egyiket sem állíthatom biztosan, a jövőben az oldalak kezelőihez fordulva lehetne kideríteni a z adott oldal kedvelési tevékenységeit. Ugyanakkor, ha az útvonalak tekintetében azt vizsgáljuk, hogy melyik elem helyezkedik el a legtöbb útvonalon, azaz melyik szereplőnek van a legnagyobb közöttliség centralitása, akkor a Fidesz EU hivatalos oldal szerepel a párt oldala után a második helyen.

3. sz. ábra

A Fidesz hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

Forrás: saját szerkesztés.

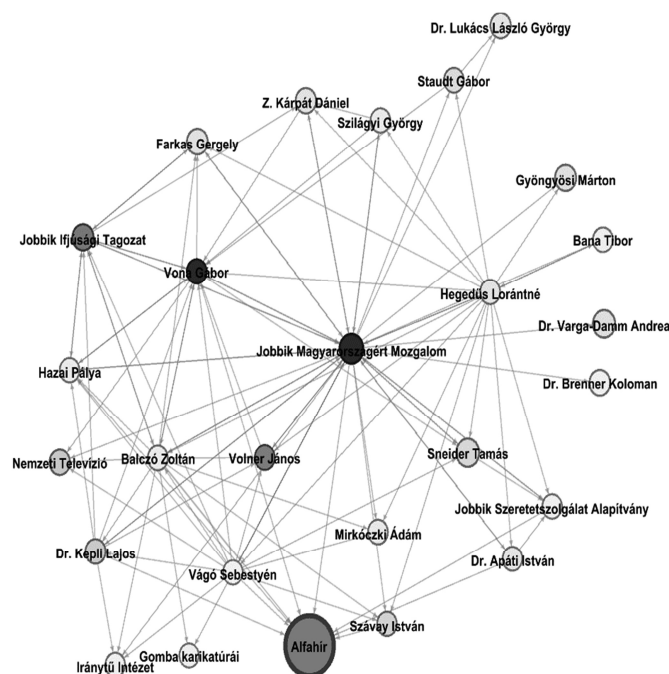
6. A Jobbik Magyarországért Mozgalom Facebook oldalának lájktérképe

A Jobbik több mint kétszer nagyobb lájkhálózattal rendelkezik, hiszen az ábrán 27 különböző elemet és 113 kapcsolatot találunk (4. ábra). A mintavételkor a Jobbik oldala 495 272 rajongóval bírt, s bejegyzési gyakorisága is meglehetősen magas volt, hiszen 0,17 poszt jelent meg óránként, ami napi szinten több mint 4 bejegyzést jelent. Az elemek kategóriájának tekintetében a Jobbiknál is – a Fideszhez hasonlóan – az figyelhető meg, hogy a politikusok (37,04%), illetve közszereplők (33,33%) hivatalos Facebook oldalai kapcsolódnak a párthoz. A hálózatban a helyi szerveződések nem jelennek meg, de a KDNP-hez hasonlóan az ifjúsági szervezet jelen van. A hálózat elemei közt a legnépszerűbb oldal Vona Gáboré volt 531 850 követővel. A kedvelésekkel ellentétben, amennyiben az oldal bejegyzési forgalmát vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a Jobbik 2018-as miniszterelnökjelöltje csupán a középmezőnyben helyezkedik el 0,02

posztal óránként. A Jobbik által kedvelt oldalak közül a legnagyobb aktivitást az Alfahír oldala mutatta, ahol átlagosan 1,14 poszt fordult meg óránként. Mint említettem ez a szám nem csupán az adott oldal által közölt bejegyzések, de az azokra érkező kommentek számát is tartalmazza. A politikusok oldalainak bejegyzési gyakorisága jóval alacsonyabb. A párt jelenlegi elnöke, Sneider Tamás vezeti ezt a statisztikát 0,13 posztal óránként, mely naponta alig több mint 3 posztot jelent. A mintavétel bázisául szolgáló Jobbik Magyarországért Mozgalom oldalt figyelmen kívül hagyva Vona Gábor rendelkezik a legtöbb kapcsolattal a hálózatban (19 db), melyek közül, a hálózat elemeire vonatkoztatva 11 lájkot kapott, ő pedig 8 másik, a hálózatban szereplő oldalt kedvelt. A hálózat elemei felé indított kapcsolatok tekintetében Hegedűs Lorántné oldala kimagasló, mely 16 kedvelést intézett a többi szereplő felé. A legtöbb útvonalon fekszik, és ezáltal a legnagyobb közötiességi centralitással ugyancsak Vona Gábor rendelkezik.

4. sz. ábra

A Jobbik hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

Forrás: saját szerkesztés.

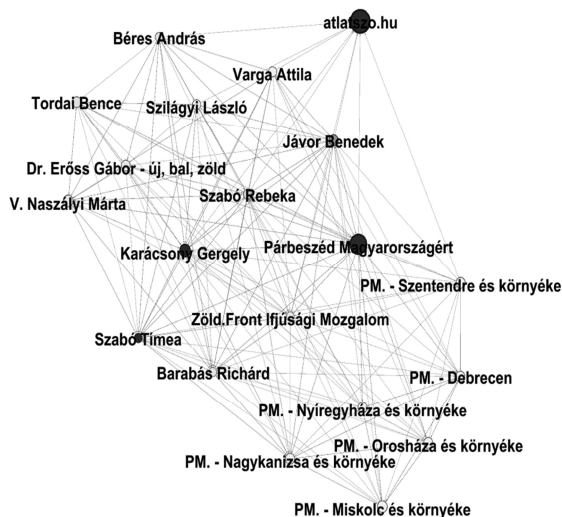
7. A Párbeszéd Magyarországért Mozgalom hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

A Párbeszéd Magyarországért Mozgalom oldala az eddig ismertetteknek sokkal aktívabban fejezte ki szimpátiáját, és kattintott más oldalak felületén a tetszik gombra.

Összesen 50 különböző elem kapcsolódik egymáshoz 462 féleképpen. Így a sokkal kiterjedtebb hálózati gráf ábrázolása nehézkessé tenné az adatok értelmezését. Ezért az 5. ábrán az elemek számában egy redukált gráffal találkozhatunk. A redukciót az oldalak közötti kapcsolatok számának függvényében végeztem el, így a hálózatban szereplő kapcsolatok szempontjából a legsűrűbb részt emelve ki. Az redukált hálózatban a 20 legtöbb kapcsolattal rendelkező elem szerepel. A Párbeszéd hivatalos Facebook oldalának 119 472 követője van, míg forgalma 0,13 posztot jelent óránként, mely napi szinten kicsivel több mint 3 bejegyzést takar. A teljes hálózat 50 elemének 38%-a politikusi oldala mellett megjelentek a párt helyi szerveződései is (16%), melyre az eddig bemutatott pártoknál még nem volt példa. A teljes hálózat legnépszerűbb eleme Karácsony Gergely oldala, amely 180 455 kedvelőt tudhatott maga mögött, többet mint az Európai Zöld Párt. A bejegyzések gyakorisága tekintetében az atlatszo.hu Facebook oldala 0,17 óránkénti poszttal, csupán 4 századdal előzte meg a párt hivatalos oldalának forgalmát. A politikusok oldalainak aktivitását vizsgálva, pedig ugyancsak Karácsony Gergely oldala mutatkozott a legaktívabbnak, ahova a vizsgált időszakban naponta egy poszt biztosan érkezett. Ugyancsak Karácsony Gergely oldala rendelkezik a legnagyobb fok centralitás- mutatóval, mely azt bizonyítja, hogy a hálózatban lévő elemek közül az ő oldala alakította ki a legtöbb kapcsolatot (50). A teljes hálózat szereplői közül – Szabó Tima oldalával megegyezően – 31 lájkot kapott, míg ő 19 kedvelést indított a többi szereplő felé. A hálózat legtöbb kedvelését indító elem Varga Attila hivatalos oldala lett 24 indított kapcsolattal. Kapuórként, azaz a legtöbb útvonalon elhelyezkedő elemként – a Párbeszéd hivatalos oldala után – Karácsony Gergely szerepel.

1. ábra

A Párbeszéd hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

Forrás: saját szerkesztés.

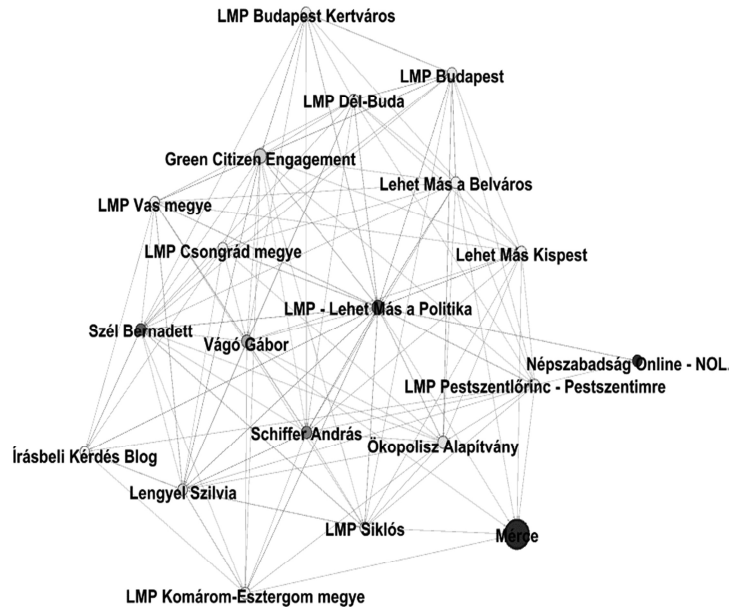
8. A Lehet Más a Politika hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

Az LMP teljes lájkhálózata 94 elemet és 541 különböző kapcsolatot tartalmaz, így az átláthatóbb vizualizáció szempontjából redukcióra szorult. A 6. ábra így a 20 legtöbb kapcsolattal rendelkező elemet tartalmazza. Az oldalt a mintavétel időpontjában 79 988-an kedvelték, ezzel a hálózatban a politikai érintettséggel rendelkező oldalak közül a legnagyobb a rajongó tábora, mely mögött szorosán áll Szél Bernadett hivatalos oldala 73 669 kedveléssel. Az LMP központi oldalának bejegyzési gyakorisága 0,09 óránkénti poszt, mellyel kiemelkedik az azt követő a miskolci LMP oldalának 0,05, illetve Vágó Gábor 0,04 bejegyzési aktivitásai közül. Ugyanakkor mindkét változó esetében megemlítendő, hogy bőven alulmaradnak a mutatók amennyiben a hálózat összes elemének tulajdonságait vizsgáljuk, ugyanis a hálózat legnépszerűbb szereplője se nem az egyik helyi pártszerveződés, se nem egy politikus, hanem Woody Allen 1 817 992 kedvelővel.¹⁷ A bejegyzések gyakoriságát vizsgálva is érdekes megállapításra juthatunk, hiszen ilyen tekintetben, a hálózat összes eleme közül a legforgalmasabb oldalnak a 24.hu számít, ahol a mintavétel időpontjában készült számítás alapján 6.51 bejegyzés született óránként. Ami viszont az LMP oldalának lájkhálóját egyedülállóná teszi az eddig bemutatott oldalak tekintetében az az, hogy a szereplők többségét a saját, helyi politikai szervezetek hivatalos Facebook oldalai teszik ki. Ezek hol politikai pártként (22,83%), hol pedig politikai szervezetként (7,61%) azonosítják magukat. Az eddig megfigyelt hálózatoktól eltérő és különleges, hogy az LMP ilyen nagy „gondot fordított” a saját szervezetei felé. Éppen ezért megvizsgálhatjuk, hogy a hálózatban szereplő LMP-s helyi szerveződések közül, hol rendelkezik a párt a legtöbb kedvelővel. A választási eredményeket figyelembe véve, talán nem meglepő, hogy a fővárosban, egyéni választókerületet nyert LMP budapesti Facebook oldala bírt a legtöbb kedveléssel a helyi szervezetek közül 1 565, míg vidéken a pécsi LMP volt a legerősebb 1 292 kedvelővel. A kapcsolatrendszer elemelve további különlegességre bukkanhatunk, hiszen a hálózatban a legtöbb kapcsolattal Lengyel Szilvia oldala bírt, összesen 51-gyel. Ezek közül 21 lájkot kapott más szereplőtől, míg ő 30-at indított. Őt azonban, ha csupán a befok-mutatószámot vesszük figyelembe, tehát a más oldalaktól érkezett lájkokat, akkor megelőzi mind Schiffer András (37), mind pedig Szél Bernadett (28). Ugyanakkor e két politikus korántsem kedvelt annyi oldalt mint Lengyel Szilvia (Schiffer oldalától 11, míg Széltől 3 kedvelés szerepel a hálózatban). Ugyancsak Lengyel Szilvia oldalán keresztül halad a legtöbb útvonál, így a közöztiség centralitása is magas, valamint az LMP központi oldalhoz kedveléssel kötődő saját politikai érintettséggel rendelkező oldalak tekintetében a legtöbb útvonál is hozzá köthető. Lengyel Szilvia tartalmai, így könnyebben eljuthatnak olyan felhasználók falára, akik a hálózat más elemeinek egyikét már kedvelték.

¹⁷ A redukált ábrában ez az oldal azért nem látható, mert csupán két kedvelést kapott a hálózat elemei részéről, így nem játszik központi szerepet az LMP hálójában.

2. ábra

Az LMP hivatalos oldalának lájkhálózata

Forrás: saját szerkesztés.

9. A Magyar Szocialista Párt hivatalos Facebook oldalának lájkhálózata

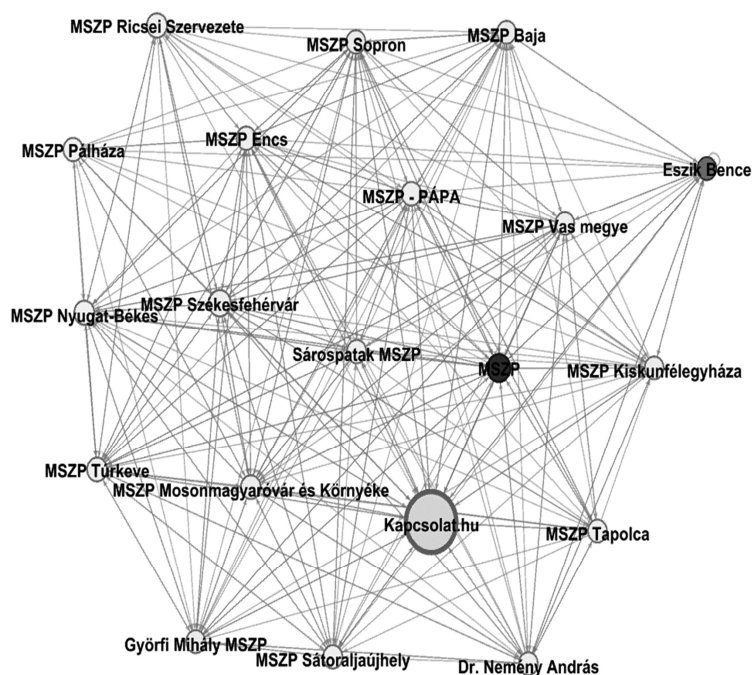
Az MSZP lájkhálózata 439 elemmel és 9 407 kapcsolattal az összes tárgyalt párt közül a legösszetettebb, ugyanakkor a vizuális minőség megtartása végett, a fókuszszám függvényében a hálózatot 20 eleműre redukáltam. Az elemek közti kapcsolatok összege pedig 573 lett (7. ábra). Az MSZP hivatalos oldalát a mintavétel időpontjáig 205 783-an kedvelték, míg posztgyakorisága 0,11 poszt óránként, ami napi szinten nagyjából két és fél bejegyzést jelent. A teljes hálózat tekintetében a politikai szervezetek (22,55%) és a politikai pártok (20,05%) kiemelkedő arányban fordulnak elő, melyeket a politikusok (15,26%), és a közszereplők (7,06%) oldalai követnek. A hálózat összes elemének vonatkozásában a legtöbb kedvelést – 45 934 377-et – a National Geographic Channel hivatalos Facebook oldala gyűjtötte be, míg a bejegyzések aktivitása tekintetében a Közösségi munkaközvetítő oldala 2,01 óránkénti bejegyzéssel végzett az élen.

Ugyanakkor a fókuszszám alapján végzett redukció következtében azonban olyan oldalak adataira tolódott az elemzés fókusza, melyek a hálózatban létesített kapcsolatok alapján a 20 legtöbb kapcsolattal rendelkeznek, azaz a legtöbb lájkot kapták és indították a hálózatban szereplő elemek vonatkozásában. Így fordulhat elő, hogy az előbb em-

litett oldalak nem szerepelnek a szűkített hálózati térképen.¹⁸ A 7. ábrán szereplő elemek közül az MSZP hivatalos oldala után, Eszik Bence kiskunfélegyházi politikus rendelkezik a legnagyobb követőszámmal (40307), míg posztgyakoriságban a kapcsolat.hu megelőzi a pártoldalt (0,82 poszt/óra), hiszen naponta kicsivel több mint 19 posztot tartalmaz jelent a mintavételt megelőző 50 poszt gyakoriságát alapul véve. Ugyancsak ez az oldal rendelkezett – a hivatalos oldal után – a legmagasabb befok számmal, azaz a hálózaton belül a hálózat többi eleme a legtöbb esetben, a saját hivatalos Facebook oldal után a Kapcsolat.hu oldalt tetszikelte be. Az elemek közti közvetítő „híd” szerepében is ezutóbbi oldal játszik főszerepet. Ezek az eredmények annak függvényében nem meglepők, hogy egy MSZP-hez közel álló online híroldal hivatalos Facebook oldaláról van szó. Így ugyanis azok felhasználók, akik csupán ezt az oldalt követik, akár a párt helyi szervezeteinek bejegyzéseivel, akár a saját választókerületükben induló politikusok bejegyzéseivel is hamarabb találkozhatnak. Ezzel ellentétben, a lájkokat indítók körében a Vas megyei MSZP oldal szerepelt első helyen.

7. sz. ábra

Az MSZP hivatalos Facebook oldalának lájkhálózatának kivonata

Forrás: saját szerkesztés.

¹⁸ A National Geographic oldala csupán 3, míg a Közösségi munkaközvetítő 1 darab kedveléssel rendelkezik a teljes hálózat szereplői részéről, így szerepük elhanyagolható.

10. Konklúzió

Vizsgálatom fő célkitűzése a politikai pártok közösségi médiában létrejövő hálózatának feltérképezése volt. Bár a nyers adatok egy olyan szoftver segítségével kerültek hozzám, melynek felhasználását először korlátozták majd végső soron a Facebook nem engedélyezte további működését, a vizsgálat megismételhető, hiszen továbbra is rendelkezésre állnak olyan programok, melyek segítségével reprodukálható és hosszútávon nyomon követhető az egyes politikai pártok lájkhálózatainak alakulása. Ugyanakkor leszögezendő, hogy megállapításaim a vizsgált időszakban folytatott megfigyelésre koncentrálódnak, hosszabb távú megfigyelési és adatelemzési időszakok bevezetésével az árnyaltabb változások rögzítése mellett, egyéb gyakoriságokra is választ kaphatunk. Egy-egy párt megszűnése, kettészakadása, pedig a régi kapcsolatok átstrukturálódása, esetleges megszűnése mellett, új relációkat is létrehozhat. Kutatási eredményeimből megállapítható, hogy a pártok lájkhálói jelentősen eltérő elem és kapcsolatszámokkal rendelkeznek. Az MSZP hálózatának mérete és eltérő elemei arra engednek következtetni, hogy nagy valószínűséggel többen is hozzáférhetnek a fiókhoz és kontroláltanul osztozhatnak a kedveléseket. Ezzel ellentétben a kormánypártoknál sokkal mérsékeltebb e funkció használata. Oly annyira, hogy a felhasználók körében legkedveltebb politikus, Orbán Viktor az adatok alapján nem kedvel semmit, amit pártja a Fidesz kedvel. A hálózatok szereplői döntő többségben a magát politikusnak és közszereplőnek nyilvánító oldalak. Ugyanakkor kiemelendő, hogy az LMP és az MSZP esetében a politikusok mellett a párt helyi szerveződései is helyet kaptak a hálózatokban, sőt utóbbi esetben a Vas megyei oldal központi szereplője volt a szocialista párt hálózatának. Amennyiben csak a pártok kedveltségi mutatójának és posztgyakoriságának tekintetében kiemelkedő a Jobbik ahová napi szinten átlagosan 4 bejegyzés érkezett. Ugyanakkor, ha az összes vizsgált hálózat politikailag releváns elemét vesszük górcső alá, akkor az a felvetés, hogy a legkedveltebb oldal a legforgalmasabb nem bizonyosodott be. Mindazonáltal leszögezendő, hogy egy-egy esemény lehet olyan hatással a Facebook közösségére, hogy változzon ez a megállapítás. Éppen ezért a lájkhálózatok alakulásának megfigyelését a jövőben folyamatosan figyelemmel kellene kísérni, mely további tendenciák feltérképezésére szolgálhat. A „tetszik” gombra való kattintás tehát olyan hálózatokba kapcsolhatja be az egyes pártokat, melyek segítségével könnyebben elérhetik a választó polgárokat, a fizetett hirdetéseik nagyobb gyakorisággal jelennek majd meg az adott felhasználó felületén, így lehetőséget biztosítva a kampányanyagok könnyebb célba juttatására.

GERGŐ HAJZER

LIKE AND BEING LIKED: HUNGARIAN POLITICAL PARTY
FACEBOOK LIKE-NETWORK ANALYSIS

(Summary)

The mediatization of politics has already affected political communication throughout history. By every new technological improvement, the shape of political communication has changed. With the fast spread of social media activity, the different political actors have appeared in the social media in order to get and maintain as much support as possible. In my empirical study I focus on the analysis of political party activity on Facebook. In the era of populist rhetoric the politicians tend to use more their social media network sites (especially Facebook) but as they mainly share the content of the official pages of their parties, my study focuses on the analysis of the network connection of political parties. More concretely the emphasis is on the network analysis of Hungarian political parties who have successfully got into the Parliament and can have an own faction. By picturing the like-network of these parties with the help of the Netvizz and Gephi programmes (Rieder 2008) we can get a clearer picture not just about the Facebook usage but also the connections of the examined political parties. Results show a shocking difference in both Facebook activity and connections between the parties. In the beginning of the research my assumption was that the party using Facebook in a more organized way and having more connections will also have the higher supporters and the better results in the elections. In my paper it is clearly visible that this is not the case.

This research was supported by the project nr. EFOP-3.6.2-16-2017-00007, titled Aspects on the development of intelligent, sustainable and inclusive society: social, technological, innovation networks in employment and digital economy. The project has been supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund and the budget of Hungary.

HUSSEIN JASMINE*

Első vagy hátsó ajtó? – Az elektronikus felügyelet alkalmazása a büntetés-végrehajtásban*

I. Bevezetés

A büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága napjainkban is az országok többségét cselekvésre sarkalló kihívás. A legfrissebb (2018. évi szeptemberi) adatok alapján jelenleg a világon 121 ország telítettségi rátája mutat 100% feletti számokat,¹ köztük Magyarország is.² A Penal Reform International³ 2018-as éves jelentéséből⁴ kiderül, hogy a világ különböző tájai eltérő számadatokat jeleznek a szabadságvesztés-büntetés alkalmazását illetően. A 2000-2015 közötti időszakban a börtönnépesség Óceánia térségében például majdnem 60 %-kal, míg az amerikai térségben 40 %-kal növekedett. Az európai kontinensen ugyanezen időszakban ugyan 21 %-kal csökkent a bebörtönzések aránya, viszont 15 európai ország telítettségi rátája továbbra is 100 % feletti.⁵ A csökkenés részben köszönhető az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési gyakorlatának, másrészt pedig az Európa Tanács ajánlásainak, amelyek a resztoratív igazságszolgáltatás eszközeinek, valamint a közösségi szankciók alkalmazásának előmozdítását célozzák.⁶

* PhD-hallgató, SZTE ÁJTK, Büntügyi Tudományok Intézete

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/occupancy-level?field_region_taxonomy_tid=14 (Letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

² A magyar büntetés-végrehajtási intézetek átlagtelítettsége 2014 óta ugyan csökkenő tendenciát mutat, a 2018-as adatok szerint ez jelenleg 118.3%. <https://bv.gov.hu/sites/default/files/BvOP/Kiadvanyok/Bortonstatisztikai%20Szemle%202018%201.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 03. 26.)

³ A Penal Reform International egy londoni központtal működő civil szervezet, amely kifejezetten a büntető igazságszolgáltatásban felmerülő problémákkal foglalkozik, ezzel összefüggésben kutatásokat végeznek, jelentéseket tesznek közzé.

⁴ Penal Reform International: Global Prison Trends. 2018. 7. p. https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2018/04/PRI_Global-Prison-Trends-2018_EN_WEB.pdf (Letöltés ideje: 2019. 03. 26.)

⁵ http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/occupancy-level?field_region_taxonomy_tid=14 (Letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

⁶ Recommendation R (99)19 concerning mediation in penal matters; Recommendation Rec (2003)22 on conditional release; Recommendation CM/Rec (2010)1 on the Council of Europe Probation Rules;

A büntetés-végrehajtási intézetek túltelítettsége megnehezíti a rezsim működését, jelentős biztonsági és egészségügyi intézkedéseket igényel, ellehetetleníti a reintegrációs célok hatékony megvalósítását, valamint gyakran emberi jogi sérelmeket is okoz. A probléma komplexitásából adódóan azonban nem tudunk egy kizárólagos megoldást kínálni a jelenségre, hanem különböző társadalmi, infrastrukturális és jogi faktorok figyelembevételével és együttalkalmazásával kell eljárni. Ezek közül tanulmányomban kifejezetten a szabadságvesztés-büntetésének végrehajtási jogban megjelenő, és az elektronikus felügyelethez kötődő alternatíváira kívánok fókuszálni.

II. Első és hátsó ajtó stratégikák – az elektronikus felügyelet

A túlszűfolttság problematikájával, valamint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási alternatíváival több nemzetközi dokumentum és ajánlás foglalkozik⁷, amelyek megoldási lehetőségeit a büntetés-végrehajtási jog szempontjából dogmatikailag két nagy csoportba sorolhatjuk. Beszélhetünk az ún. első ajtó módokról (*front-door strategies*), amelyek eleve arra irányulnak, hogy az elkövető ne kerüljön be a büntetés-végrehajtási intézetbe, így kiküszöbölve az esetleges prizonizációs hatásokat. Tág értelemben ide sorolhatjuk a dekriminalizáció gondolatát, a mediációs eljárást, az alternatív szankciók alkalmazását, illetve a felfüggesztett szabadságvesztés jogintézményét is. A másik nagy csoport a hátsó ajtó stratégikák (*back-door strategies*), amikor a fő cél, hogy a fogvatartási periódus a lehető legrövidebb legyen, ilyen megoldások az idő előtti szabadítás jogintézményei, mint például a feltételes szabadságra bocsátás.⁸ Ebbe a dogmatikai rendszerbe illeszthető be az elektronikus felügyelet is, amely a technológia fejlődésével, valamint az európai büntetőpolitika humanizálódásával egyre inkább teret nyer a büntető igazságszolgáltatásban.

Az elektronikus felügyelet lényegét tekintve egy általános fogalom, amely a büntető igazságszolgáltatás rendszerében felügyeleti, korlátozó intézkedésekhez kapcsolódik, és a technológia (elektronikus távfelügyeleti eszköz) segítségével lehetővé teszi az igazságszolgáltatási és végrehajtó szervek számára az adott személy mozgásának, tartózkodási helyének, viselkedésének valós időben történő nyomon követését, ellenőrzését, szabályozását.⁹ Ennek megvalósítása különböző technikai megoldásokkal, eltérő igazságügyi szakaszokban és többféle jogintézményhez kapcsolódva történhet. A büntetés-végrehajtási jogban alkalmazását tekintve a szakirodalom bevett fogalomként használja az ún. első ajtó elektronikus felügyelet (*front-door electronic monitoring*), illetve hátsó ajtó elektronikus felügyelet (*back-door electronic monitoring*) terminusokat. Az előbbi esetén az elektronikus távfelügyeleti rendszer segítségével úgy történik a szabadságvesztés-büntetésének végrehajtása, hogy az elítélt személynek egy percet sem kell a büntetés-

Recommendation CM/Rec (2014)4 on electronic monitoring; Recommendation CM/Rec (2017)3 on the European Rules on community sanctions and measures.

⁷ Recommendation R (99)22 concerning Prison Overcrowding and Prison Population; United Nation Office on Drugs and Crime-Handbook on strategies to reduce overcrowding in prisons.

⁸ JUHÁSZ ZSUZSANNA: *Túlszűfolttság és börtönügy*. FORVM Acta Juridica et Politica. Szeged, 2018/2. 178. p.

⁹ NELLIS, MIKE: *Standards and Ethics in Electronic Monitoring*. 2015. 10. p. <https://rm.coe.int/handbook-standards-ethics-in-electronic-monitoring-eng/16806ab9b0> (Letöltés ideje: 2019. 03. 26.)

végrehajtási intézetben töltenie, büntetésének teljes tartamát otthon üli le. Ehhez képest az utóbbi megoldás az időelőtti szabadítási formák egyikének tekinthető, a hangsúly a fogvatartott társadalomba történő fokozatos visszavezetésén van. Fontos, hogy egyik módozat sem jár a szabadság teljes elvonásával, csupán annak korlátozásával.

A *Confederation of European Probation* bizonyos időközönként, általában kétévente tart konferenciát az elektronikus felügyelet témájában, és ehhez kapcsolódóan kérdőíves felmérést készítenek az európai országokkal az eszköz adott jogrendszerben történő megjelenésére vonatkozóan. A legutóbbi konferencia 2018-ban volt, ennek eredményei azt mutatják, hogy az elektronikus távfelügyeleti eszközt legtöbb esetben a büntetésvégrehajtás területén, a szabadságvesztések végrehajtási alternatívájaként (*front-door electronic monitoring*) vagy az időelőtti szabadítás jogintézményeihez kapcsoltan, egyfajta felügyeleti eszközként (*back-door electronic monitoring*) szabályozzák. Fontos kiemelni, hogy a megkeresett európai államok közül 15 küldte vissza a kérdőívet, így ezekből származnak a következtetések.

1. sz. táblázat

A területek, ahol megjelenik az elektronikus felügyelet, valamint az elektronikus felügyelettel érintett esetek napi átlagának a száma 2017 június hónapból

Ország	Szabadságvesztés-büntetés végrehajtása	Időelőtti szabadítás
Ausztria	348 állandó (alkalmazás)	-
Belgium	844 állandó (alkalmazás)	575 állandó (alkalmazás)
Csehország	-	ideiglenes bevezetett
Finnország	-	199 állandó (alkalmazás)
Franciaország	10.920 állandó (alkalmazás)	43
Görögország	-	ideiglenes bevezetett
Hollandia	-	állandó (alkalmazás)
Írország	-	10
Lettország	-	33 állandó (alkalmazás)
Litvánia	-	90
Norvégia	328 állandó (alkalmazás)	-
Portugália	-	20 állandó (alkalmazás)
Svájc/Bázel	11 állandó (alkalmazás)	-
Svédország	209 állandó (alkalmazás)	128 állandó (alkalmazás)

Forrás: Saját szerkesztés.¹⁰

¹⁰ Confederation of European Probation: Survey of Electronic Monitoring in Europe: Analysis of questionnaires 2018; <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/Analysis-Questionnaire-EM2018.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 04. 15.)

A számadatok összehasonlítása és értékelése egyszerűbb lehet az adott országok börtönpopuláció nagyságának ismeretében, ezt szemlélteti a következő táblázat:

2. sz. táblázat

Egyes országok börtönnépességére és fogvatartotti rátájára vonatkozó adatok

	<i>Börtönnépesség</i>	<i>Fogvatartotti ráta</i>
<i>Ausztria</i>	8.692 fő	98
<i>Belgium</i>	10.073 fő	88
<i>Franciaország</i>	70.059 fő	104
<i>Norvégia</i>	3.373 fő	63
<i>Svédország</i>	5.979 fő	59
<i>Svájc</i>	6.943 fő	81

*Forrás: Saját szerkesztés.*¹¹

A továbbiakban kifejezetten azoknak az országoknak a szabályozását szeretném bemutatni, amelyek a kérdőívet visszaküldték. Ezen belül is vizsgálódásom fókuszja az első ajtós megoldásokon lesz, mivel ilyen jogintézménnyel magyar viszonylatban nem találkozhatunk. Úgy gondolom viszont, hogy a már meglévő reintegrációs őrizetet mint hátsó ajtós módozatot ez megfelelően egészíthetné ki és adott esetben kibővíthetné alkalmazásának körét.

III. Európai kitekintés

Az egyes országok szabályozását meghatározott szempontok mentén vizsgáltam, így a jogintézményhez kapcsolódó rendelkezések leírása nem kimerítő. Ezek kiválogatásának indoka és célja az volt, hogy közös jellemzőik megtalálásával egy ajánlást fogalmazzak meg a magyar jogrendszerre vonatkoztatva, és, hogy ezzel együtt a jogintézmény általános és legfontosabb jellemzőit is definiáljam. Ennek megfelelően kiemelésre kerül, hogy milyen tartamú szabadságvesztések esetén jöhet szóba az elektronikus felügyelet, mely feltételeket kell ehhez teljesíteni, mi a tartalma a végrehajtásnak, az eljárás megindítása és az engedélyezés az igazságszolgáltatás mely szereplőjéhez tartozik és, hogy a végrehajtás szabályainak megszegése, milyen következményeket von maga után.

¹¹ <http://www.prisonstudies.org/> (Letöltés ideje: 2019. 06. 13.)

1. Norvégia

Norvégiában az kérelmezheti, hogy szabadságvesztés-büntetésének egészét elektronikus felügyelet (*Elektronisk kontroll*) alatt, otthon töltse le, akit a bíróság legfeljebb 4 hónap végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt. Ebben a konstellációban az elítélt egy formanyomtatvány kitöltése mellett indítványozhatja, hogy a büntetésének teljes tartamát elektronikus felügyelet alkalmazásával hajtsák végre, ennek viszont további konjunktív feltételei vannak. Ahhoz, hogy a bíróság engedélyezze a végrehajtásnak ezt a módját, szükséges az elítélttel együtt élő, 18. életévét betöltött személyek kifejezett hozzájárulása. A további feltételek között szerepel, hogy az elektronikus felügyelettel érintettnek a büntetés letöltése alatt kötelező dolgoznia vagy tanulnia, tilos alkoholt vagy egyéb tudatmódosító szereket fogyasztania, rendszeresen kell találkoznia a pártfogó felügyelőjével, valamint túrésai kötelezettsége van arra vonatkozóan, hogy a pártfogó ad hoc látogatásokat tegyen otthonában vagy munkahelyén. A kérelmezési lehetőségről az elítélt – aki az alkalmazási feltételeknek megfelel – postai úton vagy e-mailben kap egy automatikus tájékoztatást, amelyhez csatolják a szükséges formanyomtatványt. Az érintett kérelme a norvég *Correctional Service*-hez¹² érkezik, amely eldönti, hogy a szabadságvesztésre ítéltre nézve megfelelően alkalmazható-e az elektronikus felügyelet intézménye. Abban az esetben, ha az elítélt később nem tesz eleget a rá vonatkozó magatartási szabályoknak, a büntetés hátralévő részét valamely büntetés-végrehajtási intézetben kell letöltenie.¹³

2. Svédország

A svédeknel az a személy kérheti a szabadságvesztés-büntetés intenzív elektronikus felügyelettel (*Intensivövervakning med elektronisk kontroll – fotboja*) történő végrehajtását, akit a bíróság legfeljebb 6 hónap végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt. Fontos, hogy nem tartoznak e körbe a szabadságvesztés azon esetei, amikor az helyettesítő büntetesként a pénzbüntetés, a feltételes szabadság vagy a próbára bocsátás helyébe lép. Amennyiben az elítélt jogosult rá, a svéd pártfogó felügyelet és büntetés-végrehajtási szervezet 2 hónapon belül felveszi vele a kapcsolatot és ők is fogják elbírálni az e tárgyban beérkező kérelmeket.¹⁴ Az „intenzív felügyelet” elnevezés azt kívánja kifejezni, hogy a jogintézmény lényegi elemei az emberi interakció, szigorú felügyelet és a célkitűzés, amely az érintett viselkedésének hosszú távú, pozitív megváltoztatására irányul. Ennek megfelelően a végrehajtás feltételeihez tartozik, hogy az elítéltnak az elektronikus felügyelet végrehajtására alkalmas lakóhellyel kell rendelkeznie, tartózkodnia kell az alkohol és egyéb tudatmódosító szerek használatától, kezelésre kell járnia, amennyiben ez indokolt és túrnia kell a pártfogó felügyelő rendszeres látogatásait.

¹² Ez a szervezet magába tömöríti a büntetés-végrehajtás, valamint a pártfogó felügyeleti szolgálat alkalmazottait is.

¹³ file:///D:/Let%C3%B6lt%C3%A9sek/Electronic+Monitoring+(EM)+-+information+to+the+offender.pdf (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

¹⁴ http://www.domstol.se/Funktioner/English/Legal-proceedings/Criminal-sanctions/Foot-tag/ (Letöltés ideje: 2019. 04. 09.)

Ha az intenzív elektronikus felügyelet szabályait az elítélt megszegi, büntetés-végrehajtási intézetbe szállítják és büntetésének hátralévő részét ott kell letöltenie.¹⁵

3. Belgium

A belgák büntetőjogában az elektronikus felügyelet (*Surveillance électronique*) alkalmazásra kerül az eljárásjog kényszerítőeszközei között, anyagi jogi szempontból önálló büntetésként szabályozzák, illetve első-és hátsó ajtós modelljét is ismerik a büntetés-végrehajtás területén. Az első ajtós modell alapja, hogy az elítéltet legfeljebb 3 évig tartó végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre ítélték. Ezen túlmenően további feltétellel, hogy az elektronikus felügyelet telepítéséhez szükséges telefonkészülékkel és Belgium területén lakhellyel rendelkezzen, amelyet csak a *National Centre of Electronic Monitoring*¹⁶ előzetes egyetértésével változtathat meg.¹⁷ Fontos, hogy nem követhet el további bűncselekményeket, a technikai eszközt nem manipulálhatja, és a börtönparancsnok, illetve az illetékes elektronikus felügyeleti szolgálatok, igazságügyi asszisztensek megkeresésére reagálnia kell, a kért dokumentumokat pedig meg kell küldenie a számukra. A szabadságvesztés-büntetésének ilyen módú végrehajtására csakis az elítélt egyetértésével kerülhet sor, a vele együtt élők beleegyezése nem szükséges, amennyiben a végrehajtás az elítélt lakóhelyén történik, ha nem akkor viszont az ő hozzájárulásuk is kell. Az elektronikus felügyelettel történő végrehajtásra irányuló eljárásokat a börtönparancsnokok kezdeményezik, illetve ők azok, akik döntést hoznak erről. Tartalmát tekintve az elítélt mindennapjaira egy standard napirend az irányadó. Azoknak, akik nem dolgoznak, nem vesznek részt oktatáson, főszabály szerint 08:00-12:00 óráig van szabadidejük, amikor elhagyhatják a számukra kijelölt helyet. Akik teljes munkaidőben vannak foglalkoztatva, illetve oktatásban vesznek részt, napi 12 óra szabadidejük van, heti 6 napon keresztül. Ha valakinek féléllásban van elfoglaltsága, az napi 8 óra szabadidővel rendelkezhet. Az elektronikus felügyelet végrehajtásának előrehaladtával szisztematikusan növekszik a szabad órák száma is, amely legfeljebb 08:00 és 20:00 közötti időtartamra korlátozódhat. Az elektronikus felügyelet magatartási szabályainak megszegése nem feltétlen eredményezi a büntetés-végrehajtásban történő letöltést. Ez függ a szabályszegés súlyától, rendszerességétől, attól, hogy előzetesen már kapott-e az elítélt erre vonatkozóan valamiféle figyelmeztetést, az ezzel összefüggő döntés pedig a börtönparancsnokok diszkrecionális jogkörébe tartozik.¹⁸

¹⁵ BUNGERFELDT, JAN: *Old and New Uses of Electronic Monitoring in Sweden*. <https://www.crimeandjustice.org.uk/publications/cjm/article/old-and-new-uses-electronic-monitoring-sweden> (Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)

¹⁶ Ez a központ az, amely biztosítja az elektronikus felügyelet végrehajtását Belgium területén.

¹⁷ <http://www.maisonsdejustice.be/index.php?id=surveillanceelectronique> (Letöltés ideje: 2019. 04. 13.)

¹⁸ BEYENS, KRISTEL-ROOSEN, MARIJKE: *Electronic Monitoring in Belgium*. 2016. 7–8. 14. 58. pp. <http://28uzqb445tcn4c24864ahmel.wpengine.netdna-cdn.com/files/2016/06/EMEU-Electronic-monitoring-in-Belgium.pdf> (Letöltés ideje: 2019.04.13.)

4. Franciaország

A belgák mellett a franciák azok, akik rendkívül magas számban használják az elektronikus felügyeletet. Az első ajtós megoldásuk (*Le placement sous surveillance électronique*) alkalmazására akkor nyílik lehetőség, ha az elítéltre legfeljebb 2 évig terjedő végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést szabtak ki, bűnismétlők esetén ez legfeljebb 1 évig terjedhet. Ezen túlmenően az elítéltnak az elektronikus felügyelet végrehajtásához állandó lakóhellyel kell rendelkeznie, valamint egy egészségügyi igazolást is szükséges bemutatnia, amely azt támasztja alá, hogy megfelelő egészségügyi állapotban van a technikai eszköz viseléséhez.¹⁹ A döntéshozatal egyfajta automatizmus-sal működik, vagyis azoknak az elítélteknek a vonatkozásában, akik az előbbieken említett feltételeknek megfelelnek, a büntetések végrehajtásáért felelős bíró dönti el, hogy elektronikus felügyelet alá helyezhetőek-e, így ehhez nem szükséges az ő külön kérelmük. Ennek keretében a bíró a pártfogó felügyeleti szolgálatot bízta meg egy környezettanulmány elkészítésével, ezt követően pedig személyesen hallgatja meg az elítéltet, valamint jogi képviselőjét. Eljárása keretében vizsgálja, hogy a végrehajtásra szolgáló ingatlanban élők beleegyeznek-e az elektronikus felügyelet foganatosításába, továbbá, hogy az elkövető személyiségére, múltjára, valamint az áldozatokra tekintettel megfelelő-e a szabadságvesztés-büntetésének ilyen módú foganatosítása.²⁰ A magatartási szabályok megszegése esetén az elkövető 3 évig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel és pénzbüntetéssel szembesülhet.²¹

5. Svájc

Svájcban a büntetés-végrehajtás apparátusa az, amely az elítéltek kérelmére elrendelheti a 20 nap és 12 hónap közötti tartammal kiszabott, végrehajtandó szabadságvesztések végrehajtási módjaként az elektronikus felügyeletet (*Elektronische Überwachung*). Ennek több konjunktív feltétele van. Elektronikus felügyelet akkor rendelhető el, ha nem kell tartani az elítélt szökésétől, vagy attól, hogy további bűncselekményeket fog elkövetni. Továbbá állandó lakóhellyel kell rendelkeznie, szükséges még a vele együtt élő felnőttek beleegyezése, valamint megértését kell kifejezni azzal kapcsolatban, hogy a büntetés-végrehajtás emberei a végrehajtás során időről időre látogatást tesznek lakóhelyén. Az elektronikus felügyelet alatt állónak heti legalább 20 órában dolgoznia, tanulnia vagy más hasznos tevékenységet kell folytatnia, vagy ha ilyen nincs, akkor ennek megszervezésére kell törekednie. Fontos, hogy a részére előre kidolgozott napirendbe és annak teljesítésébe bele kell egyeznie. Amennyiben az elektronikus felügyelet hatálya alatt álló többé nem felel meg az említett feltételeknek, vagy a számára kialakított napi-

¹⁹ <http://www.justice.gouv.fr/prison-et-reinsertion-10036/la-vie-hors-detention-10040/le-placement-sous-surveillance-electronique-11997.html> (Letöltés ideje: 2019. 04. 08.)

²⁰ HENNEGUELLE, ANAIS-MONNERY, BENJAMIN-KENSEY, ANNIE: *Better at Home than in Prison? The Effects of Electronic Monitoring on Recidivism in France*. 2016. 10–11. pp. <ftp://ftp.gate.cnrs.fr/RePEc/2016/1603.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

²¹ CRÉTENOT, MARIE: *Alternatives to Prison in Europe-France*. 2014. 34. p. http://www.prisonobservatory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=119 (Letöltés ideje: 2019. 04. 09.)

rendet vagy magatartási szabályokat áthágta, akkor a büntetés-végrehajtás apparátusa dönthet az elítélt számára biztosított szabadidő eliminálásáról vagy akár az elektronikus felügyelet félbeszakításáról. Ha ez utóbbi eset következik be, akkor a végrehajtást a „normális” módon, büntetés-végrehajtási intézményben kell folytatni, de a törvény biztosítja a lehetőséget, hogy az elítéltet egy kvázi átmeneti részlegbe helyezhessék.²² Ez azt jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben kell töltenie az estéket, éjszakákat, a hétvégéket, valamint a szabadnapjait, viszont kijárhat dolgozni, tanulni és szabadidős tevékenységet végezni.²³

6. Ausztria

Az osztrákok első ajtós megoldásával (*elektronisch überwachter Hausarrest*) azok az elítéltek élhetnek, akiket 12 hónapot meg nem haladó végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre ítélt a bíróság. Az elektronikus felügyelet alá helyezésről a büntetés-végrehajtás apparátusa határoz az elítélt kérelmére. Pozitív elbírálásra akkor kerülhet sor, ha az érintett a végrehajtásra alkalmas lakhellyel, a létfenntartásához szükséges jövedelemmel, és egészségbiztosítással rendelkezik. Szükséges továbbá a vele egy háztartásban élők írásbeli hozzájárulása, valamint az, hogy az elítéltnak tevékenyen teljenek a mindennapjai, így fontos, hogy valamilyen hasznos tevékenységet végezzen. Ez lehet közhasznú munkavégzés, tanulás, gyermeknevelés vagy olyan programokon való részvétel, amely a társadalomba való újra beilleszkedését segíti. Szükséges továbbá egy prognózis, amely alátámasztja, hogy tekintettel az érintett személy lakóhelyi viszonyaira, szociális környezetére az elektronikus felügyelet által támasztott feltételek teljesíthetők. A felügyelet végrehajtásával járó költségeket az elítéltnak kell viselnie, ez napi 22 eurót jelent. A végrehajtást félbeszakítják, amennyiben az elítélt nem felel meg többé az elrendeléshez szükséges feltételeknek, továbbá a költségek megfizetésével több mint egy hónapos késedelembe esik, vagy a meghatározott magatartási szabályokat súlyosan megszegi vagy ha ehhez kapcsolódó figyelmeztetés ellen cselekszik. Félbeszakítják a végrehajtást továbbá akkor is, ha alapos a gyanú arra vonatkozóan, hogy büntetésének fogatosítása alatt szándékos vagy gondatlan bűncselekményt követett el, vagy ha vele szemben ez idő alatt elítélés történik szándékos vagy gondatlan bűncselekmény elkövetése miatt. Ennek eredménye pedig az elítélt büntetés-végrehajtási intézetbe kerülése.²⁴

IV. Érvek és ellenérvek

Az elektronikus felügyelet alkalmazásának megítélése nem egyértelmű, a jogintézménynek számos előnye és ezzel együtt néhány hátránya is azonosítható. A büntetés-

²² Schweizerisches Strafgesetzbuch (vom 21. Dezember 1937) Art. 79b Abs. 1-3.

²³ https://justizvollzug.zh.ch/internet/justiz_innere/juv/de/strafen_haft/freiheitsstrafen/allbgefängenschaft.html (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

²⁴ Österreichs Strafvollzugsgesetz (Bundesgesetz vom 26. März 1969 über den Vollzug der Freiheitsstrafen und der mit Freiheitsentziehung verbundenen vorbeugenden Maßnahmen) Art. 156b. 156c. 156d.

végrehajtás szempontjából mindenképp előnyei közé sorolható, hogy megfelelő eszköze lehet a börtönnépesség csökkentésének, főleg akkor, ha az általam vizsgált európai országok szabályozásának megfelelően az ezzel összefüggő döntési mechanizmust a büntetés-végrehajtás apparátusának kezébe adjuk a jogerős elítélést követően. Ezzel összefüggésben megjegyzendő, hogy az elektronikus felügyelet végrehajtása költséghatékonyabb is, mint a szabadságvesztés büntetéseké. További előnye az első ajtós modellnek, hogy az elítéltet nem szakítjuk ki megszokott környezetéből és a bebörtönzés-sel járó prizoniációs hatásokat elkerüli. Fontos, hogy megfelelő apparátus felállításával az elektronikus felügyelet végrehajtása számos olyan programot magába foglalhat, amely segíti a bűnelkövető társadalomba történő hatékony visszavezetését, anélkül, hogy ezt a fajta – adott esetben már fennálló problémát – a büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezéssel még inkább kiszélesítenénk. Az elektronikus felügyelet tartalommal történő megtöltése és ennek rendszeres ellenőrzése, és az elítéltekkel történő folyamatos kapcsolattartás a hatékonyság érdekében rendkívül fontos, mivel a megfigyelés önmagában nem feltétlen eredményez pozitív változásokat.

Hátrányai közé sorolható, hogy a végrehajtására szolgáló technikai eszköz könnyen meghibásodhat, így ez nehézségekkel járhat. Az eszköz láthatósága miatt félő lehet, hogy egyfajta stigmatizáló jel lehet viselője számára, és ez éppen a társadalomból történő kirekesztettség fokozódásával járhat. Az elítéltek mellé állítandó személyi állomány kapacitása is nagyban befolyásolja a jogintézmény sikerességét, az emberi erőforrás ilyen szinten nem minden esetben adott.

Az elektronikus felügyelet elterjedésének egyik legnagyobb ellenzője az amerikai *James Kilgore*, aki szerint az elektronikus felügyelet nem a börtönbüntetések alternatíváját jelenti, hanem csupán azok végrehajtását, amelynek eredményeként a társadalom általi bebörtönzés jelenségét tapasztalhatjuk meg. Véleménye szerint ez számos veszélyt rejt magában, például az ellenőrzés visszaélésszerűvé válását, az alapvető jogok komoly sérelmét, diszkrimináció erőteljes megjelenését a büntetések alkalmazásában, illetve a profitorientált cégek érdekeinek érvényesítését, amely a büntetőpolitikát befolyásolhatja.²⁵

Az előnyöket és a hátrányokat összevetve összességében viszont mégis úgy látom, hogy az első ajtós megoldás, meghatározott szempontok mentén történő bevezetése a magyar szabályozásba előnyös lehet, amellyel a már meglévő reintegrációs őrizet alkalmazási feltételeit is ki lehet bővíteni, fókuszát pedig más fogvatartotti csoportokra lehetne irányítani.

²⁵ KILGORE, JAMES: *Electronic Monitoring is NOT an Alternative to Incarceration*. 2017. <https://www.challengingcarceration.org/2017/06/18/why-electronic-monitoring/> (Letöltés ideje: 2019. 03. 27.)

V. A magyar szabályozás

1. Hátsó ajtó

Magyarországon a büntetés-végrehajtás területén 2015-ben jelent meg az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása, amelyet egy hátsó ajtós megoldásként szabályoztak a reintegrációs őrizet jogintézményének formájában. Alkalmazási feltételei kibővítésének indoka volt a Varga és mások kontra Magyarország ügy, amelyhez kapcsolódóan az Emberi Jogok Európai Bírósága elmarasztalta Magyarországot az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. és 13. cikkének²⁶ megsértéséért, és felhívta a magyar kormányt, hogy a jogerős döntéstől számított 6 hónapon belül, a problémák felszámolását célzó cselekvési tervet készítsen el.²⁷

A jogintézmény célja kettős. Intézeti szempontból a túlsúlyosság enyhítése, a fogvatartottak oldaláról pedig az, hogy lépcsőzetesen visszavezessék őket a társadalomba.²⁸ A reintegrációs őrizet az idő előtti szabadítás egy formájának tekinthető, viszont az elítélt nem nyeri vissza teljes szabadságát, mivel mozgása és tartózkodási helyének megválasztása korlátozva lesz. Ez azt jelenti, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtási bíró (továbbiakban: bv. bíró) által kijelölt lakást és ahhoz tartozó bekerített helyet csak az elrendelő határozatban meghatározott célból, különösen a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása, munkavégzés, oktatásban, képzésben való részvétel vagy gyógykezelés céljából, az ott meghatározott időben és az úti cél meghatározása mellett hagyhatja el.²⁹

A reintegrációs őrizet alá helyezés feltételei meghatározott elkövetői körre nézve érvényesülhetnek. Ugyanis a feltételes szabadságra bocsátás esedékessége, illetve ennek kizárása vagy kizártsága esetén a szabadulás várható időpontja előtt reintegrációs őrizetbe helyezhető az az elítélt, aki azt vállalja és gondatlan bűncselekmény elkövetése miatt ítélték szabadságvesztésre, vagy ha szándékos bűncselekmény elkövetése miatt ítélték szabadságvesztésre, akkor nem személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték el, első ízben ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő, és öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztést tölt.³⁰ Ezekhez kapcsolódik továbbá, hogy az elítéltnak az egy évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésből legalább három, egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább hat hónapot le kell töltenie.³¹

²⁶ EJEE 3. cikk: „Senkit nem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.” EJEE 13. cikk: „Bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”

²⁷ European Court of Human Rights: Varga and Others v. Hungary. http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ENG.pdf (Letöltés ideje: 2019. 03. 30.)

²⁸ PERÉNYI NÓRA: A reintegrációs őrizet. 2. p. <https://mabie.hu/attachments/article/119/A%20reintegr%C3%A1ci%C3%B3s%20%C5%91rizet.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

²⁹ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (továbbiakban: Bv. tv.) 187/A §. (3)–(4).

³⁰ Bv. tv. 187/A. § (1).

³¹ Bv. tv. 187/C. § d)

Az eljárás kapcsán fontos kiemelni, hogy a reintegrációs őrizet elrendelésére a büntetés-végrehajtási intézet tesz előterjesztést a bv. bírónak, továbbá elrendelését a szabadságvesztés végrehajtása alatt egy alkalommal az elítélt vagy védője is kezdeményezheti. A kérelmet a büntetés-végrehajtási intézet - értékelő véleményével és javaslatával - tizenöt napon belül továbbítja a bv. bírónak. A büntetés-végrehajtási intézet az előterjesztés vagy a kérelem véleményezésének megalapozása érdekében megkeresi a reintegrációs őrizet végrehajtására az elítélt által megjelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelőt az elektronikus távfelügyeleti eszköznek a lakásban való alkalmazhatóságának a felmérése, és annak alkalmazhatósága esetén környezettanulmány elkészítése céljából.³² A reintegrációs őrizet sikertelensége esetén a hátralévő időt büntetés-végrehajtási intézetben kell letölteni.

2. Első ajtó?

Először is meg kell jegyezni, hogy a reintegrációs őrizet feltételei bővítést igényelnek. Gondolok itt arra, hogy a hosszabb tartamú szabadságvesztésüket töltők számára is biztosítanám a jogintézmény igénybevételét, hiszen ennek egyik legfontosabb funkciója a fogvatartottak társadalomba történő visszaillesztése. Az ezzel járó nehézségek is erőteljesebben jelennek meg a társadalomtól hosszabb ideje, a börtönrezsimben izoláltan élő személyek esetében.

Kifogásolhatónak tartom azt a rendelkezést is, mely szerint az elítéltnak, aki egy évet meg nem haladó szabadságvesztését tölti, legalább 3 hónapot le kell ülnie ahhoz, hogy jogosult legyen a reintegrációs őrizetre. Ilyenkor eleve egy rövidtartamú szabadságvesztésről beszélhetünk, de a legjobb esetben már 3 hónapot követően szabadulhat az elítélt. Az ilyen rövid tartamú bebörtönzés inkább negatívan hat a fogvatartottra, mintsem, hogy a pozitív irányú fejlődését segítené elő. A rövid tartamú szabadságvesztés esetén nem valósulnak meg továbbá az intézményben kialakított nevelési, oktatási programok céljai, ugyanis ezekhez idő szükséges. A visszaesők esetén elrettentő erővel nem bír, az első ízben deliktumot elkövetőkre pedig aránytalanul keményen hathat, azzal együtt, hogy a szabadságvesztéssel járó összes negatívum hatással lehet rájuk.³³

A vizsgált országok kapcsán is megállapítható, hogy alapvetően rövid tartamú szabadságvesztések esetén biztosítanak lehetőséget a végrehajtás alternatív módozatára, viszont a rövid tartam fogalma országonként változó lehet. Az is látszik továbbá, hogy jellemzően a magas fogvatartotti rátával³⁴, és ezzel együtt a túlsúlyfólsággal küzdő országok (Franciaország, Belgium) azok, amelyek a többihez képest hosszabb szabadságvesztésekre is kiterjesztik az első ajtós modell alkalmazását, valamint eljárásukban megjelenik az ügyek automatikus felülvizsgálata. Magyar viszonylatban sincs egyetértés a rövid tartamot illetően, viszont az Európa Tanács mércéje irányadó lehet, amely az egy

³² Bv. tv. 61/A. § (1)–(2)

³³ NAGY FERENC: *A rövid tartamú szabadságvesztés és szurrogátumai*. Magyar Jog, 1991/10. 588. 591. pp.

³⁴ http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/occupancy-level?field_region_taxonomy_tid=14 (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

évig terjedő szabadságvesztés-büntetéseket sorolja ebbe a kategóriába.³⁵ Ez Magyarországon a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának legfrissebb statisztikája alapján 875 főt érintene.³⁶ Hangsúlyoznám, hogy ezt a lehetőséget a kvázi helyettesítő szabadságvesztésekre is kiterjeszteném, vagyis azokra, amelyek a közérdekű munka illetve a pénzbüntetés helyébe lépnek, önhibából történő nem teljesítés esetén.

A vizsgált országok többségében az eljárás kezdeményezése az elítélt kezében van, viszont az ezzel összefüggő vizsgálatot a büntetés-végrehajtás alkalmazottai fogatosítják, a végleges döntést pedig szintén a büntetés-végrehajtás apparátusához tartozó személy hozza meg. A magyar hátsó ajtó szabályozás e tekintetben mindenképp dicsérendő, hiszen lehetőséget biztosít az eljárás bv. bíró vagy fogvatartott általi megindítására, a környezettanulmány elkészítésébe bevonják a pártfogókat is, míg a végső döntés meghozatala a bv. bíró kezében van. Ezt a konstellációt az első ajtós megoldásnál is fenntartanám.

Tartalmát illetően el kell ismernünk az elektronikus felügyelet reszocializációs céljait és punitív jellegét is. A rehabilitációs törekvések egyértelműen kiolvashatók az elemzett európai országok szabályaiból. Ennek alapját képezi egy előre meghatározott napirend, amelynek alapvető pillére kötelező vagy fakultatív jelleggel a munkavállalás, tanulás, képzéseken, kezeléseken való részvétel vagy ennek a lehetősége. Személy szerint határozottan jó megoldásnak tartom a kötelező eset bevezetését, amelyet Norvégia vagy Ausztria kapcsán láthattunk, természetesen megfelelő segítségnyújtás és ellenőrzés mellett. Ez igényli a pártfogó felügyelők erőteljes bevonását, ad hoc látogatások megszervezését, és rendszeres találkozók beépítését is. A skandináv államoknál megjelenő alkohol és más tudatmódosító szerek tilalma szinten megfontolandó lehet a végrehajtás idejére.

Láthattuk azt is, hogy az összes vizsgált államnál az elítélt kirívóan rebellis magatartásának, vagy a feltételek nem teljesítésének következménye az, hogy szabadságvesztés-büntetésének hátralévő részét büntetés-végrehajtási intézetben kell letöltenie. Ebből következik, hogy az elektronikus felügyelet tartama beszámít a szabadságvesztés tartamába, így el kell ismernünk az alapjogok korlátozását magába foglaló punitív jellegét. Ezt a megoldást én is szükségesnek és az elrettentés szempontjából hatékonynak tartom.

VI. Konklúzió

A technológia fejlődésével valamint az európai büntetőpolitika humanizálódásával az elektronikus távfelügyeleti eszköz büntető igazságszolgáltatásban való alkalmazása egyre inkább elterjed. A büntetőjog számos területén, a legkülönbözőbb jogintézményekkel kombináltan jelenhet és jelenik is meg, viszont legbiztonságosabban talán a büntetés-végrehajtással összefüggésben szabályozható. Biztonság alatt a jogbiztonságot értem, amelyet az ún. *net-widening* jelenség oldaláról közelíték meg. Ez nem jelent mást, mint a társadalmi kontroll egyre szélesebb kiterjesztését az individuumok felett. Ennek

³⁵ http://wp.unil.ch/space/files/2017/04/SPACE_1_2015_FinalReport_161215_REV170425.pdf (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

³⁶ <https://bv.gov.hu/sites/default/files/BvOP/Kiadvanyok/Bortonstatisztikai%20Szemle%202018%201.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 04. 14.)

korlátait rendkívül nehéz megteremteni. Büntetőeljárásjog szempontjából veszélyt jelenthet, hogy az elektronikus felügyeletre csupán egyfajta eszközként tekintünk, amely adott esetben segít a letartóztatások fogantatásában, viszont a jogerős szabadságvesztésbe már nem számítjuk be. Anyagi jogi szempontból, önálló szankciókénti szabályozása esetén félő, hogy a nem megfelelő jogalkalmazással büntetesként olyan elkövetőkre nézve jelent veszélyt, akik egyébként enyhébb büntetésben is részesülhettek volna.³⁷

A büntetés-végrehajtás kapcsán viszont már van egy jogerős ítélet, és azzal, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet kezébe adjuk az eljárás lebonyolítását valamint a döntés meghozatalát, elősegíthetjük az individualizációs szempontok érvényesülését. Véleményem szerint a büntetés-végrehajtás egyik legfontosabb célkitűzésével, a reintegrációval teljes mértékben összeegyeztethetők mind az első, mind pedig a hátsó ajtós modellek, sőt ezek hatékonyan kiegészíthetők egymást. A jogi szabályozás megléte viszont önmagában nem elegendő, a jogintézmény általános jellemzőiből fakadóan ugyanis a megfelelő végrehajtói apparátus megléte elengedhetetlen, így továbbra is hangsúlyozom a pártfogó felügyelői szolgálat fontosságát és támogatását.

JASMINE HUSSEIN

FRONT-DOOR OR BACK-DOOR? – THE PRISON LAW ASPECTS OF THE ELECTRONIC MONITORING

(Summary)

The overcrowding of the prisons is still an existing problem not only in Hungary but in many parts of the world. There are many solutions provided by the Council of Europe, the United Nations or by other non-governmental organizations. With the development of the technological issues the usage of the electronic monitoring is getting more and more promoted. We have to consider it not only as a supervisory tool, rather a legal instrument with punitive content. It can be used as a procedure law, substantive law and also as a prison law instrument. In my study I focus on the prison law aspects, which are namely the front-door electronic monitoring and the back-door electronic monitoring. According to that I examine the legal rules of the front-door electronic monitoring in different european countries selected out by certain aspects. My research goal is to find the most effective keypoints of the legal regulations which could be implemented in the hungarian prison law. It could be necessary, because we have already regulated the back-door electronic monitoring, but for the purpose of making it even more effective we have to think through the possibility to bring under regulation the idea of the front-door electronic monitoring.

³⁷ KANTOROWITZ, ELENA: *Cognitive Biases and Procedural Rules: Enhancing the Use of Alternative Sanctions*. 3–4. pp. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2531418 (Letöltés ideje: 2019. 03. 27.)

LABANCZ ANDREA *

A technológiai innováció hatása az e-kereskedelemre **

I. Bevezetés

Az információs és kommunikációs technológiák széles körű használata jelentősen alakítja a társadalmi-gazdasági szokásokat. Az informatikai alapokon nyugvó technológiai megoldások az Európai Unióban már egészen korán, a 20. század végétől kiemelt figyelmet érdemeltek.

A technológiai innováció fejlődésével az információs társadalom képe is megjelent. Az információs társadalom fogalmának megalkotására 1994-ben került sor a Bangemann Jelentésben. A Jelentés szerint az informatika és a hírközlés a modern gazdaság alapjaként az ipari forradalomhoz hasonló hatást generál; az új információs eszközök és szolgáltatások széleskörű hozzáférhetősége pedig hozzájárulhat a társadalom és a gazdaság minőségének javításához.¹ Az Európai Unióban jelenleg is meghatározó jelentőségű a technológiai alapokon nyugvó egységes piac kiépítésének koncepciója, amelynek a Digitális Egységes Piaci Stratégia ad keretet.

Fentiekkel összefüggésben, a tanulmány a technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatását vizsgálja. Ennek körében kiemelt figyelmet fordít az elektronikus kereskedelemhez kapcsolódó, azokat alakító technológiai megoldásokra és az egyes technológiai megoldásokra adott jogi válaszokra.

II. Innováció és technológia

Az innováció a latin *in-novare* kifejezésből származik, amelynek jelentése „újulásban, megújulásban.”²

* PhD hallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ Bangemann Jelentés <http://www.mek.uif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/hatasok/bangemmn.hun> (2019. 10. 27.)

² ROÓZ JÓZSEF – HEIDRICH BALÁZS: *Vállalati gazdaságtan és menedzsment alapjai* https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c1_1054_1055_1057_vallalatigazdtan_scom/5_1_az_innovacio_fogalma_es_jellemzese_7hCGce53qgbtEGbL.html (2019. 10. 24.)

Az innováció fogalmát először *Schumpeter* osztrák közgazdász adta meg 1939-ben. Meghatározása szerint az innováció megvalósulhat új termék létrehozásával, új termelési eljárás bevezetésével, új piacokra történő nyitással, új nyersanyagforrások, félkésztermékek forrásainak feltárásával, valamint új ipari szervezet létrehozásával. A schumpeteri megközelítés szerint az innováció lényegében a meglévő források új alkalmazási módszerét jelenti.³

Az innováció témakörével több nemzetközi és uniós intézmény és dokumentum is foglalkozik. Az egyik legismertebb az OECD Oslo Kézikönyve, amely szerint az innováció egy új vagy továbbfejlesztett termék vagy folyamat (vagy ezek kombinációja), amely jelentősen különbözik az egység előző termékétől vagy szolgáltatásától és elérhető a potenciális felhasználók számára.⁴

Magyarországon az innováció fogalmát a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény adja meg, amely szerint az innováció *”a gazdasági tevékenység hatékonyságának, jövedelmezőségének javítása, a kedvező társadalmi és környezeti hatások elérése érdekében végzett tudományos, műszaki, szervezési, gazdálkodási, kereskedelmi műveletek összessége, amelyek eredményeként új vagy lényegesen módosított termék, eljárás, szolgáltatás jön létre, új vagy lényegesen módosított eljárás, technológia alkalmazására, piaci bevezetésére kerül sor, ideértve azokat a változásokat, amelyek csak adott ágazatban vagy adott szervezetnél minősülnek újdonságnak.”*⁵

Figyelemmel a fentiekben is citált innovációs megközelítésekre, könnyű belátni azt, hogy a technológia és innováció kapcsolatában az innováció megvalósításának egy eszközét a legutóbbi technológiai megoldások alkalmazása jelenti.⁶ Másképpen megfogalmazva, az innovációs folyamatban a technológia biztosítja az eszközt, amelynek eredményeképpen az invenció – termék, berendezés, eljárás, alkalmazás – létrejöhet.

Az ilyen, technológiai folyamatok tipikusan informatikai alapokon nyugszanak. Az informatikai eszközök, a számítógépek és a számítógépes hálózatok fejlődésével, az egyre nagyobb teljesítményű gépek megjelenésével az információközlés is mind könnyebben biztosított.⁷ Mindez lehetővé teszi az egyidejű, fizikai távolságtól független kapcsolatteremtés lehetőségét.⁸ Az informatika és a technológia fejlődése mára az egyes informatikai eszközök széles körben elterjedt használatát is lehetővé teszi, amely alapvető feltételét jelenti az elektronikus kereskedelem – mint az információs társadalom alapvető pillére – fejlődésének.

³ Vö. FEJES JÓZSEF: *Innovációs kalandozások az elmélettől a stratégiáig* <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1980/1/vt2015n6p58.pdf> (2019. 10. 27.)

⁴ The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, Oslo Manual 2018 – Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264304604-4-en/index.html?itemId=/content/component/9789264304604-4-en&mimeType=text/html> (2019. 10. 27.)

⁵ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 3. § 6. pont

⁶ DIACONU, MICHAELA: *Technological Innovation: Concept, Process, Typology and Implications in the Economy* https://www.researchgate.net/publication/227364059_Technological_Innovation_Concept_Process_Typology_and_Implications_in_the_Economy (2019. 10. 27.)

⁷ KONDRICZ PÉTER – TÍMÁR ANDRÁS: *Az elektronikus kereskedelem jogi kérdései*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000. 23. p.

⁸ KONDRICZ – TÍMÁR 2000, 23. p.

Az elektronikus kereskedelem egyre népszerűbbé válik – a magyarországi elektronikus B2C kereskedelem is emelkedést mutat. 2017-ben az Európai Unió országaiban élők 57 %-a vásárolt árut az interneten; ezek közül minden negyedik személy vásárolt egy másik ország online áruházából. 2018 első felében a lebonyolított forgalom 17%-kal nagyobb volt, mint 2017 hasonló időszakában.⁹ Az eNET minden tavasszal elkészített, a hazai internetes kereskedelemre vonatkozó átfogó elemzése szerint a hazai webáruházak belföldi online nettó forgalma 2018-ban már elérte a 669 milliárd forintot.¹⁰

III. Az elektronikus kereskedelem átfogó szabályozása

Az Európai Unióban a technológiai innováció pozitív tulajdonságainak kiaknázása érdekében került megalkotásra a Digitális Egységes Piaci Stratégia, amelynek céljai közé tartozik az internetes tevékenységet akadályozó tényezők megszüntetése, a megfelelő elektronikus kereskedelmi keretrendszer kialakítása, az internetes termékek és szolgáltatások elérhetőbbé tétele, a digitális hálózatok és szolgáltatások fellendülését elősegítő feltételek megteremtése, valamint az európai digitális gazdaság növekedési potenciáljának maximalizálása.¹¹ A digitális egységes piaci stratégia három pillérre épül: az internetes termékek és szolgáltatások az európai fogyasztók és vállalkozások számára történő elérhetőbbé tételére; a digitális hálózatok és szolgáltatások térnyerését elősegítő környezeti feltételek megteremtésére; valamint a digitalizációra mint a növekedés motorjára.¹²

Az európai digitális egységes piacon nagy szerepe van az elektronikus kereskedelemnek.

Az elektronikus kereskedelem szabályozásának uniós keretét a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól szóló 2000/31/EK irányelv (Eker. irányelv) jelöli ki; hazánkban pedig az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény rendelkezik az elektronikus kereskedelem szabályairól. Eszerint az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás „*olyan információs társadalommal összefüggő szolgáltatás, amelynek célja valamely birtokba vehető forgalomképes ingó dolog - ideértve a pénzt és az értékpapírt, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőket -, szolgáltatás, ingatlan, vagyoni értékű jog (a továbbiakban együtt: áru) üzletszerű értékesítése, beszerzése, cseréje vagy más módon történő igénybevétele.*”¹³

Az elektronikus kereskedelemre vonatkozó szabályozás magában foglalja többek között az előzetes engedélyezésre, az elektronikus úton történő szerződés-kötésre, a

⁹ Az Országgyűlés Hivatala – Határokon átnyúló online vásárlások korlátozása https://www.parlament.hu/documents/10181/1479843/Infojegyzet_2018_16_online_vasarlasok.pdf/30cb3840-ce50-2525-5301-54c111e7de3d (2019. 10. 27.)

¹⁰ eNet – Elektronikus kereskedelem <https://enet.hu/tag/e-kereskedelem/> (2019. 10. 27.)

¹¹ Európai digitális egységes piaci szakpolitika <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/digital-single-market/> (2019. 10. 27.)

¹² Európai Bizottság – Digitális Egységes Piac https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_hu (2019. 10. 27.)

¹³ 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről (Ektv.) 2. § a) pont.

szolgáltatói felelősségre, az adatvédelemre, valamint az elektronikus hirdetésekre vonatkozó szabályokat.¹⁴

Tekintettel arra, hogy a technológiai alapokon nyugvó elektronikus kereskedelem üzleti modelljében alapvetően több szereplő közötti interakció megy végbe, szükséges számba venni az ügylet alanyaira vonatkozó további szabályokat.

Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás értelmezhető a vállalkozások közötti (B2B), valamint a vállalkozás és fogyasztó közötti (B2C) kapcsolatokban is.¹⁵

A technológiai innováció fejlődésére reagálva, a Digitális Egységes Piaci Stratégia keretein belül az Európai Unióban 2020-ban hatályba lépő, felülvizsgált fogyasztóvédelmi rendelkezések nagyban járulhatnak majd hozzá az egyszerűbb és biztonságosabb elektronikus kereskedelem kialakulásához. A digitális tartalmakra és szolgáltatásokra vonatkozó irányelv az online fogyasztók számára nyújt majd átláthatóbb szabályokat. Az irányelvet az egyes *quasi* ingyenes szolgáltatások esetében is alkalmazni kell majd, amikor a fogyasztó személyes adataival fizet.¹⁶ Emellett, az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése érdekében a 93/13/EGK irányelv (1993. április 5.), a 98/6/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, a 2005/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, valamint a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról szóló irányelv-javaslat az Európai Unió fogyasztói jogok érvényesítése terén ígér változást. Az irányelv-tervezet négy fogyasztóvédelmi irányelvet módosít. Az irányelv-tervezet alapján kiemelten hangsúlyossá válik többek között az online piacterek fogyasztók részére adandó tájékoztatása, valamint a keresési találatok rangsorolása.¹⁷

A technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatásának vizsgálata során szükséges az egyes elektronikus kereskedelmi kapcsolatokat a szerződéses szakaszok szerint is megvizsgálni. A technológiai innovációt követő, elektronikus kereskedelmet érintő szabályozás ugyanis szorosan kapcsolódik az elektronikus kereskedelmi kapcsolat megvalósulásának *szintjeihez és szakaszaihoz*.

A fenti megközelítést alkalmazva, az egyes szintek az elektronikus kereskedelmi kapcsolat közvetett tárgyához kapcsolódnak: az *első szint* valamely áruhoz, a *második szint* pedig a pénzügyi teljesítéshez.

Az első szinten szükséges figyelmet fordítani a fogyasztói döntés szabadságára és annak befolyásolására tett kísérletekre, amikor a vállalkozás a technológiai alapokon nyugvó megoldások igénybevételével igyekszik hatást gyakorolni a fogyasztóra. Ilyen esetekben az online fogyasztó azonosítása, internetes nyomon követése, felhasználói profilalkotás, a felhasználó döntésének viselkedésalapú reklámokon keresztül történő befolyásolása valósulhat meg. Az első szakaszhoz kapcsolódó szabályozás a természe-

¹⁴ Vö. az Eker. irányelv és az Ekertv. rendelkezéseivel.

¹⁵ A kifejezetten az elektronikus kereskedelemre vonatkozó jogszabályi rendelkezések mellett, a B2B kapcsolatok szabályozását kiegészítik a tisztességes versenyre vonatkozó szabályok, a B2C kapcsolatok szabályozásában a fogyasztóvédelmi, reklámjogi, adatvédelmi szabályoknak lehet kiemelt jelentősége.

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/770 irányelve (2019. május 20.) a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések egyes vonatkozásairól, 3. cikk (1) bekezdés.

¹⁷ Javaslat az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése érdekében a 93/13/EGK irányelv (1993. április 5.), a 98/6/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, a 2005/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, valamint a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról.

tes személyek személyes adatainak védelmére megalkotott Általános Adatvédelmi Rendelet (GDPR), amelynek hatálya alá tartozik az online fogyasztót meghatározó személyes adatok köre és a felhasználói profilalkotás.

A prekontraktuális szakaszban a fogyasztó döntése kiterjed valamely áru megvásárlására, amely érdekében kerül üzleti kapcsolatba egy vállalkozással. A fizető fél és a vállalkozás közötti kapcsolat célja kereskedelmi jellegű, a kontraktuális szakaszban tipikusan adásvétel megy végbe. Az ehhez a szakaszhoz kapcsolódó, technológiai innováción alapuló megoldásnak tekinthető a területi alapú tartalomkorlátozás (geoblocking) alkalmazása, amelynek megszüntetése érdekében az EU-ban megalkotásra került a Geoblocking Rendelet.

A folyamat második szintje a szolgáltatás pénzügyi teljesítéséhez kapcsolódik. A második szint első szakaszát jelenti, amikor a fizető fél a valamely pénzforgalmi szolgáltatónál vezetett fizetési számlájának megterhelésével a vállalkozás részére kívánja a pénzügyi teljesítést realizálni. Ahhoz, hogy a szolgáltatás megvalósuljon, szükséges, hogy az ügyletbe bekapcsolódjon legalább egy pénzforgalmi szolgáltató. A pénzforgalmi szolgáltató ügyletbe belépésével a komplex folyamat második, szükségképpen szakasza jön létre, amelynek alanyai a fizető fél, a kedvezményezett vállalkozás és a pénzforgalmi szolgáltató. Abban az esetben, ha a pénzügyi teljesítést a fizető fél nem a fizetési számláját vezető pénzforgalmi szolgáltatón keresztül kívánja realizálni, akár egy azon kívül álló üzleti szereplőt is igénybe vehet. Igénybevétele a második szint harmadik, eshetőleges szakaszát jelenti. Az ügylet második szintjéhez kapcsolódó, technológiai innováción alapuló megoldás az egyes FinTech pénzforgalmi szolgáltatások megjelenése. Az ilyen szolgáltatások támogatására alkalmas uniós szabályok a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokra vonatkozó irányelvben (PSD2) kerültek rögzítésre.

Az elektronikus kereskedelemi kapcsolatok megvalósulásának folyamatában nemcsak a webáruházak, hanem a szolgáltatás lebonyolításának mintegy helyszínéként az ún. online platformok is kiemelt szereppel bírhatnak. Az EU Bizottságának jelentése szerint az online platformok nemcsak a digitális gazdaság, hanem a digitális társadalom számára is jelentős előnyöket jelentenek.¹⁸

Az online platformok közé tartoznak az online reklámpplatformok és online piacok, a keresőmotorok, a közösségi média és a kreatív tartalmakat kínáló elárusítóhelyek, az alkalmazásokat forgalmazó platformok, a távközlési szolgáltatások, a fizetési rendszerek és a közösségi gazdaság platformjai.¹⁹

Az online platformokat érintő uniós jogszabály az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról szóló 2019/1150 Rendelet. A szabályozás szükségessége abban áll, hogy az online platformok az új üzleti modellek, a kereskedelem és az innováció támogató eszközeiként alkalmasak arra, hogy hozzájáruljanak a belső piaci előnyök eléréséhez. A Rendelet szabályokat állapít meg az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói és az online

¹⁸ Jelentés az online platformokról és a digitális egységes piacról [2016/2276(INI)] http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0204_HU.html (2019. 10. 27.)

¹⁹ Ilyenek például az eBay, az Amazon Marketplace, a Google, a Facebook, az Instagram, a YouTube, a Viber, a Google Play, etc. Vö. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Online platformok és a digitális egységes piac Lehetőség és kihívás Európa számára, COM/2016/0288 final, SWD(2016) 172 final

keresőprogramok tekintetében azért, hogy a kereskedelmi weboldal-használók számára biztosítsa a megfelelő átláthatóságot, tisztességességet és a hatékony jogorvoslati lehetőségeket.²⁰ A Rendelet az algoritmus alapú rangsorolásról²¹ is rendelkezik. Ennek körében megállapítja a rangsorolást meghatározó fő paraméterek rögzítésének rendjét.

Az adatokhoz való hozzáférés tekintetében a Rendelet alapján szükséges, hogy az online platformok szerződési feltételeikben határozzák meg az üzleti felhasználók műszaki és szerződéses hozzáféréseinek leírását vagy annak hiányát bármely olyan személyes adat vagy más adat vagy mindkettő tekintetében, amelyeket az üzleti felhasználók vagy a fogyasztók bocsátanak rendelkezésre az érintett online közvetítő szolgáltatás igénybevételéért vagy amelyek a szolgáltatások nyújtása során keletkeznek.²²

IV. A személyes adatok védelme

A technológia jelentős hatással van a gazdaságra és a társadalomra is. Ennek egy sajátos megjelenéseként értelmezhető, hogy az egyes üzleti kapcsolatok egyre inkább a digitális térben léteznek. Tekintettel arra, hogy ezek az elektronikus kapcsolatok *meghatározott alanyok* közötti, informatikai alapokon nyugvó kereskedelmet jelentenek, célszerű a technológiai innováció elektronikus kiskereskedelmi szolgáltatásokra gyakorolt hatásának vizsgálatában elsőként ezeknek az üzleti kapcsolatoknak az alanyait számba venni.

Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás természetes személy igénybe vevője az ügylet jellegéből adódóan ugyanis specialitásokkal rendelkezik a hagyományos úton megvalósuló B2C kapcsolatokhoz képest. Amíg a hagyományos kereskedelmi kapcsolatokban a vállalkozás és a fogyasztó egyidejű fizikai jelenlétében valósul meg az ügylet, addig az elektronikus kereskedelmi kapcsolatokban a természetes személy elektronikus formában kerül azonosításra – személyes adataival leírható. Ebből következően az elektronikus kereskedelmi kapcsolatokban a természetes személy nemcsak *fogyasztóként*, hanem az adatvédelmi szabályok szerinti *érintettként* is értelmezést nyerhet.

A technológiai innovációval összefüggésben, a Digitális Egységes Piaci Stratégia keretein belül az adatvédelmi keretrendszer újragondolása is megtörtént. Az Európai Unióban a természetes személyek személyes adatai védelmének jogi követelményeit a 2018. május 25-től alkalmazandó GDPR határozza meg.

Hangsúlyozni kell, hogy a GDPR rendelkezéseinek az elektronikus kereskedelmi szolgáltatást nyújtó vállalkozásoknak is meg kell felelniük. A szabályozás értelmében ugyanis adatkezelést valósít meg bármely, a személyes adatokon végzett művelet; így például egy webáruházban történő regisztráció során a személyes adatok vállalkozás

²⁰ 2019/1150 Rendelet az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról.

²¹ A 2019/1150 Rendelet szerint a rangsorolás „online közvetítő szolgáltatáson keresztül kínált áruknak és szolgáltatásoknak biztosított viszonylagos kiemelés, illetve az online keresőprogramok által a keresési eredményekhez rendelt relevancia, ahogyan azt az online közvetítő szolgáltatók, illetve az online keresőprogram-szolgáltatók megjelenítik, strukturálják vagy kommunikálják, tekintet nélkül az ilyen megjelenítéshez, strukturáláshoz vagy kommunikációhoz használt technológiai eszközökre.” (2. cikk, 8. pont)

²² 2019/1150 Rendelet, 9. cikk.

általi felvétele, rögzítése, tárolása. Ezek a személyes adatok tipikusan a fogyasztó neve, címe, e-mail címe, telefonszáma, lakcíme.²³

Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatást nyújtó vállalkozások mint adatkezelők, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás megvalósulását biztosító személyek – így például a tárhelyszolgáltatók vagy a kiszállítást végző futárszolgálat – pedig mint adatfeldolgozók értelmezhetők.²⁴

Könnyű belátni azt, hogy nemcsak a technológiai innováció van hatással az elektronikus kereskedelemre, hanem a szabályozás is a technológiai innovációra. Ezzel egyfajta folyamatosan egymásra ható körforgás képe látszik kirajzolódni. Mindez leginkább a GDPR-ban foglalt törléshez való jog (*right to be forgotten* vagy RTBF) vagy a beépített és adatértelmezett adatvédelem (*privacy by design and default*) tekintetében értelmezhető. A GDPR-ban foglalt RTBF szabályok kihívások elé állíthatják a technológiát, tekintettel arra, hogy a gyakorlatban megakadályozhatják vagy nagyban gátolhatják az olyan új és előremutató technológiai megoldások alkalmazását, mint például a blockchain.²⁵ Ezzel egyidejűleg ugyanakkor a technológiai innovációt is további, új megoldások kidolgozására ösztönzik. A beépített adatvédelemnek való megfelelés viszont megjelenhet a már létező olyan technológiai megoldásokban, mint például az álnevesítés vagy a titkosítás. Az alapértelmezett adatvédelem követelményének való megfelelés pedig a személyes adatok minimálisan szükséges kezelésével. Az egyes technológiai innovációk kipróbálására, majd gyakorlati alkalmazására ad lehetőséget az elektronikus kereskedelem.

A technológiai innováció hatását felismerve, a GDPR rendelkezik a felhasználói profilalkotásról is, amely során a személyes adatokat valamely természetes személyhez fűződő bizonyos személyes jellemzők értékelésére, különösen a munkahelyi teljesítményhez, gazdasági helyzetéhez, egészségi állapothoz, személyes preferenciákhoz, érdeklődéshez, megbízhatósághoz, viselkedéshez, tartózkodási helyhez vagy mozgáshoz kapcsolódó jellemzők elemzésére vagy előrejelzésére használják.²⁶ Az ilyen profil lényege abban áll, hogy alkalmazásával előre jelezhető a felhasználó várható jövőbeli vásárlási magatartása.

A felhasználói profilalkotás mint technológiai folyamat alapjául szolgálhatnak bizonyos internetes azonosítók.²⁷ Az online fogyasztói döntés technológiai alapokon nyugvó befolyásolására kerülhet sor az ún. cookie-azonosítók keresztül.

A cookie (süti) olyan szövegfájl, amelyet az adott webhely hoz létre és tárol az oldalra látogató felhasználó eszközén. Lényegében a cookie-k a böngészési adatok mentésének – és így a felhasználókról való adatgyűjtésnek – az eszközei. A cookie-kon ke-

²³ NAIH, Tájékoztató a webáruházakra vonatkozó adatvédelmi követelményekről <https://www.naih.hu/files/2017-02-17-webaruhaz-tajekoztato-NAIH-2017-1060-V.pdf> (2019. 10. 27.)

²⁴ NAIH, Tájékoztató a webáruházakra vonatkozó adatvédelmi követelményekről <https://www.naih.hu/files/2017-02-17-webaruhaz-tajekoztato-NAIH-2017-1060-V.pdf> (2019. 10. 27.)

²⁵ Vö. European Parliament – Blockchain and the General Data Protection Regulation [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf) (2019. 10. 27.)

²⁶ GDPR 4. cikk 4. pont.

²⁷ A technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatásának körében, a felhasználói profilalkotással összefüggésben szükséges utalni a GDPR azon rendelkezésére, amely szerint az egyes online azonosítók is személyes adatként értelmezhetők. A természetes személyek ugyanis összefüggésbe hozhatók az általuk használt készülékek, alkalmazások, eszközök és protokollok által rendelkezésre bocsátott online azonosítókkal – például az IP-címekkel vagy a cookie-azonosítókkal.

resztül történő adatgyűjtés során megvalósulhat a felhasználók nyomon követése, internetes viselkedésének behatárolása, vásárlási preferenciájának megismerése, fogyasztói magatartása alapján jövőbeni viselkedésük előrejelzése, ezzel egyidejűleg pedig a fogyasztói döntés elektronikus kereskedelembe való befolyásolása.²⁸ A cookie-k használatával a vállalkozás viselkedésalapú reklámokat is alkalmazhat. A 95/46/EK irányelv (a korábbi adatvédelmi irányelv) 29. cikke szerinti adatvédelmi munkacsoport viselkedésalapú online reklámról szóló 2010. június 22-i 2/2010. sz. véleményben adott meghatározás alapján a viselkedésalapú reklám a felhasználók viselkedésének hosszabb ideig tartó megfigyelésén alapuló olyan hirdetés, amelynek célja, hogy a felhasználó viselkedésnek jellemzőit annak online tevékenységén keresztül vizsgálja és így egy olyan egyedi profilt dolgozzon ki, amely alapján a felhasználó vélelmezett érdeklődésének megfelelő hirdetéseket küldhet azoknak.²⁹ Viselkedésalapú reklám alkalmazása történik például abban az esetben, ha a felhasználó egy webáruházban termékeket (ruhákat, cipőket, kiegészítőket) tekint meg, majd később elektronikus hirdetések jelennek meg online böngészése során a korábban megtekintett termékekről. Az ilyen elektronikus hirdetéseket korábbi érdeklődése alapján, személyre szabottan a felhasználónak mutatják a hirdető. Habár az alkalmazott technológia segíthet csökkenteni a felhasználó számára nem releváns reklámtartalom megjelenítését – ahogyan azt az európai adatvédelmi biztos EDPS 3/2018-as véleményében is kifejti –, az az online befolyásolás eszközeként szolgálhat és így egy összetett problémát is megfogalmaz.³⁰ A problémára utal a 29. cikk szerinti munkacsoport, amely a 16/2011-es véleményében akként foglalt állást, hogy a viselkedésalapú reklám alkalmazása során az egyes online azonosítók alkalmazása lehetővé teszi, hogy az IP-címek törlése vagy anonimizálása esetén is nyomon kövessék egy adott eszköz használatát.³¹

Fenti problémákra reagálva – a technológiai innováció anomáliáinak felszámolása érdekében – a személyes adatok védelme érdekében a GDPR szerint az érintett jogosult arra, hogy a saját helyzetével kapcsolatos okokból bármikor tiltakozzon az adatkezelés ellen, valamint, hogy ne terjedjen ki rá az olyan, kizárólag automatizált adatkezelésen alapuló döntés hatálya, amely rá nézve joghatással járna vagy őt hasonlóképpen jelentős mértékben érintené.³²

A GDPR mellett, az EU-ban bevezetni kívánt új jogszabály az e-Privacy Rendelet, amely a tanulmány megírásának időpontjában még csak tervezet formájában létezik. Az e-Privacy Rendelet a személyes adatnak minősülő elektronikus hírközlési adatok vonatkozásában pontosítja és kiegészíti a GDPR rendelkezéseit. A *lex specialis* elve alapján, azokban a kérdésekben, amelyekkel az e-Privacy Rendelet nem foglalkozik, a GDPR

²⁸ Vö: GVH – A fogyasztói döntések szabadságára vonatkozó, a GVH által követett alapelvek <http://www.gvh.hu/data/cms1022582/11695FFBAC14C71AC.pdf> (2019. 10. 27.)

²⁹ A 29. cikk alapján létrehozott adatvédelmi munkacsoport 2/2010. számú véleménye a viselkedésalapú online reklámról https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2010/wp171_hu.pdf (2019. 10. 27.)

³⁰ Opinion 3/2018 EDPS – Opinion on online manipulation and personal data https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/18-03-19_online_manipulation_en.pdf (2019. 10. 27.)

³¹ Article 29 Data Protection Working Party – Opinion 16/2011 on EASA/IAB Best Practice Recommendation on Online Behavioural Advertising https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2011/wp188_en.pdf (2019. 10. 27.)

³² GDPR 21. cikk, 22. cikk.

szabályait kell majd alkalmazni. Az e-Privacy Rendelet a cookiekkal kapcsolatos részletes szabályokat fogalmaz meg, éppen ezért megalkotása üdvözlendő, hiszen a technológiai fejlődéssel a nyomon követést lehetővé tévő technikai eszközök száma is megnőtt az utóbbi időben.

V. Geoblocking

A technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatásának vizsgálatában nemcsak a természetes személyeket, hanem az ügylet tárgyát érintő technológiai megoldásokat is szükséges számba venni.

Az ügylet prekontraktuális szakaszában helyezhető el valamely áru fogyasztó által, vásárlási szándékkal történő kiválasztása. Mindez lényegében a fogyasztói döntés szabadságát testesíti meg.

A fogyasztói döntés szabadsága azonban sérül olyan esetben, amikor a vállalkozás megakadályozza az online fogyasztót egy másik tagállamban elérhető honlapon keresztül történő áruk megvásárlásában. Mindez az ún. geoblocking, vagyis a területi alapú tartalomkorlátozás – mint a technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatásának – kereteiben foglalható össze.

Geoblocking abban az esetben valósul meg, amikor egy adott országban kereskedelmi tevékenységet folytató vállalkozás letiltja vagy korlátozza az online felhasználói felületéhez való hozzáférést az olyan vevő számára, aki valamely másik országból kíván határokon átnyúló, elektronikus kereskedelmi ügyletet lebonyolítani. Szintén geoblocking valósul meg, amikor egy adott országban kereskedelmi tevékenységet folytató vállalkozás az áruhoz való hozzáférés tekintetében más tagállambeli vevőkkel szemben különböző általános hozzáférési feltételeket alkalmaz.³³ A geoblocking alkalmazásának hátterében tipikusan az országokként eltérő adózási, fogyasztóvédelmi, termékbiztonsági szabályoknak való megfelelés áll.³⁴

A Google LLC v CNIL ügyben, a főtanácsnoki indítvány a geoblocking-ot olyan technológiaként határozza meg, „amely a felhasználó földrajzi helye alapján korlátozza az internetes tartalomhoz való hozzáférést. A területi alapú tartalomkorlátozás rendszerében a felhasználó helyét földrajzi helymeghatározási technológiák alkalmazásával, így például a felhasználó IP-címének ellenőrzésével határozzák meg. A területi alapú tartalomkorlátozás, amely a cenzúra egy formája, az uniós belső piac jogában indokolatlanul minősül, és többek között egy rendelet tárgyát képezi, amelynek célja, hogy megakadályozza, hogy egy adott tagállamban tevékenységet folytató kereskedő letiltja vagy korlátozza a hozzáférést online interfészéhez az olyan vevő számára, aki vagy amely valamely másik tagállamból kíván határokon átnyúló ügyleteket lebonyolítani.”³⁵ A geoblocking technológiai megvalósulása akként történhet, hogy a rendszer az igénybe vevő IP címének azonosításával nem engedi azt belépni vagy automatikusan átirányítja

³³ Geoblocking Rendelet, Preambulum (1).

³⁴ Az Országgyűlés Hivatala – Határokon átnyúló online vásárlások korlátozása https://www.parlament.hu/documents/10181/1479843/Infojegyzet_2018_16_online_vasarlasok.pdf/30cb3840-ce50-2525-5301-54c111e7de3d (2019. 10. 27.)

³⁵ Google LLC v CNIL ügy, C 507/2017. sz. ügy, 71. pont.

egy másik weboldalra; vagy blokkolja az online megrendeléshez szükséges regisztrációt; vagy tájékoztatja az igénybe vevőt, hogy az igénybe vevő országába nem vállalja az áruszállítást, szolgáltatás nyújtást; vagy nem fogadja el az igénybe vevő bankkártyáját.³⁶

A geoblocking tilalma a Digitális Egységes Piaci stratégia fontos eleme. Alkalmazását felszámolandó, 2018. március 23-án lépett hatályba az EU valamennyi tagállamában a belső piacon belül a vevő állampolgársága, lakóhelye vagy letelepedési helye alapján történő indokolatlan területi alapú tartalomkorlátozással és a megkülönböztetés egyéb formáival szembeni fellépésről, valamint a 2006/2004/EK és az (EU) 2017/2394 rendelet, továbbá a 2009/22/EK irányelv módosításáról szóló 2018/302 rendelet (Geoblocking Rendelet). A Geoblocking Rendelet alapját az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 18. cikke jelenti, amely szerint tilos az állampolgárságon alapuló bármely, akár közvetlen, akár közvetett diszkrimináció. Ahogyan azt a T/2922. számú törvényjavaslat is megállapítja, az Európai Unió Bírósága állandó ítélkezési gyakorlata szerint az egyenlő bánásmódra vonatkozó jogszabályok nemcsak az állampolgárságon alapuló nyílt megkülönböztetést tiltják meg, hanem a megkülönböztetés minden rejtett formáját is. Ebből következően az egyenlő bánásmód követelményének az állampolgárság és a lakhely tekintetében is fenn kell állnia.³⁷

A Geoblocking Rendelet három fő alkalmazási területét:

- a) az online interfészekhez való hozzáférés,
- b) az árukhoz vagy szolgáltatásokhoz való hozzáférés és
- c) a fizetéssel kapcsolatos okokból történő megkülönböztetés tilalma jelenti.

Az *online interfészekhez való hozzáférés* tekintetében a Rendelet szerint a vállalkozás nem irányíthatja át a vevőt online felületének olyan változatára annak állampolgárságával, lakóhelyével vagy letelepedési helyével kapcsolatos okokból, amely eltér attól az online felülettől, amelyhez a vevő eredetileg hozzáférni szándékozott. Kivételt jelent ez alól az az esetkör, ha a vevő az ilyen átirányításhoz kifejezetten hozzájárult.³⁸ Mindez azt jelenti, hogy abban az esetben, ha egy magyar állampolgárságú vevő egy német székhelyű vállalkozás német webáruházából szeretne árut vásárolni, akkor a német székhelyű vállalkozás nem irányíthatja át automatikusan a vevőt a vállalkozás magyar webáruházába.

Az *árukhoz való hozzáférés* tekintetében a Rendelet szerint a vállalkozás nem alkalmazhat eltérő hozzáférési feltételeket a vevő állampolgárságával, lakóhelyével vagy letelepedési helyével kapcsolatos okokból, ha az árut szeretne vásárolni, elektronikus úton nyújtott szolgáltatást vagy elektronikus úton nyújtott szolgáltatástól eltérő szolgáltatást kíván igénybe venni.³⁹ Így például, ha a vevő egy olasz székhelyű vállalkozás olasz webáruházából szeretne árut vásárolni (például ruhát vagy elektronikai eszközt) vagy szerzői jogi védelem alá nem eső elektronikusan szolgáltatott terméket szeretne

³⁶ Az Országgyűlés Hivatala – Határokon átnyúló online vásárlások korlátozása https://www.parlament.hu/documents/10181/1479843/Infojegyzet_2018_16_online_vasarlasok.pdf/30cb3840-ce50-2525-5301-54c111e7de3d (2019. 10. 27.)

³⁷ T/2922. számú törvényjavaslat, Lásd még: C-103/08 Arthur Gottwald v Bezirkshauptmannschaft Bregenz EBHT 2009 I-09117. 27. és 28. pont; C-29/95. Eckehard Pastoors és Trans-Cap GmbH v Belgische Staat. EBHT 1997 I-00285. 16. pont; C-224/00. Bizottság v Olaszország EBHT 2002 I-02965. 15. pont; C-28/04 Tod's SpA és Tod's France SARL v Heyraud SA. EBHT 2005 I-05781., 19. pont

³⁸ Geoblocking Rendelet 3. cikk.

³⁹ Geoblocking Rendelet 4. cikk.

vásárolni vagy igénybe venni (például belépőjegyet szeretne vásárolni vagy szálláshelyet szeretne lefoglalni), a vállalkozásnak ugyanazon feltételeket kell biztosítania, mint az olasz állampolgárságú vevőknek.

A *fizetéssel kapcsolatos okokból történő megkülönböztetés tilalmának* tekintetében a Rendelet szerint a vállalkozás az általa elfogadott fizetési feltételekkel összefüggésben nem alkalmazhat eltérő követelményeket, ha a fizetési művelet elektronikus művelettel, átutalással, beszedéssel vagy ugyanahhoz a fizetési márkához és kategóriához tartozó kártyaalapú készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel történik; vagy az EU-s azonosítási követelmények teljesülnek; vagy a fizetési műveletre a vállalkozás által elfogadott pénznemben kerül sor. A fenti tilalom azonban nem akadályozza annak, hogy a vállalkozás olyan díjakat alkalmazzon, amelyeket a vonatkozó EU-s jogszabályok nem tiltanak.⁴⁰ Ennek alapján a vállalkozás szabadon meghatározhatja, hogy mely fizetési módokat fogadja el (például bankkártyás fizetési lehetőséget), de ezt bármely tagállam szerinti vevő esetén el kell fogadnia.

A geoblocking szabályozásával összefüggésben szükséges utalni a vonatkozó magyar szabályozásra is. A szabályozásnak eleget téve hazánkban törvénymódosításra került sor,⁴¹ amelynek hatálya kiterjed a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvényre (Fgytv.), valamint a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól szóló 2009. évi LXXVI. törvényre (Szolgtv.). A módosítás értelmében a fogyasztó fogalma alá tartozik a Geoblocking rendelet szerint vevőnek minősülő vállalkozás is, továbbá, a rendeletbe ütköző Európai Unión belüli jogsértések tekintetében a fogyasztóvédelmi hatóság jár el, ha a vevő a Geoblocking Rendelet szerinti fogyasztónak minősül. A módosítás következtében a Szolgtv. *expressis verbis* tiltja meg a területi alapú tartalomkorlátozást, és rendelkezik akként, hogy a szolgáltató által alkalmazott, a szolgáltatás igénybevételére vonatkozó területi alapú tartalomkorlátozást megvalósító általános szerződési feltétel semmis.

VI. Pénzforgalmi szolgáltatások

Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás kontraktuális szakaszának befejezését realizáló, szükségszerű művelet a pénzügyi teljesítés, amellyel összefüggésben szükséges a technológiai innováció pénzforgalmi szolgáltatásokra gyakorolt hatására is reflektálni. Az utóbbi években ugyanis az elektronikus fizetések növekvő technikai összetettsége, világszerte folyamatosan növekvő volumene, valamint a pénzforgalmi szolgáltatások új típusainak megjelenése figyelhető meg.⁴² Egyre gyakoribbá válik például az NFC technológia igénybevételével való fizetés.

A technológiai innovációra reagálva, felülvizsgálatra került a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról szóló irányelv. A folyamat eredményeképpen került megalkotásra az Európai Parlament és Tanács 2015/2366 számú, belső piaci szolgáltatásokról szóló irányelve (PSD2).

⁴⁰ Geoblocking Rendelet 5. cikk.

⁴¹ Az egyes törvények fogyasztóvédelmi célú módosításáról szóló 2018. évi LXXVI. törvény.

⁴² PSD2, Preambulum (3).

A PSD2 fő célja az innováció elősegítése, az ügyfelek bizalmának megerősítése és biztonságának hatékony védelme a pénzügyi szolgáltatások terén. A revízió eredményeképpen megszületett irányelv a technológiai innováció, a szabályozás és az elektronikus kereskedelem egymásra gyakorolt hatásának szempontjából ugyancsak jelentősnek tekinthető.

A PSD2 bevezeti az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások esetében is alkalmazandó erős ügyfél-hitelesítés fogalmát. Az erős ügyfél-hitelesítés legalább két olyan, az ismeret,⁴³ birtoklás,⁴⁴ és biológiai tulajdonság⁴⁵ kategóriába sorolható elem felhasználását jelenti, amelyek egymástól függetlenek annyiban, hogy az egyik megismerése nem befolyásolja a többi megbízhatóságát, és az eljárás kialakítása révén az azonosítási adatok bizalmassága biztosított.⁴⁶ Ilyen lehet az ismeret körében például a PIN-azonosító, a jelszó, de akár egy mozdulat is; a birtoklás körében például a mobiltelefon vagy fizetési kártya birtoklása; a biológiai tulajdonság körében pedig például az ujjlenyomat, vagy az írisz mint biometrikus azonosítók alkalmazása.

A PSD2 alapján erős ügyfél-hitelesítést kell alkalmazni, amikor a fizető fél online fér hozzá a fizetési számlájához; elektronikus fizetési műveletet kezdeményez; vagy a műveleteket olyan távoli csatornán keresztül hajtja végre, ami fizetéssel kapcsolatos csalásokra és más visszaélésekre adhat módot.⁴⁷ Nem kell azonban alkalmazni a kétfaktoros hitelesítést – csak a megbízás megadásakor –, például: rendszeres átutalásoknál vagy rendszeres, netbankon vagy mobilappon keresztüli csoportos beszédések esetében.⁴⁸

Maga a hitelesítés mint technológiai eljárás lehetővé teszi a pénzforgalmi szolgáltató számára a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő (ügyfél) kilétének, valamint személyes hitelesítési adatai érvényességének ellenőrzését.⁴⁹ Abban az esetben, ha a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő fél elektronikus fizetési műveletet szeretne végrehajtani vagy akár csak a számlájához szeretne hozzáférni, elsőként azonosítania kell magát.

Az elektronikus kereskedelemben az erős ügyfél-hitelesítési folyamatnak felel meg a fizetési kártya kibocsátó által rögzített mobiltelefonszámmra küldött egyszer használatos sms; vagy a 3D Secure 2.0 kidolgozásával az, ha a fizetési kártya birtokosa a fizetési ügylet hitelesítését a fizetési kártya kibocsátójának mobilbanki alkalmazásán keresztül végzi el, például ujjlenyomatának használatával.⁵⁰

Az erős-ügyfélhitelesítés mellett, a Magyar Nemzeti Bank pénzforgalom lebonyolításáról szóló 35/2017. (XII. 14.) rendelete megteremti a lehetőséget az azonnali fizetésre. Az azonnali fizetési rendszerek kiépítése már több országban megtörtént, számos országban pedig a tervezés vagy a kivitelezés szakaszában tart.⁵¹

⁴³ Csak a szolgáltatást igénybe vevő által ismert információ.

⁴⁴ Csak a szolgáltatást igénybe vevő által birtokolt dolog.

⁴⁵ A szolgáltatást igénybe vevő fizikai jellemzője.

⁴⁶ PSD2 4. cikk, 30. pont.

⁴⁷ PSD2, 97. cikk, (1) bekezdés.

⁴⁸ NÉMETH MÓNKA: *Ügyfélazonosítás a PSD2 után* <https://fintechzone.hu/ugyfel-azonositas-a-psd2-utan/> (2019. 10. 15.)

⁴⁹ PSD2. 4. cikk 29. pont.

⁵⁰ EGRI SZILVIA: *Így fizetünk 3 hónap múlva az interneten. Jön az erős ügyfél-hitelesítés* <https://fintechzone.hu/igy-fizetunk-3-honap-mulva-az-interneten-jon-az-eros-ugyfel-hitelesites/> (2019. 10. 27.)

⁵¹ Magyar Nemzeti Bank: *Az azonnali fizetési szolgáltatás működési modellje Magyarországon* <https://www.mnb.hu/letoltes/az-azonnali-fizetesi-szolgaltatas-mukodesi-modellje-magyarorszagon.pdf> (2019. 10. 27.)

Az azonnali fizetési rendszer folyamatosan működő fizetési rendszert jelent, amely az év minden napján, a nap 24 órájában lehetővé teszi a forint fizetési számláról forintban, legfeljebb 10 millió forint összegű elektronikus fizetési műveletek 5 másodperc alatt a kedvezményezett fizetési számlájára történő eljuttatását, és ott az azonnali felhasználhatóságát (24/7/5).⁵² Amíg a bankkártyás vagy a készpénzes fizetés során az e-kereskedőknek akár több napot is várniuk kell arra, hogy fizetési számlájukon az ellenérték megjelenjen, az azonnali fizetési rendszer bevezetésével *de facto* azonnal megjelenik a szolgáltatás ellenértéke.⁵³

Az azonnali fizetési rendszer bevezetése megteremti a lehetőséget a QR-kóddal történő fizetésre, amelynek eredményeképpen az elektronikus kereskedelmi szolgáltatást nyújtó vállalkozás a fizetéshez szükséges adatokhoz egy QR-kódot generál, a vevő pedig a megfelelő applikációban a QR kód beszkennelésével automatikusan kitölti a fizetéshez szükséges adatokat.⁵⁴

A szabályozás bevezeti a másodlagos azonosítók alkalmazását is, amelynek értelmében a vevő fizetési kérelemmel – mint azonnali fizetési megoldással – egyenlíti ki az ellenértéket. Másodlagos számlaazonosító lehet a mobiltelefonszám, az e-mail cím, az állami adó- és vámhatóság által megállapított adóazonosító jel vagy adószám.⁵⁵ Így az elektronikus kereskedelmi szolgáltatást nyújtó vállalkozás a vevő mobiltelefonszámahoz hozzárendelt fizetési számlára küldheti a fizetés teljesítéséhez szükséges adatokat, majd a vevő jóváhagyását követően történhet a pénzügyi teljesítés.⁵⁶

A technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatásában az egyes, ún. FinTech szolgáltatásoknak is nagy szerep jut. A FinTech szolgáltatások olyan technológiai alapú innovatív pénzügyi megoldásokat foglalnak magukban, amelyek alkalmasak a fogyasztói igények kielégítésére. A technológiai innovációt előtérbe helyező megközelítés alapján a FinTech fogalma akként határozható meg, hogy az a gazdasági tevékenység hatékonyságának, jövedelmezőségének javítása, a kedvező társadalmi – és benne a fogyasztói – hatások elérése érdekében végzett műszaki, szervezési, gazdálkodási, kereskedelmi műveletek összessége, amelyek eredményeként új vagy lényegesen módosított pénzügyi szektorális termék, eljárás, szolgáltatás jön létre, új vagy lényegesen módosított eljárás, technológia alkalmazására, piaci bevezetésére kerül sor.

A PSD2 megalkotásával bizonyos FinTech szolgáltatók is annak hatálya alá kerültek. Az ilyen, a szabályozás hatálya alatt álló, hagyományos banki pénzforgalmi szolgáltatások technológiai innováción alapuló alternatíváját kínáló vállalkozásokat szokás harmadik feles szolgáltatóknak is nevezni (Third Party Provider vagy TPP).⁵⁷ A szolgáltatás karakterisztikája alapján, a PSD2 különbséget tesz *számlainformációkat összesítő*

⁵² Magyar Nemzeti Bank: Az azonnali fizetési szolgáltatás működési modellje Magyarországon <https://www.mnb.hu/letoltes/az-azonnali-fizetesi-szolgaltatas-mukodesi-modellje-magyarorszagon.pdf> (2019. 10. 27.)

⁵³ LEMÁK GÁBOR: *A webshopok porgethetik fel az azonnali fizetést* <https://fintechzone.hu/a-webshopok-porgethetik-fel-az-azonnali-fizetest/> (2019. 10. 27.) [Továbbiakban: LEMÁK]

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ 35/2017. MNB rendelet 4. § (1) bekezdés

⁵⁶ LEMÁK

⁵⁷ VEZZOSO, SIMONETTA: *Fintech, Access to Data, and the Role of Competition Policy* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3106594 (2019. 10. 15.)

szolgáltatók (Account Information Service Provider vagy AISP) és *fizetés kezdeményezési szolgáltatók* (Payment Initiation Service Provider vagy PISP) között.⁵⁸

A PSD2 lehetővé teszi, hogy a TPP-k ún. API-kon keresztül hozzáférjenek a bankok fizetési számlavezető rendszeréhez és az abban tárolt adatokhoz.⁵⁹ A számlavezető pénzforgalmi szolgáltató azon TPP-k részére, amelyek rendelkeznek a PSD2 szerinti engedéllyel, kötelesek elérhetővé tenni a szolgáltatás nyújtásához szükséges ügyfél-adatokat,⁶⁰ ha ehhez a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő kifejezett hozzájárulását adta.⁶¹

Az adatokhoz való hozzáférés technikai kivitelezésének körében a PSD2 *expressis verbis* – az elektronikus kereskedelem szempontjából is fontos – informatikai-technológiai követelményeket fogalmaz meg. Az alkalmazandó szabványoknak biztosítani kell a különböző kommunikációs technológiai megoldások interoperabilitását; a számlavezető pénzforgalmi szolgáltató számára azt a tényt, hogy nem maga az ügyfél lép vele kapcsolatba, hanem egy PISP vagy egy AISP; valamint a biztonságos módon történő kommunikációt a számlavezető pénzforgalmi szolgáltatóval és az érintett fogyasztókkal. Az alkalmazandó szabványoknak emellett a technológia jelen állása szerint minden ismert eszköztípus tekintetében alkalmazhatónak kell lenniük a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása során.⁶²

Ezzel összefüggésben került megalkotásra a Bizottság (EU) 2018/389 felhatalmazáson alapuló, az (EU) 2015/2366 európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az erős ügyfél-hitelesítésre, valamint a közös és biztonságos nyílt kommunikációs standardokra vonatkozó szabályozástechnikai standardok tekintetében történő kiegészítéséről szóló rendelete (RTS). Az RTS az erős ügyfél-hitelesítés (SCA), valamint a közös és biztonságos nyílt kommunikációs szabványok (open API) tekintetében határoz meg informatikai-technológiai követelményeket. Részletesen rendelkezik a szolgáltatók együttműködéséről a fizetési számlaadatokhoz való hozzáférés, a tranzakció lebonyolítása, dokumentálása tekintetében. Mindezek mellett kivételekről is rendelkezik az alacsony kockázatú, kis összegű tranzakciók gyors teljesítése érdekében.⁶³

⁵⁸ Az egyik csoportba azok a szolgáltatások tartoznak, amelyek az egyes elektronikus kereskedelmi szolgáltatások pénzügyi teljesítése során a fizető fél hozzájárulásával és felhatalmazásával, annak fizetési számlájáról átutalást kezdeményeznek az elektronikus kereskedelmi szolgáltatást nyújtó vállalkozás részére.

A másik csoportba pedig azok a szolgáltatások tartoznak, amelyek online számlainformációs szolgáltatást nyújtanak a fizető fél részére olyan módon, hogy a fizető fél különböző fizetési számláinak adatait összegyűjtik és összehasonlítják. Vö. SIMONETTA VEZZOSO: *Fintech, Access to Data, and the Role of Competition Policy* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3106594 (2019. 10. 15.)

⁵⁹ Vö. VEZZOSO, SIMONETTA: *Fintech, Access to Data, and the Role of Competition Policy* https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3106594 (2019. 10. 15.)

⁶⁰ SZABÓ DÁNIEL: *GDPR-konform PSD2 egy liberalizált, de biztonságos piacért* <https://fintechzone.hu/gdpr-konform-psd2-kihivas/> (2019. 10. 15.)

⁶¹ PSD2 94. cikk.

⁶² PSD2 Preambulum (93).

⁶³ RTS; NÉMETH MÓNKA: *2019 márciusától elérhető lesz az összes banki API az EU-ban* <https://fintechzone.hu/psd2-banki-api-2019/> (2019. 10. 15.)

VII. Összegzés

A technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatása megkérdőjelezhetetlen. A technológiai innováció, az elektronikus kereskedelem és a szabályozás folyamatosan egymásra hat kapcsolatában a technológia az elektronikus kereskedelem szükséges eszközét jelenti, az elektronikus kereskedelem pedig a technológiai innováció megvalósulásának *quasi* szintereként határozható meg. Tekintettel arra, hogy a technológia-alapú elektronikus kereskedelmi szolgáltatások jelentősen érintik a természetes személyeket, azok szabályozására is szükség van. A szabályozás – tipikusan a technológiasemlegesség elvén – kijelöli azokat a kereteket, amelyek mentén az egyes technológiai innovációk elektronikus kereskedelemben (is) történő alkalmazása a megfelelő és hatékony védelem elvével összhangban megvalósítható.

Az elektronikus kereskedelem tekintetében – a tanulmányban vizsgált – technológiai innováció miatt megalkotott jogszabályok a GDPR, a Geoblocking Rendelet és a PSD2.

Az elektronikus úton, távollévők között létrejövő kereskedelmi kapcsolatokban az online fogyasztó karakterisztikája rajzolódik ki. Éppen ezért üdvözlendő a GDPR beépített és alapértelmezett adatvédelemre, valamint a felhasználói profilalkotásra tett szabályozása. A felejtés jogára vonatkozó rendelkezések ugyanakkor aggályokat vethetnek fel.

A geoblocking jogi eszközökkel történő megtiltása nagyban járulhat hozzá a határon átvéelő elektronikus kereskedelmi kapcsolatok kialakulásához, így pedig az európai uniós digitális gazdaság megfelelő működéséhez. A geoblocking magyar szabályozásának hátrányaként tekinthető azonban, hogy az a fogyasztóvédelmi dogmatikai rendszer teljes széttagoltságához vezethet. Amíg a Geoblocking Rendeletben a *vevő* fogalmi körében értelmezendő a fogyasztó és a kizárólag végfelhasználás céljából vásárló vállalkozás, addig a magyar szabályozásban az Fgytv. szerinti *fogyasztó* fogalmának kibővítésével a továbbiakban fogyasztónak minősül a Geoblocking Rendelet szerinti vevőnek minősülő vállalkozás is.

A belső piaci pénzforgalmi szolgáltatások az elektronikus kereskedelem realizálásának eszközeiként tekinthetők. A technológiai innováció elektronikus kereskedelemre gyakorolt hatása a PSD2-ben kiemelten fedezhető fel. Az irányelv – habár nem kifejezetten az elektronikus kereskedelem szabályozásának tárgyában született – az elektronikus kereskedelem jövőjére nagy hatást gyakorol. Nemcsak a fogyasztók védelmét, hanem technológiai innovációt is figyelembe vevő rendelkezései előremutatóak.

A Digitális Egységes Piacon a fentebb ismertetett szabályok megalkotásával vélhetően olyan szabályozói keretrendszer jött létre, amely az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások technológiasemleges megvalósulását erősíti.

ANDREA LABANCZ

THE IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON THE E-COMMERCE

(Summary)

The widespread use of information and communication technologies are making significant changes in socio-economic habits. Information technology-based technology solutions in the European Union deserved particular attention from the early 20th century onwards.

With the development of technological innovation, the image of the information society has also emerged.

The concept of information society was established in the Bangemann Report in 1994. According to the Report, information technology and communications, as the foundation of the modern economy, generate an effect similar to the Industrial Revolution; and the widespread availability of new information tools and services can contribute to improving the quality of society and the economy. The concept of building a technology-based Single Market, backed up by the Digital Single Market Strategy, is still crucial in the European Union.

In this context, the study examines the impact of technological innovation on e-commerce. The study focuses on the personal data issues, the prohibition of geoblocking and innovation-based financial technologies, especially in the area of payment services. In this context, it pays particular attention to the technological solutions that shape e-commerce and also to the legal responses to each technological solution.

LUKÁCS ADRIENN*

Információs és kommunikációs technológiák és a munkajog

*A munka és magánélet határainak elmosódása, különös tekintettel az online közösségi oldalakra***

I. Bevezetés

Napjaink fejlett társadalmában elképzelhetetlen az élet és a munkavégzés a különféle információs és kommunikációs technológiák (a továbbiakban: IKT), úgy, mint számítógép, okostelefon használata nélkül. A 21. században egyre nagyobb teret nyer az IKT, amely kifejezés az adatok és információ gyűjtését, tárolását, használatát és küldését takarja, számítógépek és egyéb elektronikus eszközök útján.¹ Ebbe a definícióba tartoznak a közösségi média és a közösségi oldalak is.² Az online közösségi oldalak 1997-ben történő megjelenésük óta³ világszerte egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek: manapság a vezető közösségi portálok több milliós felhasználói bázissal rendelkeznek.⁴

* tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkaügyi Kapcsolatok és Társadalombiztosítási Képzések Intézete

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ CAMBRIDGE DICTIONARY: "ICT" in Business English. Elérhető: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ict> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

² Fontos leszögezni, hogy – bár a vizsgált téma kapcsán mindkettő relevanciával rendelkezik a közösségi média és a közösségi oldalak nem szinonim fogalmak. Bár mindkettő a Web 2.0-ra épül, Clara Shih szerint a köztük lévő legfőbb különbség, hogy míg a közösségi média középpontjában a tartalom áll (videók, képek, kommentek – a felhasználó csupán közreműködik ezek létrehozatalában), addig a közösségi oldalak, amelyeken szintén közzétehető tartalom is, az emberi kapcsolatokra (profilok és kapcsolatok) irányulnak elsődlegesen. SHIH, CLARA: *A Facebook kora*. Kiskapu Kiadó. Budapest, 2011. 38. p.

³ Ekkor indult el az első online közösségi portál a SixDegrees. Forrás: BOYD, DANA. M. – ELLISON, NICOLE. B.: *Social Network Sites: Definition, History and Scholarship*. Journal of Computer Mediated Communication 2007/1. 214. p.

⁴ A Statista szerint 2019 októberében a Facebook 2,4 milliárd, a YouTube 2 milliárd, a Twitter 330 millió, az Instagram pedig 1 milliárd aktív felhasználóval rendelkezett világszerte. Forrás: STATISTA: *Most popular social*

Napjainkban a közösségi média a „modern élet velejárója”,⁵ a mindennapok szerves részét képezi. Az *Eurostat* adatai alapján az Európai Unióban 2016-ban a közösségi oldalak használata volt az egyik leggyakoribb internetes tevékenység.⁶ A közösségi oldalak a mindennapok fontos részévé váltak, azok használata alapvető emberi szükségletek – úgy mint önkifejezés, kommunikáció és kapcsolattartás – kielégítéséhez is jelentősen hozzájárulnak.⁷ A felhasználók között a munkavállalók is képviseltetik magukat, ami számos jogi kihíváshoz vezet a munkajog területén, amelyek közül a tanulmány arra fókuszál, hogy a közösségi oldalak miként járulnak hozzá a munka és magánélet határának elmosódásához, és milyen jogi kihívásokkal jár mindez.

A kutatás során alkalmazott módszertant nagyban befolyásolta *Mark Saunders Philip Lewis* és *Adrian Thornhill* által 2007-ben kidolgozott metódus (az ún. „research onion”), mely a kutatás réteges felépítésre utal. Ennek keretében a kutatás mono-metodológia választás keretében deduktív megközelítéssel vizsgálta a témát, a vonatkozó szakirodalom szisztematikus áttekintését szorgalmazó stratégia keretében, keresztmetszeti idősíkban. A tanulmány első része bemutatja a magánélet védelmét garantáló jogi rendelkezéseket. Ezt követően a kutatás azt vizsgálja, hogy a technológiai fejlődésnek köszönhetően melyek azok a területek, ahol a munka és magánélet határának elmosódása megfigyelhető. Végül arról lesz szó, hogy a közösségi oldalak miként hatnak a munka és magánélet elválasztására, és miként értelmezhetőek rájuk a már létező jogi szabályok.

II. A magánélet tiszteletben tartásához való jog

Napjaink magánszféra és adatvédelmi botrányai fényében – ld. például a *Snowden* szivárogtatásokat,⁸ vagy a *Cambridge Analytica* botrányt⁹ – kiemelt jelentőséggel bír a

networks worldwide as of October 2019, ranked by number of active users (in millions). 2019. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁵ DEL RIEGO, ALISSA – SÁNCHEZ ABRIL, PATRICIA – LEVIN, AVNER: *Your Password or Your Paycheck?: A Job Applicant's Murky Right to Social Media Privacy*. *Journal of Internet Law* 2012/3. 23. p.

⁶ Eurostat: *Digital economy and society statistics - households and individuals*. Elérhető: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁷ GRIMMELMANN, JAMES: *Saving Facebook*. *Iowa Law Review* 2009/4. 1159. p.

⁸ *Edward Snowden* az amerikai Nemzetbiztonsági Ügynökség (a továbbiakban: NSA) munkatársa volt. 2013 júniusában az akkor 29 éves informatikus azzal került világszerte a figyelem középpontjába, hogy bizalmas adatokat szivárogtatott ki az NSA működéséről és az ügynökség által folytatott jogellenes megfigyelésekről. A *The Guardian*-ban jelent meg az első leleplező cikk, amelyet számos többi követett. A cikk beszámol arról, hogy az NSA amerikai lakosok millióinak telefonhívásaira vonatkozó információt rögzít – úgy, mint hívott szám, hívás ideje, hívás időpontja, egyéni azonosítók – függetlenül attól, hogy bármilyen bűncselekmény elkövetésével gyanúsították-e a megfigyeltet vagy sem. A megfigyelést egy titkos bíróság, a *Foreign Intelligence Surveillance Court* rendelte el, kötelezővé téve a *Verizon*, a legnagyobb amerikai telefonszolgáltató számára a fent említett adatok átadását. L. bővebben: GREENWALD, GLENN: *NSA collecting phone records of millions of Verizon customers daily*. *The Guardian*. 2013. június 6. Elérhető: <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/nsa-phone-records-verizon-court-order> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁹ A *(Facebook) Cambridge Analytica* egy politikai botrány volt 2018 elején, amely arra világított rá, hogy a *Cambridge Analytica* politikai tanácsadói vállalat, amely *Donald Trump* elnöki kampányában is részt vett,

magánszféra/magánélet¹⁰ védelmének a kérdése. Ez alól a munka világa sem képez kivételt, ugyanis a munkáltatónak számos technológiai eszköz áll a rendelkezésére, hogy akár igen részletesen és szisztematikusan megfigyelje a munkavállaló magánéletét is.¹¹ A munka és magánélet megfelelő elválasztása azért jelentős, mert így határozható meg az a „szféra”, melyen belül az egyén jogainak érvényesülnie kell. Mielőtt azonban sor kerül ennek a határvonalnak a vizsgálatára, szükséges bemutatni a magánélet védelmét célzó jogi szabályozást. Hazánkban több jogforrás is rendelkezik a magánélet védelméről: mind alaptörvényi szinten, mind pedig általános és specifikus törvényekben is garantált a magánélet védelme. A továbbiakban ezeket a különböző jogi védelmi szabályokat mutatjuk be röviden, először az általános jogi kereteket, majd a kifejezetten a munkavállalók magánéletének védelmét célzó rendelkezéseket.

1. A magánélet védelme a magyar jogrendszerben

Magyarország Alaptörvényének VI. cikke kimondja, hogy „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.” Azon túl, hogy ezzel alkotmányos szinten is garantált a magánélet védelme, jelentős bővítést is jelent a korábbi alkotmányhoz képest.¹² Az Alkotmánybíróság több határozatában is értelmezte ezen jogosultságot. A 8/1990. (IV. 23.) AB határozatban a magánszférához való jogot szoros összefüggésben értelmezte az emberi méltósághoz való joggal, kimondva, hogy az emberi méltósághoz való jogot – amelynek egyik aspektusa a magánszférához való jog – az „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti. Az 56/1994. (XI. 10.) AB határozatban a testület kimondta, hogy „a magánélet szabadságához való jog kétségtől az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett méltóságából ered, amelynek tehát az általános személyiségi jog – az emberi méltósághoz való jog – szubszidiárius alapjoga.”¹³ A 32/2013. (XI. 22.) AB határozatban pedig tágran értelmezte a magánszféra védelmét, és kijelentette, hogy az nem szűkül le a belső, vagy intimszférára, hanem magába foglalja a tágabb értelemben vett magánszférát, úgy mint kapcsolattartást, az otthont, mint a térbeli szférát, ahol a magán- és családi élet kibontakozik, valamint ide sorolta a jó hírnévhez való jogot mint az egyénről alkotott kép védelmét.¹⁴

több millió Facebook felhasználó személyes adatait gyűjtötte be a hozzájárulásuk nélkül és használta politikai célokra. L. bővebben: CONFESSORE, NICHOLAS: *Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far*. *The New York Times*. 2018. április 4. Elérhető: <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

¹⁰ A magánéletnek nehéz – ha nem lehetetlen – egy egységes definíciót alkotni: Daniel J. Solove szerint a létező magánszféra definíciók több kategóriába sorolhatók: jelentheti a jogot arra, hogy az egyén egyedül legyen, az egyénhez való korlátozott hozzáférést, titkosságot, a személyes információk feletti rendelkezést, személyiséget, illetve intimitást. Forrás: SOLOVE, DANIEL J.: *Conceptualizing Privacy*. California Law Review, 2002/4. 1094. p.

¹¹ ARTICLE 29 DATA PROTECTION WORKING PARTY: *Opinion 2/2017 on data processing at work*. 2017. 17/EN WP 249. 3. p.

¹² ÁRVA ZSUZSANNA: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2013. 119. p.

¹³ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, indokolás, II. rész.

¹⁴ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, indokolás, [84].

Az Alaptörvényen túlmenően a 2013. évi V. törvény *a Polgári Törvénykönyvről* (a továbbiakban: Ptk.) is rendelkezik a magánélet védelméről a személyiségi jogok között. A Ptk. általánosságban mondja ki a személyiségi jogok védelmét, deklarálva, hogy „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való - bármilyen módon, illetve eszközzel történő - kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.”¹⁵ Ezt követően a Ptk. tartalmaz egy példálózó felsorolást a nevesített személyiségi jogokról, amely felsorolás kifejezetten tartalmazza a magánélet megsértése elleni védelmet.¹⁶ A magánélethez való jog magából a személyiségből eredeztethető, annak az egyik legprivátabb összetevője.¹⁷ A joggyakorlat értelmében a magánszférába való beavatkozás akkor valószínűsíthető, ha a személyiségi jogok sérelmét, ha az önkényes, indokolatlan és szükségtelen. Az önkényesség akkor állapítható meg, ha a beavatkozás ellentétes az érintett akaratával vagy szándékával, illetve, ha arról az érintettnek nincs tudomása, valamint a beavatkozást nem indokolták gondosan mérlegelt körülmények.¹⁸

A magánélet hatékony védelmének biztosítása érdekében¹⁹ a törvényalkotó 2018 folyamán elfogadta a *2018. évi LIII. törvényt a magánélet védelméről*. A törvény meghatározza azokat az egész jogrendszert átható célokat és elveket, amelyek a magánélet védelmét biztosítják,²⁰ valamint utal az egyes külön törvényekben már létező védelemre.²¹ A törvény indokolása kifejti, hogy a törvény garantálja, hogy a magánszféra védelmét szolgáló alapvető szabályok kizárólag törvényben kerüljenek megállapításra, valamint hogy a magánélethez való jogot érintő jogszabályokat az Alaptörvénnyel, valamint a magánélet védelméről szóló törvény rendelkezéseivel összhangban szükséges értelmezni, azzal, hogy a részletes szabályok külön törvényben találhatók meg.²² A törvény értelmében a magánélet tiszteletben tartásához való jog célja különösen a névviseeléshez való jog, a személyes adatok, a magántitok, a képmás és hangfelvétel, a becsület és a jó hírnév védelme,²³ megsértése pedig megnyilvánulhat különösen az egyén által a magánélettel kapcsolatban megőrizni kívánt személyes adattal, titokkal, képmással, hangfelvétellel való visszaélés formájában, vagy a becsület és a jó hírnév megsértéseként.²⁴

2. A munkavállalók magánéletének a védelme

Az általános, alaptörvényi és polgári jogi szabályokon túlmenően jogrendszerünk tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek kifejezetten a munkavállalók magánéletének a

¹⁵ Ptk. 2:42. § (1) A kiemelés a szerzőé.

¹⁶ Ptk. 2:43. § b)

¹⁷ GÖRÖG MÁRTA: *A magánélethez való jog mint a személyiségi jog újabb, magánjogi kódexben nevesített vonatkozása*. In: Balogh Elemér (szerk.) Számadás az Alaptörvényről: tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2016. 61. p.

¹⁸ BH2001/61.

¹⁹ 2018. évi LIII. törvény indokolása a magánélet védelméről.

²⁰ 2018. évi LIII. törvény indokolása a magánélet védelméről.

²¹ 2018. évi LIII. törvény a magánélet védelméről 6. §.

²² 2018. évi LIII. törvény indokolása a magánélet védelméről.

²³ 2018. évi LIII. törvény a magánélet védelméről 8. § (1).

²⁴ 2018. évi LIII. törvény a magánélet védelméről 8. § (2).

védelmét célozzák. Habár a fentebb ismertetett, a magánélet védelméhez való jog valamennyi egyént, köztük a munkavállalókat is megilleti,²⁵ a Munka Törvénykönyvében lefektetett szabályok kifejezetten is rendelkeznek a munkavállalói jogok védelméről. A munkajogviszonyból eredő jogok és kötelezettségek miatt ugyanakkor természetes, hogy a munkavállalók ezen jogosultságai nem abszolút jellegűek, így korlátozhatók. Ez különösen a munkáltató azon jogában nyilvánul meg, hogy korlátozhatja és megfigyelheti a munkavállalók magatartását a jogszabályi követelmények keretei között.²⁶ A nemzetközi szabályokhoz hasonlóan,²⁷ a magyar jogrendszer is tartalmaz specifikus, kifejezetten a munkavállalók magánszférájának védelmét célzó rendelkezéseket.

Hazánkban ezek a rendelkezések a *Munka Törvénykönyvéről* szóló 2012. évi I. törvényben (a továbbiakban: Mt.) találhatók. Ezek a rendelkezések újdonságként jelennek meg a korábbi Mt-hez²⁸ képest, amely igen kevés, a munkavállalók magánszférájának/személyes adatainak védelmével kapcsolatos rendelkezést tartalmazott.²⁹ A tanulmány kapcsán különösen az Mt. 9. § a személyiségi jogok védelméről, a 11/A. § a munkahelyi ellenőrzésekről bír relevanciával,³⁰ valamint az Mt. 8. § (2) bekezdés a munkavállaló által tanúsítható magatartásról, amely utóbbi rendelkezést a tanulmány III. 2. része fog tárgyalni. Az Mt. 9. § kimondja, hogy a munkáltató és a munkavállaló *személyiségi jogait* védelemben kell részesíteni és e tekintetben visszautal a Ptk. vonatkozó rendelkezéseire.³¹ Ezek a jogok azonban nem abszolút jogosultságok, és lehetőség nyílik a korlátozásukra. Ennek kettős, konjunktív feltétele, hogy feltétlenül szükséges legyen a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból és a cél elérésével arányos legyen.³² A munkavállalók személyiségi jogainak korlátozása a munkaviszony természetes velejárója: a személyiségi jogok pontos terjedelme a feleket megillető és

²⁵ Ahogy azt az Európai Unió tagállamainak adatvédelmi felügyelő szerveinek vezetőiből álló 29-es Adatvédelmi Munkacsoport is megfogalmazta: „a munkavállalók nem hagyják minden reggel a munkahely küszöbén a magánélethez való jogukat.” Forrás: Article 29 Data Protection Working Party: *Opinion 8/2001 on the processing of personal data in the employment context*. 2001. 5062/01/EN/Final WP 48. 19. p.

²⁶ HENDRICKX, FRANK: *Privacy and Employment Law: General Principles and Application to Electronic Monitoring*. In: Blanpain, Roger (szerk.): *On-line Rights for Employees in the Information Society. Use and Monitoring of E-mail and Internet at Work*. Kluwer Law International. The Hague, 2002. 49. p.

²⁷ L. például: INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION: *Protection of workers' personal data. An ILO code of practice*. International Labour Office. Geneva, 1997. ARTICLE 29 DATA PROTECTION WORKING PARTY: *Opinion 2/2017 on data processing at work*. 2017. 17/EN WP 249; COUNCIL OF EUROPE: *Recommendation CM/Rec(2015)5 of the Committee of Ministers to member States on the processing of personal data in the context of employment*. 2015.

²⁸ 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

²⁹ A 3. § (2) személyes adatok harmadik személyek felőli közléséről rendelkezett, míg a 77. § a munkavállalótól kérhető nyilatkozatokról, vele szemben alkalmazható alkalmassági vizsgálatokról rendelkezett.

³⁰ Az Mt. 10. § és 11. § a személyes adatok kezelésére vonatkozóan állapít meg szabályokat. Habár a személyes adatok védelméhez való jog szoros kapcsolatban áll a magánélet védelmével (Jóri András és Soós Andrea Klára szerint „[a]z adatvédelem a magánszféra-védelem sajátos jogi szabályozásban megnyilvánuló módja[.]” ami a magánszféra védelmének keretein belül értelmezhető, a magánéletnek a jelenkori társadalmi és technológiai körülmények fényében megfelelő védelmet biztosító jogként. Forrás: JÓRI ANDRÁS – SOÓS ANDREA KLÁRA: *Adatvédelmi jog: magyar és európai szabályozás*. HVG-ORAC. Budapest, 2016, 15. p. és 20. p.), a tanulmány a vizsgált témát a munka és magánélet elhatárolása felől közelíti meg, és nem a munkahelyi adatvédelmi kérdésekre koncentrálna.

³¹ Mt. 9. § (1).

³² Mt. 9. § (2).

terhelő jogok és kötelezettségek fényében állapítható meg.³³ A korlátozás akkor minősül feltétlenül szükségesnek, ha nélküle a munkáltató nem tudna eleget tenni a munkaviszonyból származó kötelezettségeinek.³⁴ A munkaviszony rendeltetése kitélt szűken kell értelmezni és annak tartalma a felek jogaiból és kötelezettségeiből határozható meg. Általánosságban elmondható, hogy a munkaviszony rendeltetése „a munkáltató gazdasági céljainak elérése érdekében történő foglalkoztatás.”³⁵ Az arányosság tekintetében pedig a munkáltató célját és a munkavállalónak okozott hátrányt kell egymással összevetni.³⁶

Az Mt. 11/A. § a munkavállalók *ellenőrzésére* fókuszál. Ezen bekezdés kapcsán fontos felhívni a figyelmet egy jogszabályváltozásra. 2016-ban került elfogadásra az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete (a továbbiakban: GDPR),³⁷ amely egységesítette az EU adatvédelmi jogát. Ugyanakkor a GDPR 88. cikke felhatalmazza a tagállamokat arra, hogy a foglalkoztatás terén pontosabban meghatározott szabályozást fogadjanak el. A magyar jogalkotó ezen felhatalmazás alapján (és a GDPR-nak való megfelelés érdekében) 2019 tavaszán elfogadta az úgynevezett „GDPR salátatörvényt”,³⁸ mely az Mt. vonatkozó rendelkezéseit is módosította. Ezt megelőzően az Mt. kifejezetten rendelkezett arról, hogy a munkavállalók magánélete nem ellenőrizhető, ám a módosítás során ez a fordulat kikerült a jogszabályból. Most az Mt. azt mondja ki, hogy „[a] munkavállaló a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében ellenőrizhető.”³⁹ Ugyanakkor a módosítás javaslatának indokolása kimondja, hogy ezen fordulat elhagyása nem jelenti azt, hogy a munkavállaló magánélete ne részesülne védelemben, hiszen annak ellenőrzésének tilalma továbbra is levezethető az általános szabályokból - azonban feleslegesnek tartotta az Mt.-ben is megismételni ezt a kitélt.⁴⁰ A munkáltató ellenőrzési jogosultsága igen széleskörű: vonatkozhat mind a munkahelyen belüli, mind pedig a munkahelyen kívüli magatartásra.⁴¹ A magánélethez való jog nemcsak a munkahelyen kívül illeti meg a munkavállalókat, hanem azon belül is.⁴² A magatartás abban az esetben függ össze a munkaviszonnyal, ha az kapcsolódik a munkaviszonyból eredő jogokhoz és kötelezettségekhez.⁴³

³³ ARANY TÓTH MARIANN: *Gondolatok a munkavállalók személyiségi jogainak védelméről a magyar munkajogban*. Jogtudományi közlöny, 2008/3, 134. p.

³⁴ KARDKOVÁCS KOLOS (szerk.): *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*. 3. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016. 52. p.

³⁵ BERKE GYULA – KISS GYÖRGY (szerk.): *Kommentár a munka törvénykönyvéhez: kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 58. p.

³⁶ KARDKOVÁCS KOLOS (szerk.): *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*. 3. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016. 52. p.

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88.

³⁸ 2019. évi XXXIV. törvény az Európai Unió adatvédelmi reformjának végrehajtása érdekében szükséges törvénymódosításokról.

³⁹ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről 11/A § (1).

⁴⁰ T/4479. számú törvényjavaslat az Európai Unió adatvédelmi reformjának végrehajtása érdekében szükséges törvénymódosításokról. 2019. Előadó: Dr. Trócsányi László igazságügyi miniszter. Budapest.

⁴¹ CSÉFFÁN JÓZSEF: *A Munka Törvénykönyve és magyarázata*. Szegedi Rendezvényszervező Kft. Szeged, 2018. 44. p.

⁴² NAIH: *A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről*. 2016. október 28. 6. p.

⁴³ ARANY-TÓTH MARIANN: *Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 74. p.

II. Elmosódott határok: munka és magánélet

Látható, hogy a jogi szabályozás kimondja a magánélet védelmét. Teljesen merev elválasztás nem tehető munka és magánélet között, hiszen egy *bizonyos mértékig* a magánélethez való jog megilleti a munkavállalókat a munkahelyen belül is, míg a munkahelyen kívül is figyelemmel kell lenniük a munkáltató jogos gazdasági érdekeire. Annak érdekében azonban, hogy meghatározható legyen az a szféra, amelyen belül a munkavállaló magánélethez való joga főként érvényesül, szükséges megkísérelni szétválasztani a munkát és a magánéletet. A digitalizáció és az IKT térnyerését megelőzően könnyebb volt fizikailag szétválasztani a munkát és a magánéletet: főszabály szerint a munkavállaló a munkahelyen dolgozott, a magánéletébe pedig az ezen kívüli tevékenységek tartoztak. A technológiai fejlődésnek hála azonban ezek a határok egyre jobban elmosódnak: nemcsak a munka szivárog be a magánéletbe, hanem a magánélet is a munkába. Ennek érzékeltetésére szolgál az ATAWAD kifejezés, mely az angol „AnyTime, AnyWhere, AnyDevice”-ből képzett rövidítés, és „bármikor, bárhol, bármilyen eszköze” fordítható le, és az internet és különféle mobil applikációk terjedéséhez köthető.⁴⁴ A munka világában is megjelenik ez a jelenség, ami hatással lesz a munkaidőre, a munkavégzés helyére, valamint a munkavégzés eszközére.⁴⁵ A továbbiakban ezen három szempont alapján kerül bemutatásra, hogy miként mosódnak el a munka és a magánélet határai.

1. Munkaidő

Leegyszerűsítve elmondható, hogy a munkahelyen való tartózkodás alapvetően munkaidőt (és ennek megfelelően munkavégzést) feltételezett, míg a munkahelyen kívüli tevékenységek alapvetően a munkavállaló magánéletébe tartoztak. Ugyanakkor, a technológiai fejlődésnek hála, már nem húzható éles határ ezen két „szféra” között: a munkavállalók mind a munkaidőben tanúsíthatnak a magánéletük körébe tartozó magatartást, mind pedig a szabadidejükben folytathatnak a munkavégzéssel kapcsolatos tevékenységet.

Napjainkra ugyanis fokozottan jellemző, hogy a munkavállalók nem kizárólag munkavégzéssel töltik a munkaidejüket. Míg ezek a magatartások korábban is előfordultak (pl.: beszélgetés a kollegákkal a munkaidő rovására), az IKT fejlődésének hála ez a jelenség sokkal könnyebben megvalósítható (pl.: Interneten szörfözés vagy vásárlás, chatelés, stb. formájában). Ezért a magánélet védelme szempontjából kihívást okozhat például annak ellenőrzése, hogy a munkahelyen a munkáltató által biztosított számítástechnikai eszközt a munkavállaló valóban munkavégzésre használta-e.

⁴⁴ BATHELOT, BERTRAND: *Définition : ATAWAD, Définitions marketing*. 2015. július 31. Elérhető: <https://www.definitions-marketing.com/definition/atawad/> (Letöltés ideje: 2019. december 16.); GRIGUER, MERAV – SCHWARTZ, JULIE: *Les risques liés à l'implémentation du droit à la déconnexion dans l'entreprise*. Cahiers de droit de l'entreprise. 2017/2. 51. p.

⁴⁵ Ugyanakkor azt le kell szögezni, hogy ez főleg az irodai munkavégzés, különösen pedig a szellemi munkát folytató munkavállalók esetében lesz kiemelt jelentőségű. Forrás: Eurofund – International Labour Office: *Working anytime, anywhere: The effects on the world of work*. Joint ILO–Eurofound report. Publications Office of the European Union, International Labour Office. Luxembourg, Geneva, 2017. 3. p.

Ezzel párhuzamosan azonban az is megfigyelhető, hogy a munkának sincs mindig vége a munkaidő leteltekor, ugyanis az IKT lehetővé teszi az e-mailek és hívások küldését és fogadását, szó szerint a nap bármelyik pillanatában. A munka is beszívárog a magánéletbe: manapság egyre gyakoribb, hogy a munkavállaló munkaidőn kívül is kap munkával kapcsolatos sürgős vagy „sürgős” e-maileket, hívásokat.⁴⁶ A munka és magánélet szétválasztásának nehézségein túlmenően ez az állandóan, a munkaidőn kívül is elérhető állapot a munkavállalók egészségére nézve is komoly kihívásokat vet fel, mivel könnyen állandó stresszhez vezethet, ha a munkavállalók nem tudnak teljes mértékben élni a pihenéshez való jogukkal, helyette azt érzik, hogy mindig elérhetőnek kell lenniük (pl.: akár egy családi nyaralás során is), és képesnek kell lenniük bármikor gyorsan reagálni a munkáltató megkereséseire.⁴⁷ Mindezekre tekintettel szükséges újragondolni a munka és magánélet egyensúlyát a 21. században.⁴⁸ Érdekességgént megemlíthető a francia munkajogban alkalmazott megoldás, a „kikapcsoláshoz való jog” („*le droit à la déconnexion*”) ami a munkavállaló azon jogát jelenti, hogy „a pihenőidő és szabadság tartama alatt ne csatlakozzon munkahelyi digitális eszközökhöz.”^{49, 50} Ez a jog 2016 óta szerepel a francia munka törvénykönyvében.⁵¹

2. Munkavégzés eszköze

Az IKT széles körű térnyerését megelőzően a munkavégzéshez szükséges eszközök főként a munkahelyen voltak elérhetőek (pl.: irodai számítógép), melyek szinte kizárólagosan a munkavégzésre voltak használhatók, a munkavállaló saját háztartásában ezek nem, vagy csak igen ritkán voltak fellelhetők. Mivel ezek a munkavégzéshez szükséges eszközök pedig a munkahelyen kívül nem voltak széles körben elérhetőek, így az eszközök otthoni hiánya miatt a munkavégzés a munkahelyre korlátozódott. Ezzel szemben napjainkra ez a helyzet megváltozott, ugyanis a munkavégzés eszközén szinte bárhol és

⁴⁶ RAY, JEAN-EMMANUEL – BOUCHET, JEAN-PAUL: *Vie professionnelle, vie personnelle et technologies d'information et de communication*. Droit social. 2010 /1. 45. p.

⁴⁷ METTLING, BRUNO: *Transformation numérique et vie au travail*. 2015. 35. p.

⁴⁸ COELHO MOREIRA, TERESA: *The Electronic Control of the Employer in Portugal*. Labour & Law Issues. 2016/1. 6–7. pp.

⁴⁹ GRIGUER, MERAV: *3 questions: Le droit à la déconnexion*. La Semaine Juridique Entreprise et Affaires. 2017/30–34. 5. p.

⁵⁰ Ez a jogosultság mintegy válaszként született a technológiai fejlődésnek hála megjelent és átalakuló munkavégzési formákra. Annak érdekében, hogy a munkavállaló egészségének védelme ezen megváltozott technológiai környezetben is biztosított legyen, a jogalkotó megalkotta a „kikapcsoláshoz való jogot”. Ez azt jelenti, hogy a munkáltatók kötelesek szabályozni az elektronikus eszközök használatát, annak érdekében, hogy a munka- és pihenőidő közti határok továbbra is fennmaradjanak, valamint, hogy a munka és magánélet egyensúlya biztosított legyen. A gyakorlatban ez például azt jelentheti, hogy a munkavállaló nem köteles válaszolni a munkaidőn kívül küldött e-mail-ekre. Forrás: MINISTÈRE DU TRAVAIL: *Droit à la déconnexion. Le droit à la déconnexion fait son entrée dans le code du travail*. 2017. Elérhető: <https://travail-emploi.gouv.fr/archives/archives-courantes/loi-travail-2016/les-principales-mesures-de-la-loi-travail/article/droit-a-la-deconnexion> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁵¹ Ezt a jogot 2016-ban a 2016 augusztus 8-ai 2016-1088 törvény a munkáról, a szociális párbeszéd modernizálásáról és a szakmai pályafutás biztonságosabbá tételéről (loi n° 2016-1088 du 8 août 2016 relative au travail, à la modernisation du dialogue social et à la sécurisation des parcours professionnels) illesztette be a munka törvénykönyvébe, és 2017. január 1-én lépett hatályba.

bármikor lehet *nem* munkát végezni. Emellett pedig gyakran a munkavállaló saját eszközei is alkalmasak arra, hogy munkát végezzenek rajtuk, hatást gyakorolva a munkavállalók magánéletére is. Sőt, manapság egyre gyakrabban figyelhető meg az a jelenség, miszerint ezek a különféle eszközök először a munkavállalók magánhasználatában öltenek testet, és ezt követően jelennek meg a munkahelyen is.⁵²

A munkavégzés eszköze kapcsán különbség tehető aközött, ha az eszközt a munkáltató biztosította és kizárólag a munkavégzésre szabadna használni, ha az eszköz a munkavállaló tulajdonát képezi és kizárólag személyes használatra van célja, illetve aközött, ha a felek megállapodnak abban, hogy a munkavállaló a saját eszközét fogja munkavégzésre használni. A munkáltató tulajdonát képező eszköz vonatkozásában elmondható, hogy a munkáltató jogosult arra, hogy meghatározza használatának feltételeit, és akár teljes mértékben betilthatja annak magánhasználatát, valamint ellenőrizheti, hogy a munkavállalók betartják-e a tilalmat.⁵³ A munkáltató természetesen dönthet a hordozható céges eszközök használatáról, továbbra is lehetősége nyílik arra is, hogy biztosítson hordozható eszközt (pl.: telefont, laptopot) a munkavállaló számára, amelyet adott esetben a munkahelyen kívül is használhat. A munkavállaló saját eszközeiről elmondható, hogy gyakran alkalmasak a munkavégzésre is (pl.: munkahelyi e-mailek-re válaszolás). Továbbá az is megfigyelhető, hogy nem csupán a munkavállalók viszik haza a munkáltató által biztosított eszközeit, hanem a saját eszközeit használják a munkahelyen munkavégzés céljából. Példaként megemlíthető a „bring your own device”, azaz BYOD jelensége, amely magyarul annyit tesz, hogy „hozd a saját eszközöd!” A BYOD azt jelenti, hogy – bár főszabály szerint a munkáltatót terheli az a kötelezettség, hogy biztosítsa a munkavégzéshez szükséges eszközöket⁵⁴ – a felek megállapodnak abban, hogy a munkavállalók azzal a céllal hozzák be saját tulajdonban álló eszközeit, hogy azon folytassák a munkavégzést.⁵⁵

Mindez azt eredményezi, hogy a munkavégzés eszköze vonatkozásában is összemosódik a munka és magánélet, ugyanis a munkavállalók a saját tulajdonú eszközeit munkavégzésre használhatják, míg a munkáltató által biztosított eszközt pedig magáncélra. Ez felveti annak kérdését, hogy egy esetleges ellenőrzés határait hol kell meghúzni annak érdekében, hogy a munkavállaló magánélete megfelelő védelemben részesüljön. Mint ahogy arról már volt szó, az állandó elérhetőség akár egészségügyi következményekkel is járhat, míg a munkahelyi eszköz (tiltott) magánhasználat a munkáltató jogait sértheti, hiszen joggal várhatja el a munkavállalótól, hogy munkavégzési kötelezettségének eleget téve munkavégzéssel töltse a munkaidőt.

⁵² METTLING 2015, 20–21. pp. és 5. p.

⁵³ ARTICLE 29 DATA PROTECTION WORKING PARTY: *Working document on the surveillance of electronic communications in the workplace*. 2002. 5401/01/EN/Final WP 55. 24. p. NAIH: *A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről*. 2016. október 28. 30. p.

⁵⁴ HAJDÚ JÓZSEF – KUN ATTILA (szerk.): *Munkajog*. Patrocinium. Budapest, 2014. 191. p.

⁵⁵ ARTICLE 29 DATA PROTECTION WORKING PARTY: *Opinion 2/2017 on data processing at work*. 2017. 17/EN WP 249. 16. p.

3. Munkavégzés helye

Hagyományosan a munkavégzés helye és ideje szoros összefüggésben álltak egymással: a munkaidő feltételezte a munkahelyen tartózkodást, míg a munkaidőn kívüli időszakot a munkahelyen kívüli térrel társították.⁵⁶ Az IKT ezen a téren is változást hozott, ugyanis manapság fokozottan megfigyelhető miszerint a munkahelyen a munkavállalók személyes kedvteléseiknek hódolnak, míg a technológiai fejlődésnek hála lehetővé vált a munkahely területén kívül folytatott munkavégzés.

Főként az utóbbi vonatkozásában hozott jelentős változást az IKT térnyerése, lehetővé téve a különböző atipikus munkavégzések, például a távmunka elterjedését. Különösen az otthonról végzett távmunka esetében figyelhető meg a munka és magánélet határainak teljes eltűnése, mivel ezekben az esetekben az otthon képezi a munkavégzés helyét. Ilyen esetben fokozottabb intenzitással merülhet fel a munkavállalók magánéletének védelme egy munkahelyi ellenőrzés során, mivel fizikailag teljesen elmosódik a munka és az otthon közötti határvonal. Mindezzel párhuzamosan az is elmondható, hogy a magánélet a munkahely területén belül is megjelenik, hiszen a munkavállalók által a magánéletük keretében használt különféle IKT-k használata nincsen földrajzi korlátokhoz kötve: például a közösségi oldalak nemcsak a munkahelyen kívül érhetőek el, hanem egy megfelelő eszköz birtokában (pl.: számítógép, laptop, okostelefon, táblagép) bárhol is hozzáférhet a munkavállaló.

Mindez a munkahelyi megfigyelésekre is hatással van: míg a „hagyományos” megfigyelési formák, úgy mint kamerás megfigyelés, munkahelyi internethasználat ellenőrzése, stb. csupán arra szorítkoztak, hogy a munkavállaló munkahelyen belül tanúsított magatartását figyeljék meg, addig az IKT fejlődéséhez köthető újabb megfigyelési formák arra is lehetőséget teremtenek, hogy a munkahely falain kívül is különösebb erőfeszítés nélkül szemmel tarthassák a munkavállalókat.⁵⁷ Különösen igaz ez a mobil eszközökre (pl.: munkáltató által biztosított mobiltelefon, laptop, gépjármű), valamint a közösségi médiára, ahol a munkáltató könnyen bepillantást nyerhet a munkavállaló munkahelyen kívüli életébe.

III. Munka és magánélet határai a közösségi oldalak használata során

A munka és a magánélet határainak elmosódása kapcsán megállapítható, hogy a közösségi oldalak használata vonatkozásában is elmosódik a használat ideje, helye és eszköze. A közösségi oldalak használata elsősorban a munkavállaló magánéletének körébe tartozik,⁵⁸ ám nem csak a munkahelyen kívül férnek hozzájuk, hanem eszköz és internetkapcsolat függvényében a munkahelyről is, amely szintén igaz a munkaidőre is. Az

⁵⁶ MORGENROTH, THOMAS: *La vie privée en droit du travail*. Doctoral dissertation. Université Lille 2 - Droit et Santé. 2016. 29. p.

⁵⁷ BIBBY, ANDREW: *You're being followed Electronic Monitoring and surveillance in the workplace*. UNI/GS/06-2006/0035/EN. UNI Global Union. 2016. Elérhető: <http://www.andrewbibby.com/pdf/Surveillance-en.pdf> (Letöltés ideje: 2019. december 16.) 2. p.

⁵⁸ Azokat az eseteket leszámítva, amikor munkaköri kötelességei közé tartozik például a munkáltató hivatalos közösségi média profiljának a kezelése.

eszközhasználatot illetően pedig használhatják akár a munkáltató, akár a saját eszközöket arra, hogy a különféle közösségi oldalakhoz hozzáférjenek. A felmerülő jogi probléma egyrészt ahhoz köthető, hogy a munkahelyi ellenőrzések során a munkavállaló magánélete ne képezze megfigyelés tárgyát, másrészt, hogy a közösségi oldalak használata ne sértse a munkaviszonyból származó jogokat és kötelezettségeket. A tanulmány keretében két olyan kiemelt területről lesz szó, ahol a munka és magánélet határainak pontos meghatározása kihívást okozhat: 1. a munkahelyen, munkaidőben történő közösségi média használat, ahol a magánélet „tör be” a munkahelyre, valamint 2. a munkahelyen kívüli közösségi média használat, ahol a munkaviszonyból eredő kötelezettségek fogják korlátozni a munkavállaló munkahelyen kívül tanúsított magatartását.

1. Munkahelyen, munkaidőben történő közösségi média használat

A közösségi oldalak használata alapvetően egy magánjellegű tevékenységet feltételez, hiszen használatuk főként az önkifejezés, ismerősökkel való kapcsolattartás és kommunikáció köré csoportosul.⁵⁹ Igen gyakori jelenségről van szó, a legtöbb munkavállaló ugyanis a munkahelyén is rákeres különféle közösségi oldalakra,⁶⁰ amely tevékenység akár szélsőséges mértéket is ölthet.⁶¹ A munkavállalót terhelő személyes munkavégzési kötelezettségéből⁶² következik, hogy a munkaidejét köteles minőségi és mennyiségi munkavégzéssel tölteni. Ezt a kötelezettséget sértheti, ha a munkavállaló Facebook-ozik ahelyett, hogy dolgozna, amely akár a munkaviszonya megszüntetését is eredményezheti.⁶³ Habár a munkahelyen alapvetően munkavállalói minőségében van jelen a munkavállaló, ez nem azt jelenti, hogy ne illethné meg munkahelyén is a magánélethez való jog. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ugyanis a *Niemietz kontra Németország* ügyben kimondta, hogy a magánéletbe egy bizonyos fokig az is beletartozik, hogy az egyén kapcsolatokat hozzon létre és fejlesszen.⁶⁴ A testület azt is megállapította, hogy ez alól a

⁵⁹ GRIMMELMANN, JAMES: *Saving Facebook*. Iowa Law Review 2009/4. 1159. p.

⁶⁰ A munkaidő rovására a közösségi médiában töltött idő igen nagy méreteket ölthet. A *Sprout Social Bambuja* által készített jelentés szerint az USA-ban a felmérésben résztvevő munkavállalók 18 %-a kevesebb mint 15 percet tölt el ezeken az oldalakon, 20 %-uk azonban napi több mint egy órát, 10 %-uk pedig több, mint két órát. A 2012-es *Privacy at Workplace* kutatás megállapította, hogy a felmérésben résztvevő magyar munkavállalók 39 %-a nézi meg a közösségi médiát munkaidőben. Források: BAMBUBY SPROUT SOCIAL: *Putting Downtime to Work: A Marketing Data Report*. Elérhető: <https://getbambu.com/blog/data/downtime-to-work-marketing-report/> (Letöltés ideje: 2019. december 16.). SZÓKE GERGELY LÁSZLÓ (szerk.): *Privacy in the workplace. Data protection law and self-regulation in Germany and in Hungary*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2012. 173. p.

⁶¹ Példaként hozható fel az a francia munkavállaló, aki egy egy hónapos időtartam alatt 41 órát töltött azzal, hogy személyes célból szörfözött a világhálón (Cour de cassation chambre sociale 18 mars 2009 N° 07-44247), vagy az a szintén francia munkavállaló, aki egy 18 napos időszak alatt több mint 10000 alkalommal látogatott meg a munkájához nem kapcsolódó oldalakat, köztük közösségi médiát is (Cour de cassation chambre sociale, 26 février 2013, N° 11-27372).

⁶² Mt. 52. § (1) bek. c) pont.

⁶³ GYULAVÁRI TAMÁS (szerk.): *Munkajog*. 2. kiadás. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2013. 257. p.

⁶⁴ *Niemietz v. Germany*, (Application no. 13710/88) ECtHR, Judgment of 16 December 1992. 29. par.

munkahely sem képez kivételt, sőt az emberek többségének a munkahelyen van jelentős, ha nem a legjelentősebb esélye arra, hogy kapcsolatot létesítsen a külvilággal.⁶⁵

A munkáltató jogosult arra, hogy az általa biztosított eszközökön szabályozza a közösségi oldalak használatát, és ellenőrizze, hogy a munkavállalók betartják-e ezeket a korlátozásokat.⁶⁶ A magánélet munkahelyi megnyilvánulásait illetően azonban szükséges megvizsgálni azt, hogy a munkáltatónak lehetősége nyílik-e arra, hogy teljes mértékben betiltsa a közösségi oldalak – napjaink egyik legfőbb fórumának – használatát a munkahelyen. Az uralkodó magyar nézet szerint⁶⁷ a munkáltató akár úgy is dönthet, hogy zéró toleranciát alkalmaz és teljes mértékben megtiltja, hogy a munkavállalók a munkaidőben ellátogassanak ezekre az oldalakra. Ez nem ellentétes azzal a nézettel, miszerint a munkavállalóknak joguk van a munkahelyen is a kommunikációhoz, így a személyes célú kommunikáció nem tiltható be teljes mértékben,⁶⁸ de semmi nem kötelezi a munkáltatót arra, hogy ezt a közösségi oldalakhoz való hozzáférés formájában biztosítsa. Azt azonban fontos leszögezni, hogy bár akár meg is tiltható ezen platformok munkaidőben történő használata, az ellenőrzés során a munkavállaló magánélete akkor sem ellenőrizhető, amennyiben megszegi ezt a tiltást.⁶⁹

Hazánk adatvédelmi felügyeleti szerve, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: NAIH) egy 2016-os tájékoztatóban, amely a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről szól,⁷⁰ részletesen foglalkozott a munkahelyi adatkezelésekkel. Az internethasználat kapcsán kimondta, hogy a munkáltató jogosult arra, hogy meghatározza mely oldalak nem látogathatók (ide tartozhatnak például a közösségi oldalak), valamint arra, hogy ellenőrizze, hogy a munkavállalók betartják-e ezeket a szabályokat.⁷¹ A NAIH hangsúlyozza az internethasználatra vonatkozó szabályok pontos meghatározásának fontosságát, ugyanis ezáltal az ellenőrzés akár megelőzhetővé is válik. Amennyiben mégis sor kerül ellenőrzésre, kiemelt jelentőségű, hogy az a szükségesség követelményének megfeleljen. Ez a közösségi oldalak vonatkozásában azt jelenti, hogy a munkáltatónak nem szükséges tudnia azt, hogy pontosan milyen oldalt látogatott meg a munkavállaló egy közösségi oldalon, vagy, hogy ott mit tett közzé. Elég a

⁶⁵ Niemietz v. Germany, (Application no. 13710/88) ECtHR, Judgment of 16 December 1992. 29. par.

⁶⁶ ARTICLE 29 DATA PROTECTION WORKING PARTY: *Working document on the surveillance of electronic communications in the workplace*. 2002. 5401/01/EN/Final WP 55. 24. p.

⁶⁷ L. például: NÉMETH JANKA: *Internet és közösségi háló mint munkaeszköz*. Infokommunikáció és jog. 2013/1. 38–39. pp. KAJTÁR EDIT: *Dignity at Work: Employee's Personality Rights in the 21st Century*. University of Pécs, Faculty of Law (PMJK Monographs 6). Pécs, 2016. 119. p. KÁRTYÁS GÁBOR – RÉPÁCZKI RITA – TAKÁCS GÁBOR: *A munkajog digitalizálása. A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó munkavállalói kompetenciákhoz*. Kutatási zárótanulmány. Budapest. 2016. 77–78. pp. BERKE – KISS 2014, 62. p.

⁶⁸ DE HERT, PAUL – LAMMERANT, HANS: *Protection of Personal Data in Work-related Relations*. Study PE 474.440. Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Civil Liberties, Justice and Home Affairs. 2013. 53. p. RAY, JEAN-EMMANUEL: *Le droit du travail à l'épreuve des NTIC*. 2. kiadás. Liaisons. Rueil-Malmaison, 2001. 95–97. pp. ARANY TOTH MARIANN: *A munkavállaló emberi méltóságának védelme a munkaviszonyban*. Miskolci jogi szemle. 2011, 6(1). 144. p.

⁶⁹ Az adatvédelmi követelményeknek ugyanis ebben az esetben is meg kell felelnie, azaz az ellenőrzés a tiltás megszegése ellenére sem lehet korlátlan.

⁷⁰ NAIH: A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről. 2016. október 28.

⁷¹ NAIH: *A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről*. 2016. október 28. 30. p.

puszta ténynek a megismerése, miszerint a munkavállaló hozzáfért egy ilyen oldalhoz a munkaidő alatt. Ezt követően pedig hangsúlyozza az előzetes tájékoztatás követelményének jelentőségét.⁷² Megoldásként megfelelő lehet egy belső szabályzat formájában rendezni a kérdést,⁷³ amely nagyban hozzájárulhat a munkavállalói visszaélések megelőzéséhez azáltal, hogy pontosan meghatározza a munkavállalóval szemben támasztott követelményeket, továbbá a munkáltatói korlátlan ellenőrzéseknek is gátat szabhat.

2. Közösségi oldalak használata a munkahelyen kívül

A közösségi oldalak munkahelyen kívüli használata is felvethet munkajogi szempontból releváns kérdéseket. Az Mt. 8. § (2) bekezdés ugyanis kimondja, hogy a munkavállaló munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely közvetlenül és ténylegesen alkalmas munkáltatója jó hírvének, jogos gazdasági érdekének vagy a munkaviszony céljának veszélyeztetésére. Ezt különösen a munkavállaló munkakörének jellege, a munkáltató szervezetében elfoglalt helye alapján kell vizsgálni. Az Mt. 8. § (3) bekezdés kifejezetten a véleménynyilvánítás jogára koncentrálna kimondja, hogy „[a] munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogát a munkáltató jó hírnevét, jogos gazdasági és szervezeti érdekeit súlyosan sértő vagy veszélyeztető módon nem gyakorolhatja.” Mindkét rendelkezés képes hatást gyakorolni a munkavállaló munkahelyen kívüli életére, ugyanis a bennük foglaltakat a munkahelyen kívül is figyelembe kell vennie.

A közösségi oldalak munkahelyen kívüli használata könnyen e rendelkezés hatálya alá tartozhat, ugyanis egy Facebook poszt is képes arra, hogy a munkáltató fent nevezett érdekeit és jogait veszélyeztesse. Bár a fenti rendelkezések nem csak a közösségi oldalakra alkalmazandók, azonban a közösségi oldalak kapcsán kiemelt jelentőséghez jutnak: ahogy arról a növekvő számú „Facebook-os felmondások” is tanúskodnak, a munkavállalók véleménynyilvánítása, (amely vonatkozhat akár a munkahelyre,⁷⁴ akár attól a

⁷² NAIH: *A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről*. 2016. október 28. 30. p.

⁷³ Több szervezet és szerző is javasolja a kérdés szabályzatban való rendezését. L. például: PROSKAUER ROSE LLP: *Social Media in the Workplace Around the World 3.0. 2013/14 Survey*. 2014. 23. p. Information Commissioner's Office: *The employment practices code*. 2011. Elérhető: <https://ico.org.uk/media/for-organisations/documents/1064/the-employment-practices-code.pdf> (Letöltés ideje: 2019. december 16.) 66. p. Moreira, T. C. (2016) 'The Electronic Control of the Employer in Portugal', *Labour & Law Issues*, 2(1), p. 23. NAIH: *A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről*. 2013. NAIH-4001-6/2012/V. Budapest. 3. p. BOUCHET, HUBERT: *La cybersurveillance sur les lieux de travail*. La Documentation française: Commission nationale de l'informatique et des libertés. Paris, 2004. 11. p.

⁷⁴ Ide tartoznak tipikusan azok az esetek, amikor a munkavállalók a közösségi médiában fogalmaznak meg negatív véleményt a munkáltatóról, munkahelyről vagy kollegákról. Példaként felhozható az a 2016 októberében napvilágot látott hír, miszerint egy szombathelyi férfit bocsátottak el állásából, mert közzétett egy olyan posztot, amelyben a vasárnapra elrendelt munkavégzési kötelezettségről panaszkodik. A cég nevét ugyan nem tartalmazta a bejegyzés, de több más munkavállaló is hasonló hangnemű kommenteket írt alá, amely a munkáltató véleménye szerint „alkalmas volt a munkáltató lejáratására és a munkahelyi légkör hátrányos befolyásolására.” INDEX: *Kirígták, mert a Facebookon azt írta: Jó irányba halad a szekér?* 2016. Elérhető: <http://index.hu/belfold/2016/10/15/az-allasaba-kerult-hogy-a-facebookon-azt-irta-jo-iranyba-halad-a-szeker/> (Letöltés ideje: 2019. december 16.) A vélemény adott esetben vonatkozhat a versenytársakra is: 2009-ben az egyik nagy távközlési cég egyik munkavállalóját bocsátották el, aki a cég hivatalos Twitter fiókját kezelte, és egy rivá-

független témára⁷⁵) vagy a közösségi oldalon folytatott egyéb magatartása⁷⁶ akár a munkajogviszony megszüntetését is eredményezheti. Az a magatartás, miszerint egy munkavállaló a munkahelyen kívüli magatartásával megsérti vagy veszélyezteti a munkáltató jó hírét, vagy jogos gazdasági érdekét, már a közösségi média térnyerése előtt is létezett. A közösségi oldalak azonban soha nem látott publicitást biztosítanak ezeket a jogokat és jogos érdekeket sértő magatartásoknak, kiemelten jelentőssé téve a kérdéskört. Az egyik jelentős különbség abban mutatkozik meg, hogy míg a közösségi média előtt is voltak munkavállalók, akik kritizálták a munkáltatójukat, ez a magatartás tipikusan kis közösségekben (pl.: a kávéautomata körül, vagy családi, baráti összejöveteleken) öltött testet. Ezzel szemben a közösségi oldalakon közzétett negatív hangvételű poszt könnyen hatalmas nyilvánosságra tehet szert. A másik jelentős különbség, hogy míg korábban az adott magatartás nem feltétlenül volt a munkáltatóval összefüggésbe hozható (hacsak például nem viselte a munkavállaló a munkahelyi egyenruháját), addig a közösségi oldalakon sok felhasználó feltűnteti, hogy hol áll alkalmazásban, megkönynyítve, hogy az adott poszt könnyedén összefüggésbe hozható legyen a munkáltatóval. Harmadrészt pedig a felhasználók gyakran olyan stílusban fogalmazzák meg a mondanódjukat, amit szemtől szemben az offline világban nem biztos, hogy használnának.

Mindezekre tekintettel a munkavállalói kötelezettségek nemcsak a munkahelyen belül hatnak a munkavállaló magatartására és korlátozzák a cselekvési szabadságát, hanem a munkahelyen kívül is. Ez a korlátozás abban nyilvánul meg, hogy bár a munkavállaló a véleménynyilvánítás szabadsága keretében jogosult arra is, hogy negatív kritikát fogalmazzon meg a munkáltató irányába, azonban ez nem lehet sértő és nem célozhatja a többi munkavállaló befolyásolását.⁷⁷ A mértéktartás követelményét mellőző megnyilvánulás azonban nem részesül védelemben.⁷⁸ A magatartás megítélésénél figyelembe kell venni azt is, hogy a munkavállaló milyen pozíciót tölt be az adott munkahelyen belül: egy bizalmi munkakört betöltő vagy egy vezetői pozíciót ellátó személlyel (tipikusan a

lis cég ideiglenes leállításával kapcsolatban tett közzé egy humorosnak szánt *tweet*-et, amelyet a munkáltatója sportszerűtlennek és a tisztességes versennyel ellentétesnek tartott. Index: *Kirúgták a twitterező Vodafonost*. 2009. Elérhető: http://index.hu/tech/cellanapló/2009/12/09/kirugtak_a_twitterezo_vodafonost/ (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁷⁵ A munkajogviszonyhoz közvetlenül nem kapcsolódó véleménynyilvánítás is képes arra, hogy negatívan hasson a munkajogviszonyra. Ide tartozhat például az az eset, amikor egy tanár a Facebook profilját használta arra, hogy a szülőkkel osszon meg a tanításhoz kapcsolódó információkat, valamint szintén ezt a fórumot használta arra, hogy antiszemita és Hitlerrel támogató nézeteit is megossza a nagyérdeművel. (444: *Kirúgták a tanítónőt, aki két Hitler-kép között üzent a tankönyvekről a Facebookon*. 2015. Elérhető: <https://444.hu/2015/09/10/kirugtak-a-tanitonot-aki-ket-hitler-kep-kozott-uzent-a-tankonyvekről-a-facebookon/> Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁷⁶ Ilyen volt az amerikai *Ashley Payne*, valamint *Stacy Snyder* esete. *Ashley Payne* egy középiskolában tanított, azonban elbocsátották, mivel olyan fényképeket posztolt a *Facebook*-ra, amelyek az európai vakációja alatt készültek és amelyeken a fiatal tanár egy korsó sörrel és egy pohár borral pózolt. (OPPENHEIM, RICHARD: *High School Teacher Files an Appeal in Case of Social Media Related Resignation*, *California Business Litigation Blog*. 2013. Elérhető: https://www.californiabusinesslitigation.com/2013/05/high_school_teacher_files_an_a.html Letöltés ideje: 2019. december 16.) *Stacy Snyder* szintén tanárnőnek készült, ám diplomája megszerzését pár héttel megelőzően az iskola vezetősége, valamint a témavezetője tudomására jutott egy általa a közösségi médiába feltöltött fotó, melyen *Snyder* kisasszony volt látható egy kalóz kalapban, amint egy műanyag pohárból iszik, a kép címe pedig „részeg kalóz” volt. A vezetőség szerint a fotó szakszerűtlen magatartásról árulkodott, és megtagadták a diploma kiadását. (ROSEN, JEFFREY: *The Web Means the End of Forgetting*, *The New York Times*. 2010. Elérhető: <https://www.nytimes.com/2010/07/25/magazine/25privacy-t2.html> Letöltés ideje: 2019. december 16.)

⁷⁷ BH 1991/47.

⁷⁸ 1050/2004. számú munkaügyi elvi határozat.

vezető állású munkavállalókkal) szemben magasabb követelményeket támaszt a jogszabály.⁷⁹ Mindezek a közösségi oldalakon tanúsított magatartás esetében is irányadók, ám az adott magatartás jogszerűségét mindig az adott eset körülményeinek függvényében kell vizsgálni.

A munkahelyen munkaidőben történő közösségi média használat szabályzat útján történő rendezése a munkahelyen kívüli magatartások esetében is egy lehetséges megoldást jelent.⁸⁰ Azon túlmenően, hogy egy ilyen szabályzat megfelelő eszköz lehet arra, hogy lefedtesse a követendő és az elkerülendő példákat, valamint megelőzze a jogsértő magatartások elkövetését,⁸¹ arra is alkalmas lehet, hogy a munkahely sajátosságaihoz igazodva határozza meg a követendő magatartásokat.

IV. Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy az IKT nemcsak a mindennapokban van jelen, hanem a munka világára is nagy hatást gyakorolt. Az IKT és köztük a közösségi média szerves részét képezi a munkavállalók életének is. Használatuk során azonban még inkább elmosódik a munka és magánélet közötti határvonal, mind a munkavégzés helyét, idejét és eszközét tekintve. A jogi szabályozás garantálja a magánélet védelméhez való jogot, ezért fontos, hogy minél pontosabban behatárolható legyen, hogy mi az a szféra, ahol ennek a jogi védelemnek (fokozottan) érvényesülnie kell. Habár a munka és magánélet teljes mértékű elhatárolása a közösségi oldalak térnyerése előtt sem volt lehetséges, a közösségi oldalak azonban fokozottan elmosták a határokat: nemcsak a magánélet szivárog be egyre inkább a munkahelyre, hanem a munka is a magánéletbe, jogi kihívásokat felvetve. A tanulmány két kiemelt területet vizsgált. Az első a közösségi oldalak munkaidő rovására történő használata, ahol a magánélet nyer eddig nem látott teret a munkahelyen belül. Ezzel párhuzamosan az is megfigyelhető, hogy a munkáltatónak is soha nem látott mértékű lehetősége nyílik arra, hogy a munkahelyen kívüli magatartást korlátozza vagy ellenőrizze.

⁷⁹ PÓK LÁSZLÓ: *Lájkolni szabad? Munkavállalói véleménynyilvánítás az új Munka Törvénykönyve tükrében*. Infokommunikáció és jog. 2012/4. 163. p.

⁸⁰ Egy ilyen szabályzat lehetséges tartalmáról l. bővebben: HAJDÚ JÓZSEF – LUKÁCS ADRIENN – LECHNER VIKTÓRIA ÁGNES – TURI ATTILA: *Közösségi média és munkajog – különös tekintettel a Facebook-ra alapított felmondásokra a hazai szabályozás és a nemzetközi joggyakorlat tükrében*. De iurisprudentia et iure publico. Megjelenés alatt.

⁸¹ GRIGUER, MÉRAY : *Les réseaux sociaux sous le contrôle des DSI. Cahiers de droit de l'entreprise*. 2010/6, 64. p.
PÓK LÁSZLÓ: *A közösség hálójában – Közösségi oldalak munkajogi vonatkozásai*. Infokommunikáció és jog. 2012 (1), 15. p.

ADRIENN LUKÁCS

INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND
LABOUR LAW

*THE BLURRED BOUNDARIES OF WORK AND PRIVATE LIFE WITH SPECIAL REGARD
TO ONLINE SOCIAL NETWORK SITES*

(Summary)

With the proliferation of information communication technologies and amongst them social media and social network sites, the world of work witnesses certain transformations. One of the changes is that the boundaries of work and private life are increasingly blurred. Due to the advances of technology, the physical boundaries of work and private life are more difficult to be traced, as the place of work, the time of work and the equipment used for work can contribute to this increased vagueness. The question of tracing the boundaries is raised as the right to privacy is a fundamental right to which every individual – and amongst them employees – are entitled. Moreover, the right to privacy is extremely important in modern contemporary societies.

The aim of the article is to examine the legal relevance of the increasingly blurred boundaries of work and private life of the employees, and the resulting challenges. The first part of the article will review the legal regulations aiming to ensure the protection of private life. The second part will examine in what regards the boundaries of work and private life are blurred due to technological development, especially information communication technologies. The third part will focus on social media: it will present two matters, the use of social media at the expense of working hours and the use of social media beyond working hours. The aim of this part is to enumerate how the existing general framework can be applied to social media and how social media have contributed to blurring the boundaries of work and private life.

MIRIYEVA NARMIN*

The mobile commerce as the next generation of e-commerce

Abstract

In just several years, commercial transactions through the Internet and other online platforms have expanded in a great amount. Furthermore, the majority of these transactions are made either through e-commerce applications or by other innovative online platforms.

One of these updated and technology-facilitated communication ways are transactions via mobile and portable devices. Mobile services have displayed an incredible increase in preceding years and the situation is changing rapidly due to the widespread use of smartphones and tablet computers.

Mobile commerce is the latest new technology in the e-commerce market. The need for mobile commerce for a businessman is very relevant. The tendency of new technologies has become a changing point in the market.

Mobile commerce is leveraging the potential of wireless technology to expand the reach of e-commerce applications anytime and anywhere. Mobile applications can be used to support transactions with customers and suppliers, as well as to conduct e-business inside and outside organizational boundaries and become an integral part of an organization's strategy.

This paper provides a broad overview of what mobile commerce is, its evolution, unique features and as well as applications of mobile commerce for business sphere and social life.

Mobile commerce has great power not only for consumers but also for business entrepreneurs. As long as you have a mobile device, you can easily reach the Internet and use the services of mobile commerce anywhere and anytime without any constraints.

Keywords: mobile devices, literature review, e-commerce, m-commerce, wireless technology, unique features of mobile commerce, mobile commerce application.,

* PhD Student, The University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences

Introduction

The advent of wireless technology has also brought wireless data services to mobile commerce in many developing countries. As the convergence of mobile and fixed Internet, and information communication technologies continues, access to the internet for a large part of the world is reached with mobile phones and networks. Shortly before Internet-facilitated e-commerce has begun to spread, a new wave of technology-based commerce - mobile commerce or m-commerce has started.¹ Wireless technologies have prevailed even in relatively low-income areas.²

Since e-commerce appeared in the business market there was also a great interest in the business conducted with wireless and portable devices. A new wave of technology-driven commerce has started: - mobile commerce. Mobile commerce is important because this technological revolution directly or indirectly affects every person not only individually but also commercially in the paced world of technology. First and foremost, mobile and portable devices became widespread and effective as the means of commercial transactions and business practices. Secondly, the world is turning into a global mobile era. According to one widely quoted statistic, people own more cell phones today than toothbrushes!³ And as the result of mobility "the world is in your pocket", this means that all that you search related from technology to FAQs you can find in your handheld easily.

Mobile commerce, is a subset of electronic commerce. While traditional e-commerce refers to transactions conducted via fixed or wired Internet terminals, mobile commerce refers to e-commerce transactions via mobile or wireless terminals.⁴

The impact of mobile e-commerce and its innovations on development and application in the areas of society, the economy, culture, organizations, government, industry and everyday human life are crucial.⁵ It is obvious that day by day the mobile opportunities and applications are increasing. The business industry can't imagine their trading life without wireless and mobile technology interactions anymore. Today, mobile commerce covers almost all areas of life. Mobile services are in the areas of entertainment, travel, banking and marketing

All above followings show that mobile commerce technologies have a profound impact on the way people search out and conduct transactions, interact and communicate, plan and carry out activities, and entertain themselves and play.

When mobile commerce vendors, IT/IS developers, and users will understand the implications and outlooks of mobile commerce, then they can continue to proceed with these wireless transactions without any obstacles.

¹ G.S. OREKU: *Mobile technology interaction to e-commerce in promising of u-commerce*. African Journal of Business Management, vol.7(2), 2013. p. 85.

² United Nations Conference on Trade and Development, *E-commerce and Development Report*, New York, United Nations, 2002. p. xxiii.

³ E. TURBAN, L. VOLONINO and G.R. WOOD: *Information Technology for Management: Advancing sustainable, profitable business growth*. New York, John Wiley & Sons, Inc., 2013, p. 199.

⁴ T. JELASSI and A. ENDERS: *Strategies for E-Business: Creating value through electronic and mobile commerce*. Harlow, Pearson Education, 2004. p. 5.

⁵ J. WEI (Ed): *Mobile electronic commerce: foundations, development, and applications*. Boca Raton, CRC Press, 2015. p. xi.

What makes mobile commerce so unique and powerful is that due to unleashed limitation mobile commerce has no locational and physical barriers. Generally speaking, mobile commerce has such potential and opportunity that you can get access to it anytime, anywhere and practically for anything.⁶

Mobile commerce is any transaction, involving the transfer of ownership or rights to use goods and services, which is initiated and/or completed by using mobile access to computer-mediated networks with the help of an electronic device.⁷

Mobile technologies are facing the urgent problem of managing access, demand and information exchange issues.⁸

Some authors define mobile commerce as any transaction, involving the transfer of ownership or rights to use goods and services, which is initiated and/or completed by using mobile access to computer-mediated networks with the help of an electronic device.⁹

Mobile commerce, or m-commerce, is the buying or selling of goods and services using a wireless, handheld device such as a cell phone or tablet (slate) computer.¹⁰

Mobile commerce is often defined as the buying and selling of goods and services using wireless handheld devices such as mobile telephones or personal data assistants (PDAs).¹¹

Wireless Internet, its commercial use, mobile commerce, present entrepreneurs with opportunities and challenges.¹²

It is obvious that day by day the mobile opportunities and applications are increasing thus, the business industry can't imagine their trading life without wireless and mobile technology interactions. Consumers' pockets won't be the only place for a purse, but also there will be a place for wireless technology and commercial services united in one mobile device.

Frequently mobile commerce is represented as a subset of e-commerce. There are similarities between e-commerce and m-commerce from being able to purchase a product or service in a virtual environment. In this paper, mobile commerce is recognized as a unique business opportunity with its own unique characteristics and functions, not just an extension of Internet-based e-commerce.¹³

This article is structured as follows. In Part 1 we will highlight the historical background and Part 2 will be dedicated to the definition and the literature review of mobile commerce. Part 3 consists of the unique features of mobile commerce and Part 4 is devoted to mobile commerce applications. Finally, we make some conclusions and propose possible paths for the future mobile industry.

⁶ B.E. MENNECKE and T.J. STRADER: *Mobile Commerce Technology, theory and Applications*. Idea Group Publishing, Hershey, 2002. p. 11.

⁷ R. TIWARI, S. BUSE and C. HERSTATT: *From Electronic to Mobile commerce: Technology convergence enables innovative business services*. Hamburg University of Technology, 2006. p. 6.

⁸ OREKU 2013, p. 86.

⁹ S. A. R. GOLDEN and S. B. REGI: *Mobile commerce in modern Business Era*, *International Journal of current Research and Academic Review*, volume 1, number 4. 2013. pp. 96–97.

¹⁰ TURBAN: *Volonino and Wood*. 2013. p. 199.

¹¹ *United Nations Conference on Trade and Development*, 2002. p. xxiii.

¹² P. TARASEWICH, R. C. NICKERSON and M. WARKENTIN: *Wireless/Mobile E-commerce: Technologies, applications and issues*. Seventh Americas Conference on Information Systems, 2001. p. 437.

¹³ D. XIAOJUN, I. JUNICHI and H. SHO: *Unique features of Mobile Commerce*. Journal of Electronic Science and Technology of China, Vol.2 No.3, 2004. p. 1.

1. History of mobile commerce

The history of mobile commerce practice to date can be studied through the aspects of the competitive dynamics of the mobile marketplace. As in the case of any phenomenon that has so strongly influenced the lives of many people, the mobile revolution has attracted the attention of many heavyweights who have made today's market not just hypercompetitive, but literally a battleground for information and communication technologies (ICT) market. This fight is still ongoing and can be reduced to a three-step trajectory.

Elliott and Phillips suggested that mobile wireless communications have evolved along a logical path from the relatively simple first generation (1G) analogue technologies to the current third generation (3G) digital.

The first generation of wireless communications devices was not progressed so fast and became only in the 1980s as the common use for the business world. Up to that time, wireless communication was practised only in a narrow sphere such as government and military purposes. However, it was not until the late 1970s and early 1980s that several improvements in microprocessor technology and reformations in cellular network infrastructures led to the birth of the 1G, wireless telecommunications systems. Moreover, all these communications were based on voice rather than data, transmission. The 1980s also witnessed the start of wireless mobile phone and telecommunications companies were amongst the most influential in the mobile commerce world, such as Nokia in Finland, Ericsson in Sweden and Motorola in the USA.¹⁴

The popularity of the second generation (2G) wireless telecommunications increased in the early 1990s which were based on digital (rather than analogue) technology. The main development of 2G occurred with the introduction of a higher capacity telecommunications network (and more globally compatible) known as the Global System for Mobile Communications (GSM).¹⁵ 2G gave speed around 64 Kbps. Quality of sound was increased and also noise was reduced. First time SMS (short message service) and email were established. 2G was based on digital signals and these digital signals were so weak that the signals occasionally did not reach up to tower.¹⁶ Despite the GSM network was primarily a Europe-oriented development, it has an effective commercial opportunity. Essentially it was less expensive for the international roaming calls and as a result, its standards were spread widely to other parts of the world. However, one significant disadvantage of 2G GSM networks was the fact that they were mainly voiced telecommunication networks with limited data transmission characteristics.¹⁷

3G technology was aimed at providing a wide variety of services and capabilities in addition to voice communication, such as multimedia data transfer, video streaming, video telephony, and full, unabridged Internet access. 3G mobile phones normally had colour display screens and provided high-speed data transfer and always-on connectivity. 3G mobile phones were designed to support large numbers of users more efficiently than 2G. Therefore, the emphasis on 3G technology was on providing data-centric services (such as

¹⁴ ELLIOT and PHILLIPS 2004, p. 5.

¹⁵ Ibid., pp. 5–6.

¹⁶ S. PATEL, H. PUROHIT and S. SHAH: *Review On 5G Wireless Technology, International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering and Information Technology*. Volume 3, Issue 3, 2018. p. 1618.

¹⁷ ELLIOT and PHILLIPS 2004, p. 5.

the mobile internet) with enhanced voice and multimedia capabilities. 3G technologies were first introduced to Japan in 2001 and spread to Europe and the USA in 2002.¹⁸

However, some authors suggested that in the next decad, mobile wireless technology had evolved from 1G to 5G generations.¹⁹

The 4th generation wireless network is a packet switched wireless system with wide area coverage and high efficiency. 4G is a more cost-effective and high-speed network. This network has a low cost per bit and good spectral efficiency. The 4G wireless network provides a high quality of service and high security, although battery consumption in 4G is high.²⁰ With rapid growth, particularly in the emerging markets, 4G will be the dominant mobile technology, exceeding half of the world's mobile network in 2019 and reaching 60% in 2023.²¹

Meanwhile, 5G is now a reality. Although 5G will take some time to reach critical mass, some markets show relatively rapid growth, e.g. People's Republic of China, South Korea, USA and Japan.²² The goal of 5G is to have far higher speeds available, at higher capacity per sector, and at far lower latency than 4G. 5G promises a smarter, faster, and efficient network. 5G includes the latest technologies such as cognitive radio, Internet of things, nanotechnology, and cloud computing.²³

The need of today's world is a novel technology which is affordable in cost with higher throughput, better coverage and capacity.²⁴

2. Definition of mobile commerce

Basically, mobile commerce defined as the subset and as the next generation of e-commerce allows users to shop on the Internet through mobile and wireless networks. As mobile commerce is not only one of the ways communication instruments, but also it involved the technology, the markets and the consumers, some author supposed that mobile commerce is the new way of consumerism and is a more powerful form of communicating with customers. Mobile commerce is not just a new distribution channel, mobile internet or PC replacement. Rather, it's a new aspect of consumption and a much more efficient way to communicate with customers.²⁵

Some authors argue that the popularity of mobile commerce cannot be measured by the popularity of mobile devices, since the popularity of e-commerce cannot, as has been proven, measured by the popularity of computers. Mobile commerce goes far beyond the

¹⁸ Ibid., p. 7.

¹⁹ G.R. PATIL and P.S. WANKHADE: *5G Wireless Technology. International Journal of Computer Science and Mobile Computing*. Vol. 3, Issue 10, 2014. p. 203.

²⁰ PATEL, PUROHIT and SHAH 2018, p. 1619.

²¹ *Mobile Economy Report*. London, GSM Association, 2019. p. 4.

²² Ibid., p.4

²³ K.G. EZE, M.N.O. SAIKU and S.M. MUSA: *5G Wireless Technology: A Primer, International Journal of Scientific Engineering and Technology*. Volume No. 7, Issue No. 7. p. 63.

²⁴ A. KUMAR, A. ASWAL and L. SINGH: *4G Wireless Technology: A Brief Review, International Journal of Engineering and Management Research*. Volume-3, Issue-2, 2013. p. 42.

²⁵ J.J. ZHANG, Y. YUAN and N. ARCHER: Driving Forces for M-commerce success, *Journal of Internet Commerce*. 2001, p. 1.

limits of mobile telephony, meaning that a substantial volume of mobile commerce should not be seen as an obvious outcome of high penetration rates of mobile phones.²⁶

In order to understand the convergence of electronic commerce and mobile commerce, it is imperative to understand the concept of e-business and mobile business. The term "commerce" in the article refers to the sale and purchase of goods and services in both the business and consumer segments, as well as acts directly related to those transactions. The term "business" refers to all activities that a company carries out with the aim of producing and selling goods and services. The term "commerce" therefore, is understood as an integral part of the broader concept of "business". Accordingly, e-commerce is considered an integral part of e-business.²⁷

The adjective "electronic", used within the specific contexts of "e-business" or "e-commerce", signifies an "anytime and anywhere access" to business processes. The access to computer networks is in this case stationary. The adjective "mobile", used within the specific contexts of "m-commerce" or "m-business", signifies an "anytime and anywhere access" to business processes through portable devices.²⁸

Generally, mobile commerce and mobile business are used reciprocally and mobile commerce is defined as any transaction with monetary value – either direct or indirect – that is conducted over a wireless telecommunication network.²⁹

M-Business is defined as the exchange of goods, services, information and knowledge through mobile technologies. It includes various types of mobile activities: from communicating with colleagues via e-mail to receiving product information via SMS notifications and transferring customer orders via wireless PDAs.³⁰

At this stage, it would also be useful to distinguish between the terms "mobile" and "wireless". Unlike the term "mobile", which means "access at any time and in any place" to computer switched networks, "wireless" is only one method of communication between electronic devices, for example, using infrared interfaces.³¹

Due to the wireless technology innovation, the scope and character of the traditional electronic commerce extend. These interactions are involved by providing additional features of mobility (of participation) and portability (of technology). Therefore, mobile commerce is sometimes introduced to as mobile e-commerce. Moreover, mobile commerce can be noted to be a flexible solution to many of the negative aspects of fixed-wired e-commerce.

In order to understand the nature of mobile commerce and explore its capabilities, Zhang and Yuan suggested analyzing the main differences between mobile commerce and electronic commerce over the Internet in three principal ways: 1) technology, 2) the nature

²⁶ B. ANCKAR and D. D'INCAU: *Value-Added Services in Mobile Commerce: An Analytical Framework and Empirical Findings from a National Consumer Survey*, HICSS '02 Proceedings of the 35th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'02)-Volume 3 - Volume 3, 2002. p. 86.

²⁷ R. TIWARI, S. BUSE and C. HERSTATT: *From electronic to Mobile Commerce: Opportunities through technology convergence for Business services*, Asia Pacific Tech Monitor, Vol. 23, No. 5, 2006. p. 39.

²⁸ Ibid., p. 39.

²⁹ S. KIM, E. SUH and K. YOO: *Ubiquitous Computing based mobile commerce: Toward the ubiquitous commerce*, The Fourth International Conference on Electronic Business, Beijing, 2004, p. 87.

³⁰ R. TANDON, S. MANDAL and D. SAHA: *M-commerce issues and challenges*, In *International conference on High performance Computing*, India. 2003. p. 1.

³¹ TIWARI, BUSE and HERSTATT 2006, p. 39.

of services and 3) business models. Understanding technological differences help us to determine what can and cannot be done in mobile commerce. Understanding the nature of service differences helps us determine which types of services are more suitable or not suitable for mobile commerce. Understanding the differences in the business model helps us to identify the source of income and the cost structure of mobile commerce.³²

Mobile e-commerce (also called mobile commerce or m-commerce) is defined as all activities related to a (potential) commercial transaction conducted through communications networks that interface with wireless (or mobile) devices.³³

At the same time, some author defines mobile e-commerce as any type of transaction of an economic value that is conducted through a mobile terminal that uses a wireless telecommunications network for communication with the e-commerce infrastructure.³⁴

I. Clarke refers that mobile commerce, or m-commerce, is the ability to purchase goods anywhere through a wireless Internet-enabled device and concerns to any transaction with monetary value that is conducted via a mobile network.³⁵

Mobile commerce (commonly referred to as 'M-commerce') is concerned with the use, application and integration of *wireless* telecommunication technologies and *wireless* devices within the business systems domain.³⁶

Wireless e-commerce (also called mobile commerce or m-commerce) is the promotion, buying, and selling of goods and services through electronic data communication networks that interface with wireless (or mobile) devices.³⁷

H.K. Lamprey implies that mobile commerce is an addition to the existing commercial transactions (marketing) that take place electronically.³⁸

P. Sandhu suggests that definitions formulated in the initial phase of mobile commerce, do not seem to be appropriate today, even when they provide useful insights for understanding mobile commerce. So mobile commerce should be defined as any transaction, involving the transfer of ownership or rights to use goods and services, which is initiated and/or completed by using mobile access to computer-mediated networks with the help of an electronic device.³⁹

³² J. ZHANG and Y. YUAN, M: *Commerce versus Internet-based E-commerce: The key differences*, AMCIS 2002 Proceedings., p. 1892.

³³ P. TARASEWICH, R. C. NICKERSON and M. WARKENTIN: *Issues in Mobile E-commerce*, *Communications of the Association for Information Systems*, Volume 8, 2002. pp. 41–42.

³⁴ A. TSALGATIDOU and E. PITOURA: *Business models and transactions in mobile electronic commerce: requirements and properties*, *Computer Networks*, vol.37, 2001, p. 221.

³⁵ I. CLARKE: *Emerging value propositions for M-commerce*, *Journal of Business Strategy*, vol 18(2), 2001. p. 41.

³⁶ G. ELLIOTT and N. PHILLIPS: *Mobile Commerce and Wireless Computing system*, Harlow, Pearson Education, 2004. p. 3.

³⁷ TARASEWICH, NICKERSON and WARKENTIN 2002, p. 42.

³⁸ H. K. LAMPREY: *Mobile Commerce in Developing Countries: An Evaluation of selected articles published between 2009 and 2015*, *Science and Technology*, volume 8(1), 2018. p. 19.

³⁹ P. SANDHU: *Mobile Commerce: Beyond E-Commerce*, *International Journal of Computer Science and Technology*, volume 3, issue 1, 2012. p. 759.

P. May defines mobile commerce as a technology-enabled phenomenon, but sustained success in mobile commerce is a business issue. The business has migrated to the electronic channel; mobile extends the electronic channel.⁴⁰

It is essential to understand mobility before examining any deeper into the mobile commerce definition. Mobility can be described in a number of ways. One could call cordless telephones mobile devices because they are wireless. On the other hand, a cordless user cannot leave the vicinity of their home (that is, the cordless base station), which limits the range and therefore, possibly limits the device's utility.

Mobility has the following attributes:

- call delivery to a mobile subscriber
- roaming-supporting calls to and from visiting subscribers
- authentication-is the process of user identity confirmation
- validation-verifies the "permission" to complete the call.
- handoff-is the process of reassigning subscriber handsets to specific radio channels
- path Minimization-efficient routing of a mobile call.⁴¹

Furthermore, with the help of wireless technology mobile computing and mobile commerce become the commercial magnet for business industry. That's why we have to keep in our mind the three main technology foundations of mobile computing: 1. mobile devices, 2. mobile operating systems and software, and 3. wireless networks.⁴²

1. Mobile devices: constant innovation blurred the borders of mobile computing devices differences, so it is difficult to categorize end users devices. As technology develops some of the mobile devices became irrelevant, but on the other hand, the new devices appear in the marketplace industry.

Mobility started when computers became transportable. Laptops computers are significantly lighter and more practical. Several variations are available: standard laptops and desktop replacements. Notebooks are smaller, but less powerful than standard laptops. Netbooks (mini-notebook, ultra-portable) designed for Internet access and cloud computing. Ultra-thin laptops serve the needs of users who need very light and thin computers. Tablet computers were originally used to describe a portable PC, similar to a notebook device. Recently the term tablet used as the synonymous of the Apple iPad, in which the keyboard functions perform the touch screen or styles. That's why these smaller devices were originally called slates in order to differentiate them from the tablet computer with the swivel hinge. Other laptop variations include the UMPC (ultra-mobile personal computer), smartbook (combines features of a netbook and a smartphone), gaming laptop, and rugged computers, designed for industrial settings or for use in challenging climatic conditions.

The first modern cell phones/smartphones were created by researchers at Motorola in the mid-1970s. Since that time, mobile phones changed their size from large to small and become powerful networked systems.

⁴⁰ P. MAY: *Mobile Commerce: Opportunities, applications, and technologies of wireless business*, Cambridge, Cambridge University press, 2001. pp. 4-10.

⁴¹ P.J. LOUIS: *M-commerce crash course*, New York, McGraw-Hill, 2001. pp. 210-211.

⁴² TURBAN, VOLONINO and WOOD 2013, p. 194.

Since mobile devices appeared in the market, you can use it from anywhere and anytime, without any restrictions. That's why it there is no wonder why Wroblewski called the way of mobile devices using as "one eyeball and one thumb". "One thumb"- because you use your phone on one hand and control with one thumb. "One eyeball"- it means if you have a mobile at hand then you have people's partial attention. While mobile devices have constraints, they additionally have technical capabilities which help focus and simplify mobile experiences.⁴³

Google's Project Glass is a new kind of mobile device in the early stages of development. Users wear a hands free-device similar to a pair of glasses that runs voice-activated, network-based applications. On the surface, it appears this product concept is the ultimate mobile device.⁴⁴

2. Mobile operating systems and software: there are three dominant PC operating systems (OSs): Microsoft Windows, Apple, and Linux. The following list briefly describes the most popular mobile operating systems: 1. Android OS (Google/Open Handset Alliance). Android is the most popular operating system. 2. iOS (Apple, Inc.). Formerly called the iPhone OS. 3. Symbian (Symbian Foundation). 4. Blackberry (RIM). 5. Other Mobile OSs, like Windows Mobile (Microsoft), Palm (Palm, Inc.), and Bada (Samsung)

3. Wireless networks: based on mobile devices network, mobile commerce weakens the chains of commerce since consumers now carry access points with them and they can always connect to the networks. Although mobile commerce grows rapidly and surprisingly, it affects not only the overall users but also the modern business. Hence that's why mobile commerce is still a term that must be examined in its entirety and analyse its trends and opportunities for the future.

Mobile commerce is a new innovation in the electronic market. Therefore, many firms have been very sceptical about the potential of mobile commerce and have not yet examined it. However, issues and challenges regarding mobile commerce are very different and depend on how its markets developed. For instance, mobile commerce in the US is involved in assessing the technological evolution and the potential market growth, whereas mobile commerce in Europe focuses on a socio-economic analysis of the new market evolution. Hence, studies have found different issues and challenges between the two different mobile commerce markets.⁴⁵

Encouraged by the increasing saturation of mobile technologies such as phones and PDAs, mobile commerce promises significant changes in the way certain activities are performed.⁴⁶

Despite the fact that European and US markets differ from each other in the terms of issues and challenges of mobile commerce, it is clear that in order to develop the mobile commerce all these issues have to be discussed. So if the firms want their mobile commerce system to be more successful they have to be aware of the solutions and decisions of the earlier discussed issues and problems. Combining mobile commerce, the Internet and

⁴³ L. WROBLEWSKI: *Mobile First*, New York, A Book Apart, 2011. p. 25.

⁴⁴ E. TURBAN, L. VOLONINO and G.R.: *Wood, Information Technology for Management: Advancing sustainable, profitable business growth*, New York, John Wiley & Sons, Inc., 2013. p. 195.

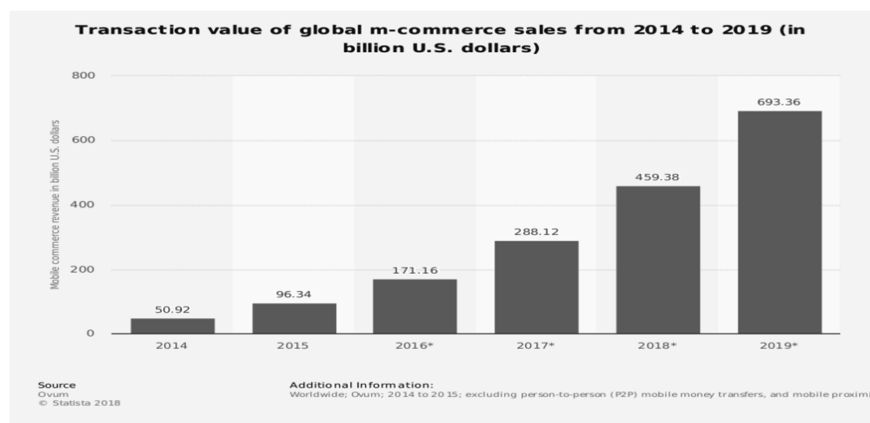
⁴⁵ S.H. KIM: *Impact of Mobile Commerce: Benefits, technological and strategic issues and implementation*, Journal of Applied Sciences 6(12), 2006, p. 2524.

⁴⁶ OREKU 2013, p. 85.

mobile phone can lead to more technical and strategic problems. For example, technical problems should be applied to solve problems such as speed and strategic plans and implementation plans should be made to solve mobile trade problems in terms of marketing. Therefore, recognizing the problems and solutions of mobile commerce should be a strategic core for many mobile trading companies.⁴⁷

In terms of business models, mobile commerce includes relations between customers, operators, e-commerce providers, payment providers, and other parties.⁴⁸ In very simple terms, one can say that mobile commerce = electronic commerce + wireless web.⁴⁹

Figure 1

This statistic information presents the projected global mobile commerce transaction value from 2014 to 2019. According to the source, worldwide mobile commerce revenues amounted to 96.34 billion U.S. dollars in 2015 and are set to surpass 693 billion U.S. dollars in 2019.⁵⁰

Sometimes there are obstacles for users to specify the meaning of mobile commerce, mobile e-commerce, mobile retailing and mobile marketing. However, these four terms are not mutually exclusive. Mobile e-commerce, Mobile Retailing, and Mobile Marketing are all forms of mobile commerce. In mobile e-commerce, the main process includes using mobile apps and mobile website in order to provide the transactions, but this interaction does not require traditional retail stores. Contrary to this in mobile retailing the whole process concerns about using mobile devices, in addition, this can include the orders carrying out with a website or mobile app. Mobile marketing term uses to express promotional strategies and tactics, in order to boost mobile e-commerce and mobile retail.⁵¹

⁴⁷ KIM 2006, p. 2524.

⁴⁸ F. LEHNER and R.T. WATSON: *From E-commerce to M-commerce: Research Direction*, Working Paper Lehrstuhl fuer Wirtschaftsinformatik der Universitaet Regensburg, 2001. p. 2.

⁴⁹ TANDON, MANDAL and SAHA 2003, pp. 1–4.

⁵⁰ Statista.com

⁵¹ TURBAN, VOLONINO and WOOD 2013, p. 199.

Hence, mobile commerce is succinctly defined as the interconnection of portable computing technologies, and the wireless telecommunications networking environments necessary to provide location independent connectivity within the business information systems domain.⁵²

3. Unique features of mobile commerce.

Mobile commerce can be considered as an outcome of the merging of two technologies such as information technology (IT) and telecommunication technologies (TCT) by using wireless media. However, mobile commerce has some unique features and location-based services that cannot be applied to e-commerce. Due to these features and by the convergence of these technologies mobile commerce regarded as a subset of electronic commerce.⁵³

One of the most important values of mobile commerce is reaching customers from suppliers and employees, no matter where they are. As a result, mobile commerce has some special features that are not available in traditional e-commerce.⁵⁴

Ubiquity: Due to this feature mobile users can be available anywhere. It means that now users can carry commercial transactions independently regardless of their geographic location. As well as new mobile applications are used by mobile users, it also opens the door to the borderless communication that can make users from wherever and whenever they want or need. For example, they can be simultaneously available both at the meeting and receive information from through internet-enabled mobile devices.

Convenience (Immediacy): By using this opportunity the mobile users will have not to wait in long queues as there were not be any constraints regarding the time and the place of mobile devices. Moreover, the consumers now can use the services and buy the goods whenever they need, such as between the traffic jams. The business entities also have to react in a short time in order to provide intense service to the consumers' needs and also try to keep their client base.

Localization: Knowing the physical location of mobile users also combines avails regarding the use of mobile commerce. Mobile users can get any information (from eating to hiking) in the scope of their current locations through GPS enabled mobile devices. In addition, some vendors due to this advantage now can provide various services related to the consumer's current locations, like promote their services in specific areas. From the user's position, this feature accelerates key value status of mobile commerce over traditional e-commerce. It will also help users to find nearby places, such as restaurants or ATM around their current location.

Personalization: Since the mobile device has only one user, it is supposed that this device has been attached to the user's personality. Mobile devices have been determined as "one to one" device, so it obvious that all services, information and mobile applications will be based on the preference of the users. Essentially now mobile browsers will be dependent

⁵² G. ELLIOTT and N. PHILLIPS 2004, p. 3.

⁵³ TIWARI, BUSE and HERSTATT 2006, p. 39.

⁵⁴ E-P. LIM and K. SIAU (Eds): *Advances in Mobile Commerce technologies*, London, Idea Group Publishing, 2003, pp. 2–3. Clarke, 2001, p. 45.

on the user's need and choices, that's they have to be ready for targeted requests and groups. In this case from the user 's perspective, it means that all the delivered content through mobile devices have to be more relevant and personalized to the users' needs. Users can also choose services, information, contacts and applications related them anywhere and anytime with their mobile devices. In this occasion, mobile devices become the personalized database and provide personalized services. One example is the SIM (Subscriber Identification Module) smartcards which serve as the mobile database and let the users run applications and operate secure transactions.

Dissemination: Some wireless infrastructures support the simultaneous delivery of data to all mobile users in a given geographic region. This feature provides effective tools for disseminating information to a large number of consumers.⁵⁵

Due to its unique features, mobile commerce can be considered as the new advanced technology and the next generation of e-commerce.

4. Mobile commerce applications

A good mobile application should not only be ergonomically simple, but also provide the consumer with sufficient, up-to-date and personalized information. The industry must use and reinforce these demand drivers by developing unique sets of innovative mobile applications that seamlessly interact with consumers and their environment.⁵⁶

Although there are many potential mobile commerce applications, their successful implementation is a challenge. Many factors can affect the success or failure of mobile commerce applications.⁵⁷

Technological excitement and unrealistic consumer expectations raised high hopes for innovative mobile applications that are unimaginable in the early stages. In many cases, there are gaps between potential applications and real services of leading mobile operators.⁵⁸

One of the key factors of forcing mobile applications is a mobile commerce and mobile user which get benefits from using the content. However, there are several differences between web-based and mobile applications, in the term of the device itself, the network, the user and usage of the content. To begin with, mobile devices have a small display with relatively different size in a small shape rather than traditional electronic commerce. Mobile also has some constraints on input possibilities, memory, bandwidth and data transfer rate and they are costly than web-based applications. That's why mobile devices have been using for limited purposes.

At the same time, the network of mobile applications users also diverges from web-based applications. Majority of computer users at least know how to use it, while the mobile device users are not necessarily familiar with the theme and are more impatient in the using.

⁵⁵ LIM and SIAU (Eds) 2003, p. 3.

⁵⁶ P. MAHATANANKOON and J. GARCIA: *Mobile Commerce Adoption barriers*, Encyclopedia of Mobile Computing and Commerce, 2007, p. 461.

⁵⁷ T-P. LIANG and C-P. WEI: *Introduction to the Special Issues: Mobile Commerce Applications*, International Journal of Electronic Commerce, volume 8(3), 2004, p. 8.

⁵⁸ MAHATANANKOON and GARCIA 2007, p. 461.

Another difference regarding the mobile and web services are using the content. As the mobile services frequently are used like "on the move" therefore the users are not able to concentrate on situations and get distracted.⁵⁹

B. Anckar and D. D 'Incau argued that the learning curve for mobile commerce is much faster than for other information and communication technology (ICT) application services and that mobile commerce applications are likely to be more user-friendly than corresponding PC applications.⁶⁰

In fact, mobile commerce is not simply a new distribution channel, a mobile Internet or a substitute for PCs. Mobile commerce applications have their own unique features: mobile communication, personal touch, location-related and time critical services.⁶¹

In general, mobile commerce applications have two main features: mobility and reachability.⁶²

These two characteristics have created several value-added attributes that drive the demands for mobile-based computing, such as convenience, instant connectivity, and personalization. These interrelated factors are transforming the telecom industry from the provider of products or services to the mediator of the socio-psychological needs of customers. The success of mobile commerce depends on the synergy of technological innovation, the development of new value chains and active customer demand.⁶³

With the same ideology, these two dimensions can be adjusted to provide the basis for mobile commerce applications: measuring the extent to which mobile technology capabilities meet the requirements of the task, and measuring the viability of the environment or organization for which summaries are being prepared.⁶⁴

These attributes can, in turn, be divided into the following six categories:⁶⁵

Time-Critical Services: This category of applications uses the reachability features of mobile users for emergency and time-critical services. For example, notifications or SMS-based alerts (for example, changes in airline flight schedules, stock pricing alerts, home burglary alerts) give users a time-critical value.

Location-Aware and Location-Sensitive Services: The ability to identify the location of a mobile user or moving target at a particular point also creates significant value for mobile services. If the required location information is available, services may be provided based on location-aware or location-sensitive services. The location-aware service is a service for which information about the location of the moving targets is important to the provision of this service. The location-sensitive services rely on the location information about moving targets for delivering "relevant" and "appropriate" services.

Identity-Enacted Services: Mobile devices can also be used to identify users. Examples of identity-enacted services are mobile financial applications (eg, mobile banking and

⁵⁹ H. OINAS-KUKKONEN and V. KURKELA: *Developing successful Mobile Applications*, 2003, p. 4.

⁶⁰ ANCKAR and D 'INCAU, 2002, p. 86.

⁶¹ M. CHOUDHURY and I. SRIKANTH: *A Comparative Study On "E-Commerce Verses M-Commerce: The Future of Online Marketing"*, National research Journal of Sales & Marketing Management, Vol-1(2), 2014. p. 2.

⁶² LIANG and WEI 2004, p. 8.

⁶³ MAHATANANKOON and GARCIA 2007, p. 461.

⁶⁴ LIANG and WEI 2004, p. 8.

⁶⁵ Ibid, p. 8.

brokerage services, mobile money transfers, mobile micropayments) that enable customers to conduct financial transactions.

Ubiquitous Communications and Content Delivery Services: Mobile communication allows personal contact anytime and anywhere. Although voice and text messaging are currently the most important forms of mobile communications, future mobile devices, such as 5G phones, can process much more information and provide more bandwidth.

Business Process Streamlining: Mobile services can also be used to improve the efficiency of business processes that involve location-sensitive or time-critical actions to reduce operating costs or improve service quality.

Mobile offices: Mobile devices can be used in offices. Using mobile devices, office productivity can be improved. Mobile workers (i.e., workers with mobile applications) can extract critical information from the switching system, execute order assignments, plan and send, and collaborate with others (mobile or not) in a wireless environment.

According to U. Varshney et al., in order to strategize and create mobile applications mobile commerce consist of the frameworks. Generally speaking, the frameworks can not only simplify the design and development, but also provide a developer-provided plane, which addresses the different needs and views of application developers, content providers, and service providers. He suggests 4 frameworks like 1. mobile commerce applications; 2. wireless user infrastructure; 3. mobile middleware and 4. wireless network infrastructure.⁶⁶

1. Since there is a potentially unlimited number of applications for mobile commerce, the author tried to identify the several classes of application and suggested these subsections, like mobile financial applications, mobile advertising, mobile inventory management, proactive service management and other applications.

Mobile finance applications are likely to become one of the most important components of mobile commerce. They can include various applications, such as mobile banking and brokerage services, mobile money transfers and mobile micropayments. These services can turn a mobile device into a business tool that replaces bank, ATM and credit cards, allowing the user to make financial transactions with mobile money.

Mobile advertising is also a very important class of mobile commerce applications. Due to the demographic information collected via wireless service providers and information about the current location of mobile users very targeted advertising can be done.

Mobile inventory management (MIM) involves location tracking of goods, services, and possibly even people. Proactive service management (PSM) is based on collecting pertinent information about current or near-future user needs and providing services to users proactively.

2. In order to make the applications describe reality, you need several functional components. An important area includes mobile devices with sufficient performance in terms of memory, display and communication functions. If it is difficult to work with user interfaces, the user may not see significant value in mobile commerce applications. While transferring information out of context to users, many of them may not find the experience

⁶⁶ U. VARSHNEY, R. VETTER and R. KALAKOTA: *Mobile Commerce: A new frontier*, Computer volume 33(10), 2000. p. 32.

of mobile commerce very enjoyable. If location-based services cannot be used in specific locations, it may affect whether users accept such applications.

3. As a general rule, middleware traditionally integrates various applications, tools, networks and technologies, overall allow users access through a common interface. Mobile middleware can be defined as a stimulating software layer that allows application developers to connect their mobile commerce applications to different networks and operating systems without providing mobility awareness in the applications.

4. In addition to mobile devices and middleware, network support for wireless networks is critical to implementing mobile commerce applications. Significant advances have been made in wireless and mobile networks in recent years in terms of protocols, standards, technology, service quality and user acceptance.

U. Varshney et al., believe that user trust will play a critical role in the adoption and dissemination of mobile commerce applications.⁶⁷

Unlike websites, mobile applications offer key advantages to both retailers and consumers. For example, retailers can increase the value of their customers' purchases by developing loyalty programs that work through their applications and then through the devices of the customers themselves, if they agree to the terms. For retailers, mobile apps are helping to increase brand awareness by appearing in the ecosystem of customers' mobile apps.⁶⁸

The framework must consider the task requirements, technology, and the environment in which the technology is applied. To this end, a two-dimensional matrix can be modified that uses fit and viability to evaluate Internet investment portfolios. In other words, it is necessary to identify the factors that influence the success of mobile commerce applications and develop recommendations for assessing the potential of certain applications.⁶⁹

Conclusion

A number of government measures, such as the liberalization of the telecommunications market, the licensing of new mobile operators or the creation of an independent regulatory body will help to create an honest and competitive market for mobile commerce. National governments should encourage the adoption of guidelines and rules for authentication, security and privacy.

The mobile industry is urging governments to set incentive strategies for 5G and reform the regulatory framework that is no longer appropriate for today's digital economy. The first priority is to allocate a sufficient spectrum for 5G. Compared to previous mobile

⁶⁷ U. VARSHNEY and R. VETTER: *Mobile Commerce: Framework, Applications and networking support*, Mobile Networks and Applications 7, 2002. p. 13.

⁶⁸ 2017 Mobile Commerce Outlook Report 2017, p. 6.

⁶⁹ LIANG and WEI 2004, p. 8.

generations, 5G requires larger contiguous blocks of spectrum. In addition to 5G, most countries still need to modernize the regulatory framework for the mobile sector. The world has changed, and regulation must keep up with the times. The authorities need to consider two key areas in the review of the reform: First, the regulatory framework needs to be reviewed and updated to promote market dynamics, competition and the well-being of consumers. Secondly, governments must reduce the tax burden on certain sectors in order to stimulate investment in new technologies. By creating the right regulatory framework, governments create incentives for technological innovation and investment that can benefit society as a whole.⁷⁰

As we move toward a more hyper-connected world of ubiquitous personal technology, mobile commerce is poised to become an even more profound economic and social phenomenon. The proliferation of smart handheld devices is causing and reflecting changes in society at the same time. As people increasingly rely on the Internet to get everything they need, from shopping to social networking, they need constant access to it while they're on the move. This will undoubtedly lead to an increase in the demand for personal technology and mobile commerce and will inevitably lead to certain consequences for our lives, such as blurring the boundaries between our personal and working hours. After all, do not underestimate the social future of mobile commerce. Different forms of social networks (social networking platforms, microblogging applications, etc.) rightly attract the attention of researchers and practitioners.⁷¹ Finally, improving communication with the Internet backbone is crucial if mobile commerce wants to fully realize its promise of connectivity for all.⁷²

Mobile commerce has great potential to push global trade and trade across geographic borders. However, at present, this huge potential is limited by various perspectives of strategies and implementations of mobile commerce in different regions of the world, as well as the adoption of different mobile communication standards and

⁷⁰ Mobile Economy Report 2019, p. 5.

⁷¹ P.E. KOUROUTHANASIS and G. GIAGLIS: *Introduction to the Special Issue Mobile Commerce: The Past, Present, and Future of Mobile Commerce Research*, International Journal of Electronic Commerce, 2012, p. 15.

⁷² United Nations Conference on Trade and Development 2002, p. xxi.

NARMIN MIRIYEVA

A MOBIL KERESKEDELEM, MINT AZ E-KERESKEDELEM ÚJ
GENERÁCIÓJA

(Összefoglalás)

Az internetes kereskedelmi tranzakciók száma ugrásszerűen megnőtt az utóbbi években. Nagy részüket mobilapplikációkon vagy más innovatív online platformokon keresztül bonyolítják le. Az új technológiák gyors elterjedése miatt a piac fordulóponthoz ért. Egy internethozzáféréssel rendelkező okostelefon vagy tablet használatával ugyanis megszűntek a hagyományos térbeli és időbeli korlátok, ma már bármit el lehet intézni, akár út közben is. Az új mobil eszközök és szolgáltatások rohamos fejlődése nem csak az egyéni szokások gyökeres változását hozta magával, hanem egyúttal az egész kereskedelmi rendszerre jelentős hatással vannak.

A mobiltelefonon keresztül történő adás-vétel mára az elektronikus kereskedelem (e-kereskedelem) meghatározó elemévé vált. A mobil kereskedelem (m-kereskedelem) a fogyasztás egy új aspektusa és egyben a vásárlókkal való kommunikációnak egy még hatásosabb módja. Ugyanakkor ma már nem csak a vásárlók elérésére használják ezeket az eszközöket és szolgáltatásokat, hanem a vállalkozások belső szervezeti stratégiájának is az egyik legfontosabb részét képezik.

Jelen tanulmány átfogó képet ad a mobil eszközök, az m-kereskedelem fejlődéséről és mai helyzetéről. A mobil kereskedelem és az ezzel szorosan összefüggő fogalmak meghatározását követően a szerző bemutatja az üzleti- és közösségi életben használatos mobilapplikációk jellegzetességeit, és segítséget nyújt a csoportosítási szempontok felállítását, valamint - a legújabb generáció (5G) miatt szükségessé vált - az egész mobil szektort érintő szabályozási reform lehetséges irányait illetően

SCHULTZ MÁRTON*

Elismeri-e a Ptk. a személyiségi jog vagyoni értékét? **

Bevezetés

A polgári jogi személyiségvédelem jogirodalmának az egyik leg súlypontosabb kérdése a vagyoni értékkel bíró, forgalomképes személyiségi javak, személyiségi jegyek elismerése és dogmatikai beágyazása a polgári jog rendszerébe. Ezzel a forgalomképességgel ugyanis egyes személyiségi jegyek örökölhetősége, átruházása, használatuk bizonyos irányú átengedése kerül elismerésre, amely a személyiségi jog jelenlegi nem vagyoni alaptermészetével ellentétes.

Jelen tanulmány azt vizsgálja, a Polgári Törvénykönyv tartalmazza-e, óvja-e a vagyoni érdekek védelmét, elismeri-e, el kell-e ismernie egyes személyiségi jegyek forgalomképességét. A kérdésre adott válasznak viszonylag egyértelműnek kellene lennie, legújabb kutatásaim szerint mégsem az. Megtalálhatóak ugyanis annak morzsái, hogy a jogalkotó a német jognak, a személyiségi jog eszmei érdekei melletti vagyoni érdekeket is védő koncepcióját, részben átültette. Ez a morzsa pedig az, hogy a Ptk. a személyiségi jog önálló szankciójává emelte a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését [Ptk. 2:51. § e) pont], illetve hogy ezzel kapcsolatosan a személyiségi jog jogosultjának halála után az örökösei jogosultak lesznek az erre vonatkozó igény érvényesítésére [Ptk. 2:50. § (2) bek.]. Ez azt követeli meg, hogy a Ptk. elismerje, hogy a személyiségi jog megsértése vagyoni hátrány okozásával is történhet. Ezzel pedig a Ptk. vagyoni érdeket véd, hiszen a jogsértő a személyiségi jog jogosultjának okoz vagyoni hátrányt. A jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének Ptk.-ba való beépítésére azért került sor, mert „a személyiségi jogok gyakorlása sok esetben vagyoni előnyök forrását is szolgálhatja, éppen ezért a jogsértéssel előállt vagyoni viszonyok eltolódását vissza kell állítani.”¹ A vagyoni hátrány elismeréséből következik a személyiségi jog vagyoni értékének elismerése is. Külön érdekes az, hogy az etekintetben relevanciával bíró jogirodalomban nem találha-

* PhD-hallgató, Civilisztikai Tudományok Intézete

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ VÉKÁS LAJOS: *Über die Expertenvorlage eines neuen Zivilgesetzbuches für Ungarn*. ZeuP 2009. 551. p.

tunk arra vonatkozóan utalást, hogy a jogalkotó a német bírói gyakorlatot és jogirodalmat vette figyelembe. Sem a Szakértői Javaslat,² sem a 2009. évi Ptk. magyarázata,³ sem a Bizottsági Javaslat,⁴ sem a Ptk. kommentárja nem utal erre,⁵ a jogirodalom sem tér ki ezekre úgy mint koncepcionális újítás,⁶ azonban a szabályozás mégis erre épül.⁷ Erre Vékás Lajos 2009-es német nyelvű tanulmányának jogirodalmi hivatkozásai mellett Petrik Ferenc is utal, aki kiemeli, hogy „a Szakértői Javaslat szerzői a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésére az alaptalan gazdagodás szabályainak alkalmazását javasolták. Bevallottan a német C. W. Canaris nyomán [...]. Canaris abból indult ki, hogy az előny elvonására a fájdalomdíj nem alkalmas, ezért fel kell használni a jogalap nélküli gazdagodás szabályait. Ezt a javaslatot a német jogtudomány nem fogadta egyöntetű helyesléssel. Nálunk ugyanakkor a Szakértői Javaslat a gondolatot magáévá tette: azokban az esetekben, amikor a sértett érdeksérelme a jogsértő részére vagyoni előnyt eredményezte, indokolt a gazdagodás elvonása éspedig a sértett javára.”⁸

A vagyoni érdeket védő normahelyek a kifejezetten személyi jellegűnek tekintett jogosultság vonatkozásában nem generáltak különösebb vitát a jogirodalomban, amely ezekre nem tekint koncepcionális újításképpen. Ennek az lehet az eredménye, hogy a jogalkalmazó sokszor helytelenül alkalmazza a tételes jogot.

Jelen tanulmány két részre oszlik. Az első részben meghatározásra kerül, mit értünk vagyoni értékminőség alatt, és hogy a Ptk. elismeri-e általánosságban ezt a vagyoni értékminőséget (I. cím). A tanulmány második része az erre vonatkozó egyes szakasz-helyek ellentmondás-mentességét vizsgálja a tényállás (II. cím), illetve a jogkövetkezmény (III. cím) tekintetében. Ha megállapításra kerül az, hogy a Ptk. a személyiségi jog vagyoni értékét következetesen elismeri, úgy a hézagok kitöltését a bíróság el tudja végezni, elismerés hiányában jogalkotói beavatkozás szükséges.

I. A vagyoni értékminőségről általában

1. Mi az a vagyoni érték?

A személyiségi jogok vagyoni értékminősége a személyiségi jog teljes rendszerét érintő jelenség. Az egyes jogrendszerek eltérő módon értékelik a személyiség védelmét a személyi és vagyoni viszonyok vonatkozásában. Van olyan megközelítés, amely a személyiség fogalmából, a magánélet, privacy fogalmából indul ki, ide sorolható továbbá a szellemi tulajdonjog mintájára megvalósuló védelem, illetve a tisztességtelen verseny

² VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex. Budapest, 2008.

³ GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz. Törvényszöveg. Egységes szerkezetű indokolás. Megjegyzések*. Complex. Budapest, 2009.

⁴ VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági javaslata magyarázatokkal*. Complex. Budapest, 2012.

⁵ VÉKÁS LAJOS: *A Polgári törvénykönyv magyarázatokkal*. Complex. Budapest, 2013.

⁶ VÉKÁS LAJOS: *Az új. Ptk. Szakértői Javaslatának elvi kérdései*. Magyar Jog. 2008. 71. p.

⁷ VÉKÁS LAJOS: *Über die Expertenvorlage eines neuen Zivilgesetzbuches für Ungarn*. ZeuP 2009. 551. p.

⁸ PETRIK FERENC: *Személyiségi jogok*, in: WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember mint jogalany. öröklési jog*. HVG-ORAC. Budapest, 2014. 201–202. pp.

(jellegbitorlás) keretében való értékelés.⁹ Egyes jogrendszerek külön alanyi jog, egy image, egy vagyoni értékű személyiségi jog útján látják azt oltalmazni.¹⁰

A hangsúly ezzel kapcsolatban arra helyeződik, hogyan írható le a kontinentális jog rendszerében az, hogy egyes személyiségi jegyek örökölhettek, átruházhatóak és a személytől elválnak, tárgyasulnak. Ennek megragadásához a magánjog általános rendelkezéseihez kell visszanyúlnunk, hiszen a személyt megillető jogosultságokat a magánjog alanyi jog (*facultas agendi*) formájában tartalmazza. Az alanyi jogok védelmének több modellje alakult ki.¹¹ Jelen tanulmány a *Ihering*-féle érdekelméletet fogja alkalmazni. Ez alapján az szükséges, hogy a tárgyi jog elismerje, hogy a személyiségi jog részét képező egyes jogosultságok felett a jogosultnak *vagyoni érdeke* áll fenn. Ez a vagyoni érdek azt jelenti, hogy a vagyonjogok mintájára működik a jogosultság, azaz forgalomképes és jogutódlás tárgyát képezi. Az alanyi jogok önálló jogi normák, amelyek tényállás formájában jelennek meg. A tényállás szempontjából e jog – függetlenül attól, hogy a törvény vagy bírói szokásjog szabályozza-e – valamilyen módon keletkezik és megszűnik, valamilyen tartalommal bír. A tényállás megvalósulása esetére a jog olyan jogkövetkezményt biztosít, amelyek a vagyoni értékeltőlódás helyreállítását célozzák, azt valamilyen formában értékelik. *A vizsgálat tehát arra irányul, hogy a jog elismeri-e mind tényállási, mind jogkövetkezmenyi szinten ezt a vagyoni érdeket.*

2. A vagyoni értékhez kapcsolódó szakaszhelyek

Ha a Ptk. szövegét az általános jogérzék alapján vizsgáljuk, úgy a vagyoni érdekekhez köthető szakaszhelyek közül több is releváns lehet. Nem tartozik ide a sérelemdíj, amely ugyan pénzfizetésre irányuló követelés, de nem vagyoni sérelem, hanem az eszmei, erkölcsi sérelem orvoslására szolgál, így vagyoni érdeket jellegénél fogva nem véd. A vonatkozó szabályoknak az összefoglalását az alábbi táblázat tartalmazza.

1. sz. táblázat

	szakaszhely	Elismeri?
alanyi jog / tényállás	2:42. § (1) bek. (kibontakozás joga)	lehet
	2:42. § (2) bek. (emberi méltóság)	nem (?)
igény / jogkövetkezmény	2:51. § e) pont (kártérítés)	lehet
	2:50. § (2) bek. (jogalap nélküli gazdagodás)	igen
	2:53. § (post-mortem jogalap nélküli gazdagodás)	igen

Forrás: saját szerkesztés.

⁹ BEVERLY-SMITH, HUW – OHLY, ANSGAR – LUCAS-SCHLOETTER, AGNÉS: *Privacy, Property, Personality*. Cambridge University Press. New York, 2005. 4–11. pp.

¹⁰ Az amerikai jog tekintetében I. CORBETT, VAL: *A képmáshoz fűződő jog és az elvi megalapozás nehézségei*. In: *Medias Res* 2014/2. CORBETT, VAL: *The right of publicity and the search for principle*. In: Koltay András (szerk.): *Media Freedom and regulation in the new Media World*. Wolters Kluwer. Budapest, 2014. a német jog vonatkozásában I. BEUTHIEN, VOLKER: *Was ist vermögenswert, die Persönlichkeit oder ihr Image?* NJW 2003. 1220. p.

¹¹ LÁBADY TAMÁS: *A magánjog általános tana*. Szent István Társulat. Budapest, 2013. 189. p.

Az alábbiakban e szakaszhelyekhez kapcsolódóan vizsgálom, hogy van-e olyan értelmezésük, amely alapján a vagyoni érdek elismerése lehetséges. Mint látható, a jogkövetkezményi oldalon a vagyoni érdek védelme kimutatható, az inkább a tényállás oldaláról kérdéses. Mivel a jogszabály szintjén nem egyértelmű a kérdés, így más értelmezési mód is vizsgálendő: ez a teleologikus értelmezés.

3. Mit akart a jogalkotó?

A jogszabály célja szerinti értelmezés tekintetében megkülönböztethetjük az objektív és a szubjektív teleologikus értelmezést. Az objektív teleologikus értelmezés alapján a személyiségvédelem célja nem csupán az erkölcsi, nem vagyoni érdekek védelme, hanem kellő jogvédelem biztosítása azon esetben, ha a személyiség sérelmével a jogsértő vagyoni előnyhöz jut vagy kárt okoz. Erre sem a tényállásból, sem a kártérítési utalószabályból nem következtethetünk, de a Ptk. 2:50. § e) pontjából igen, hiszen az egy vagyoni szankció alkalmazását irányozza elő. Az objektív cél ez alapján az, hogy a magánosok vagyoni viszonyaiban bekövetkező értékcsökkenést helyre kell állítani, kompenzálni kell, ki kell egyenlíteni. Ez új cél a személyiségvédelemben. A jogalkotó szubjektív célja egyébként ezzel egybevág: *„A személyiségi jogok megsértése nem egyszer vagyoni javak forrása is lehet, és ezért a jogsértéssel kapcsolatban bekövetkezett vagyoni eltolódás kiküszöbölésére is szükség van. Külföldi joggyakorlatban már előfordult példája ennek, ha az újság jogellenesen készített felvétel közzétételével növeli a példányszámot. Ilyen esetben indokolt a gazdagodás elvonása is, és pedig a sértett javára. Erre a legalkalmasabb magánjogi eszköz a jogalap nélküli gazdagodás. A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazásával a leginkább érdekelt, a sérelmet szenvedett személy válik az igényérvényesítésre jogosulttá, ezáltal biztosítva a szabályozás céljának [sic!] megvalósulását, nevezetesen, hogy a jogsértéssel elért vagyoni előnyt a jogsértő ne tarthassa meg.”*¹²

Megjegyzendő, hogy a jogalap nélküli gazdagodás alkalmazására külön rendelkezés nélkül is lehetőség lenne, ha a Ptk.-ra nem mint szabályok halmazára, hanem mint alanyi jogok és igények, illetve ezek értelmezését és alkalmazását segítő normák rendszerére tekintünk. A Ptk. a kondíció külön kiemelésével a vagyoni érdekek védelmére irányuló jogalkotói célt emeli ki, egyértelműsíti. Kérdés, végigvihető-e ez a cél a személyiségvédelem teljes szabályozásán.

II. Alkalmas-e az alanyi jog a vagyoni érdekek védelmére?

A fenti táblázat alapján a vagyoni érdekkör megléte és védelme elsősorban az alanyi jog, a jogalap tekintetében problémás. Jelen részben a kibontakozásról és az emberi méltósághoz való jogról rendelkező szakaszokat vizsgálom, illetve az ezekhez kapcsolódó, a tényállás oldalán jelentkező járulékos kérdéseket.

¹² SZÉKELY LÁSZLÓ – VÉKÁS LAJOS: *Személyiségi jogok*. In: Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Complex. Budapest, 2013. 70. p.

1. Általában

A jogalkotó a tényállás, az alanyi jog oldaláról a vagyoni értéket nem értékelte. Az értékelés hiánya nem tudatos döntés eredménye, és arra vezethető vissza, hogy a vagyoni érdek szankció oldalán való elismerésén túl nem is gondoltak az alanyi joggal kapcsolatos aggályokra, illetve ebben a tekintetben a német bírói gyakorlat és jogirodalom eredményeit nem vették figyelembe. A kodifikáció lényegében figyelmen kívül hagyta azt, hogy a vagyoni jogi szankciók alkalmazásához egyfajta (forgalomképes) vagyoni jogra van szükség. *Bydlinski* szerint nem várható el a jogalkotótól az, hogy egy adott törvényhozási kérdésben egy rendszerszintű tervvel álljon elő. Bizonyos résztervek a reálisak a szabályozás céljai és alapértékei tekintetében.¹³ Ilyen részterv jelen esetben a jogalap nélküli gazdagodás megléte, illetve azon jogalkotói cél, hogy a személyiségi jog sérelmével létrejött vagyontelődést helyre kell állítani, a jogosult vagyoni érdekét védeni kell.

Mivel a kódexben elhelyezett vagyoni jogi szankciók mindenképpen olyan alanyi jogot igényelnek, amelyek esetén vagyoni érdekről beszélünk, így e szabályok részletes meghatározása a bírói gyakorlat feladata. A bírói gyakorlatnak a jogértelmezésből és a bírói jogfejlesztésből (analógia) kell ezt levezetnie, illetve a rendszertani értelmezésből adódóan a személyiségvédelmi rendelkezésekkel összhangba hoznia. Ez két vonatkozásban lehet releváns: az eszmei érdekeket védő, a személyiségvédelem egészére kiterjedő szabályok (különösen az emberi méltósághoz való jog alkalmazási körének) konkretizálása tekintetében, másrészt a meglévő szabályok felülvizsgálata, és a nem tervezett törvényi hézagok analógia útján történő kitöltése által.

2. A kibontakozás joga [Ptk. 2:42. § (1) bek.]

A Ptk. 2:42. § (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van arra, hogy a törvény és mások jogainak sérelme nélkül személyiségét szabadon érvényesítse, és abban őt senki se gátolja (kibontakozás joga). A törvény az alanyi jog keretében nem rendelkezik arról, hogy a személyiségi jog személyes jellegű jogosultság, nem mondja ki azt, hogy az nem átruházható, nem öröklhető, nem forgalomképes jog. Erre csak a jogirodalomból és a dogmatikából következtethetünk egyértelműen.¹⁴ Általánosan elfogadott, hogy a személyiségi jog elsősorban a személy erkölcsi, eszmei érdekeit, azaz személyi viszonyait védi. Ennek keretében a bírói jogértelmezés eltululhat abba az irányba, hogy a Ptk. 2:42. § (1) bek. szerinti védelmet kiterjeszti a vagyoni érdekekre is. A személyi és vagyoni viszonyok közötti különbségtétel nincsen köbe vésve, azok keveredhetnek is, a személyi alapú viszony teljes mértékben lehet vagyoni tartalmú is.¹⁵ Egyes személyiségi jegyeknek (névjog) már korábban is tulajdonítottak vagyoni értéket.¹⁶ Korábban egyébként az is vitás volt, hogy a személyiségi jog megsértése esetén elég-e a jogos érdek sérelmének

¹³ BYDLINSKI, FRANZ: *Juristische Methodenlehre*. Vuw facultas. Wien, 2012. 82. p.

¹⁴ PI. PETRIK FERENC: *A személyiség jogi védelme. A sajtó-helyreigazítás*. HVG-ORAC. Budapest, 2001. 28. p.

¹⁵ ZSÖGÖD BENŐ: *Fejezetek kötetmi jogunk köréből II.* Atheneum. Budapest, 1900. 1303–1304. pp.

¹⁶ ALMÁSI ANTAL: *A személyiségi jog elhatárolása és tartalma*. Jogtudományi Közlöny. 1927. 134. p.

bizonyítása.¹⁷ Praktikus szempontból, a jogalkalmazás tekintetében az a lényeges, hogy a Ptk. 2:42. § (1) bekezdésbe beleérthető a bírósági jogértelmezés keretében a jogosult vagyoni érdeke, azt nem zárja ki semmi.

3. Az emberi méltóság [2:42. § (2) bek. 1.m.] és a vagyoni érdek

A Ptk. az emberi méltósághoz való jogot a magánjogi személyiségvédelem központi normájává emelte. Van olyan álláspont, amely ezt tekinti a személyiségi jog generálklauzulájának,¹⁸ ezt az álláspontot tette magáévá a Kúria is.¹⁹ Van olyan álláspont is, amely a méltósághoz fűződő személyiségi jogot a kibontakozás jogával együttesen tekinti a generálklauzulának.²⁰ Az emberi méltóság alanyi joggá emelésével ugyanakkor a személyiségi jegyek forgalomképessége kizárt, hiszen az emberi méltóság fogalmánál fogva tiltja, hogy az ember, a személyiség a jogban tárggyá váljon.

Álláspontom szerint a Ptk. 2:42. § (2) bekezdése úgy értelmezendő, mint ami a Ptk. 2:42. § (1) bekezdésének generálklauzuláját magyarázza, s rámutat az emberi méltósághoz való összefüggésre, anélkül azonban, hogy ezen normára önállóan hivatkozni lehetne.²¹ Ezzel a magyarázattal van összhangban a (2) bekezdés is, ami figyelmeztet, hogy a személyiségi jogokat a polgári jog szűrőjén keresztül kell megközelíteni. Ezzel elkerülhető a generálklauzula megduplázása, választ adunk a Ptk. 2:42. § (1) bekezdésének funkciójára, s az emberi méltóságot is kielégítően el tudjuk helyezni a dogmatikai rendszerben. Ezen kibontakozás-alapú személyiségvédelmi rendszerben az emberi méltóság nem csupán a magánjogi személyiségi jog mögöttes, alkotmányjogi alapját képezi, hanem egyfajta emberi minimumot is jelent. Az Alaptörvény II. cikk (1) bekezdése szerint az emberi méltóság sérthetetlen, amely sérthetlenség hagyományosan korlátozhatatlanságot jelent. Ezt az értelmezést támogatja a Ptk. 2:44. § is, amely az emberi méltóság sérthetlenségének deklarálásával egy szűkebb értelmű méltóság fogalommal operál.²² Ebben a rendszerben tehát az emberi méltóság egy belső szűk mag a személyiségvédelmen belül, s a kibontakozás joga ernyő módjára magában foglalja ezen jogot, a

¹⁷ ALMÁSI ANTAL: *A személyiség védelme a tervezetben*. Ügyvédek Lapja, 1902/29. sz. 2. p.

¹⁸ FÉZER TAMÁS: 2:42. §. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. I. kötet. Opten. Budapest, 2014. 255. p.

¹⁹ BH 2018, 248. p.

²⁰ SZÉKELY LÁSZLÓ: *Személyiségi jogok*. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer. Budapest, 2018. 129. PETRIK FERENC: *Személyiségi jogok*. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember mint jogalany. Öröklési jog*. HVG-ORAC. Budapest, 2014. 174. p.

²¹ Ezt az értelmezést látszik támogatni NAVRATYIL ZOLTÁN: *Az emberi méltóság magánjogi szerepe és a véleménynyilvánítás szabadsága*. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3*. Wolters Kluwer. Budapest, 2016. 685. p. SCHULTZ MÁRTON: *Gondolatok a személyiségi jogok generálklauzulájáról és az emberi méltóságról*. Magyar Jog. 2016. 685. p. KOLTAY ANDRÁS: *Az „általános személyiségi jog” nyomában – kísérlet a méltóság, becsület, jó hírnév fogalmi elhatárolására*. Magyar Jog. 2017. 602. p.

²² NAVRATYIL ZOLTÁN: *Az emberi méltóság magánjogi szerepe és a véleménynyilvánítás szabadsága*. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3*. Wolters Kluwer. Budapest, 2016. 230. p.

magánélet szféráját, s minden más, ezen rendszerbe foglalt nevesített és nem nevesített személyiségi jogot is. *A legfontosabb ugyanakkor az, hogy az emberi méltóság ilyen értelmezésével nyitva áll a lehetősége annak, hogy a személyiséggel kapcsolatos vagyoni érdekek meglétére anélkül is logikai lehetőség van, hogy a kódexet tulajdonképpen módosítani kellene, legalább is ebben a tekintetben.*

A vagyoni érdekek védelmére az emberi méltóság és az ezzel összefüggő alkotmányos általános személyiségi jog egyébként sem terjed ki. Götting szerint a gazdasági személyiségi jog nyitott törvényi tényállása kifejezésre juttatja azt, hogy a név és a képmás mellett más személyiséget megjelölő jegyek is vagyoni jogi tartalommal rendelkezhetnek, amelyek esetén a tulajdonhoz való alkotmányos alapjog védelme szintén igénybe vehető.²³ A német alkotmánybíróság csupán azt állapította meg, hogy a személyiségi jogok vagyoni vonatkozásainak magánjogi elismerése nem ellentétes az alkotmányjogi szabályokkal, de nem vonta annak védelmét az alapjogi általános személyiségi jog körébe.²⁴ A spanyol alkotmánybíróság a képmáshoz fűződő vagyoni jogot nem tekinti az alapjog alkalmazási körébe tartozónak azon okból, mert az alapjog csupán az eszmei érdekeket védi, amelyek az emberi méltósággal vannak kapcsolatban.²⁵

4. Az eszmei és vagyoni érdekek védelméről való állásfoglalás

Ha a vagyoni érdekek védelme elvileg lehetséges, úgy kérdéses, hogyan védi azt a jogalkotó, mi a viszonya az eszmei érdekekhez. Ha a Ptk. normaszövegében kívánjuk elhelyezni a személyiségi jog vagyoni értékminőségére vonatkozó jogosultságokat, úgy a monista álláspont mellett kell mindenképpen állást foglalnunk, hiszen a tárgyi jog külön alanyi jogot a vagyoni értékű személyiségi jegyek tekintetében nem tartalmaz. Ha a jogalkotó külön, önálló alanyi jog keretében kívánta volna oltalmazni a vagyoni érdekeket, úgy azt megtehetette volna. Ugyan a jogalkotói cél az volt, hogy a vagyoni érdekek is védelmezésre kerüljenek, azonban mégsem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a német bírói gyakorlat mintájára a személyiségi jog eszmei és vagyoni vonatkozásokkal is bír-e, ettől függetlenül a törvény szövegéből erre a következtetésre juthatunk. A monista védelem a német jogalkalmazásban egyértelműen nem okoz problémát, hiszen ott a személyiségvédelem teljes rendszere a joggyakorlat által kimunkált. A magyar jogban azonban, ahol a személyiségvédelem törvényben szabályozott, problémás lehet a vagyoni jogi jogkövetkezmények alkalmazhatósága. Ennek az az oka, hogy a személyiségi jog bármely (legyen az pusztán erkölcsi, ideális sérelem) megsértése az alanyi jogot olyan igényállapotba helyezi, amelyben a vagyoni jogi szankciók kérhetőek a bíróságtól. Ez nyilvánvalóan téves, így ezek alkalmazási körét a bírónak kell leszűkítenie. Ez megvalósulhat az által, ha azt vizsgálja, a jogsértő cselekmény a jogosult vagyoni érdekkör-

²³ GÖTTING, HORST-PETER: *Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte*. Paul Siebeck. Tübingen, 1995. 139. p.

²⁴ NJW 2006, 3409 – Blauer Engel II.

²⁵ TREBES, ANJA: § 68. *Spanien*. In: Götting, Horst-Peter – Schertz, Christian – Seitz, Walter (szerk.): *Handbuch des Persönlichkeitsrechts*. CH Beck, München, 2008. 1167. p.; STC 81/2001 (26.03.2001) – Emilio Aragón.

ét sérti-e. Csak az kérhet ilyen irányú bírói jogvédelmet, aki vagyoni érdekében sérelmet szenvedett. Ezt a Ptk. nem egyértelműsíti, az alkalmazás körét túl távan vonja meg.

5. A jogsértés megállapításának lehetséges útjai

A jogsértés megállapítása szempontjából három markáns álláspont rajzolódik ki. Az egyik álláspont szerint a vagyoni sérelem általános sérelem. Ez az álláspont a német jog sajátja, amely ilyen esetekben az általános személyiségi jog vagyoni vonatkozásainak sérelmét állapítja meg, amit az állandó német bírói gyakorlat követ.²⁶ A másik két álláspont valamely részjogosultság sérelmére koncentrál. A második álláspont szerint a személyiségi jegyek jogosulatlan felhasználása esetén a személyiségi jog a jóhírnév vonatkozásában sérül, mert a jogsértő hamis látszatot teremt.²⁷ Az ausztrál gyakorlat szintén a téves látszathoz (*misrepresentation*) indul ki, abból, hogy az emberek jelentős része a valósággal ellentétben úgy ítéli meg a jogsértő cselekményt, mintha a jogosult a reklámozáshoz vagy felhasználáshoz ellenérték fejében járult volna hozzá.²⁸ Ezt az álláspontot képviselte a szalaghirdetés-ügyben a Legfelsőbb Bíróság is: „*a felperesek nem vállalkoztak a perbeli reklámszövegben szereplő vállalkozás termékeinek a reklámozására, ezért a személyiségüket sértő, hamis látszatot keltő, sajtó-helyreigazításra alapot adó volt az a sajtóközlemény, amely a képi és szöveges anyag sajátos módon való csoportosításával a felperesek személyét összefüggésbe hozta a reklámszövegben szereplő vállalkozás termékeinek reklámozásával.*”²⁹

Ezt a bírói gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság 2002-ben megerősítette, és szintén a hozzájárulás hiánya következtében létrejövő hamis látszatra helyezte a hangsúlyt: „*a jóhírnév megsértését jelenti, ha valakit hozzájárulása nélkül úgy tüntetnek fel, hogy általában vagy egy adott áruval, illetve szolgáltatással kapcsolatban konkrétan reklámtevékenységet végez.*”³⁰

Ez az álláspont nem az egyes személyiségi jegyeken fennálló rendelkezési jogból indult ki, amelynek keretében a személyiségi jog jogosultja egyes személyiségi jegyek felhasználását más számára engedélyezheti, hanem ezen túllépve abból, hogy a felek közötti szerződés hiánya hamis látszatot kelt harmadik személyek számára.

Az újabb joggyakorlat a jóhírnév sérelme helyett az egyes személyiségjegyek oldaláról közelít, s azok tekintetében állapítja meg a jogellenességet a kereskedelmi felhasználáshoz való hozzájárulás hiányára alapozva.³¹ A harmadik álláspont szerint a jogosulatlan kereskedelmi felhasználás a jogsértéssel érintett személyiségi jegy (név, képmás,

²⁶ NJW 2000, 2195 – Marlene Dietrich; NJW 2000, 2201 – Der blaue Engel; OLG München GRUR-RR 2002, 341 – Nackbilder; BGHZ 169, 193 – kinski-klaus.de.

²⁷ GÖRÖG MÁRTA: *Gondolatok a merchandising jelentéstartamához, egyes típusaihoz*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 2011/3. 23–24. pp.

²⁸ *Children's Television Workshop Inc. v. Woolworths (NSW) Ltd* [1981] PRC 187; *Hutchence v. South Seas Bubble Co. Pty Ltd* (1986) 64 ALR 330; *Paradical Pty Ltd v. Hercum Pty Ltd* (1983) 4 IPR 201; *Pacific Dunlop Ltd v. Hogan* (1989) 87 ALR 14, 42.

²⁹ BH 1995, 509. p.

³⁰ BH 2002, 261. p.

³¹ BDT 2018, 87. p.

hang, jelmondat) sérelmét eredményezi. Ennek helyessége azáltal is legitimálható, hogy valamely személy személyiségjegyének kereskedelmi célú felhasználásakor „nem feltétlenül kell a jóhírnév vagy a becsület csorbításáról beszélni, sokkal inkább arról van szó, hogy gazdasági érdekeik sérülnek, ha személyiségük, nevük jogosulatlanul jelenik meg a sajtóban egy üzleti hirdetés kapcsán, hiszen erre az érintett személyek adhatnának engedélyt, amiért – általában – díjazásban is részesülnek.”³² Ezt az álláspontot foglalta el a Debreceni Ítéletábrla is abból az okból, hogy a jóhírnév megsértése azért nem valósul meg, mert a reklámtevékenységhez ma már nem társul automatikusan negatív társadalmi megítélés.³³

Emellett az álláspont mellett hozható fel érvként, hogy a vagyoni érdekkört nem a személyiségi jog mint egész, hanem csupán egyes személyiségi jogok tekintetében értéke-li. Fontos az is, hogy a hangsúlyt nem a külvilágban megjelenő valótlan, hamis látszatra helyezi, hanem az adott személyiségi jegy felhasználására, és ezzel elismeri a vagyoni érdekkört a tényállás oldaláról. Meglátásom szerint sokkal inkább az a követendő, hogy az egyes személyiségi jogok bizonyos jogosultságai jelennek meg vagyoni tartalommal. Ez sokkal konkrétabb, körülhatárolhatóbb vizsgálatot eredményez, tekintettel arra is, hogy a magyar személyiségvédelmi joggyakorlatban hagyományosan a jogsértés az absztrakt jogi norma helyett konkretizálva kerül megjelölésre. Ez a tendencia volt látható Németországban 1999 előtt is, amikor először a képmás,³⁴ majd a név³⁵ saját, az általános személyiségi jogtól független jogalapjukon bírtak vagyoni értékkel. A francia irodalom is elsősorban a képmáson, néven, hangon való vagyoni jog oldaláról közelít.³⁶

Persze ezen egyedi esetekből levont tanulságok alapján az általános tétel sokkal könnyebben meghatározható, tekintettel arra is, hogy a személyiségi jogon fennálló vagyoni érdekkörbe tartozó jogsértések több csoportba oszthatóak, de viszonylag homogének. Az egyes vagyoni értékű személyiségi részjogosultságok mind egy általános jog részei, ugyanakkor ez a törvényhalmazati konstelláció segít elválasztani a gyakorlatban a nevesített személyiségi jogokon fennálló eszmei és vagyoni érdekeket. Alkalmas arra is, hogy a *right to publicity* koncepciójánál tágabb körben értelmezzük a vagyoni érdekek személyiségi jogi védelmét. Egyre inkább alátámasztást nyer ugyanis az, hogy az egyes, speciális jogintézmények formájában történő tárgyasuláshoz kapcsolódó függő jogi helyzetek a személyiségen fennálló vagyoni jogi érdeket oltalmaznak. Ide sorolható a cégnévként,³⁷ domain névként,³⁸ védjegyként való bejegyzés. A bírói gya-

³² NAVRATYIL ZOLTÁN: *Az ember névjogának kiterjesztő értelmezése*. In: Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Complex. Budapest, 2014. 131–132. pp.

³³ BDT 2018, 87. p.

³⁴ BGHZ 20, 345. – Paul Dahlke.

³⁵ BGHZ 81, 75. – Carrera.

³⁶ TREBES, ANJA: § 63 *Frankreich*. In: Götting, Horst-Peter – Schertz, Christian – Seitz, Walter (szerk.): *Handbuch des Persönlichkeitsrechts*. CH Beck, München, 2008. 1072. p.

³⁷ SCHULTZ MÁRTON: *A cégnév szellemi tulajdon jellege és viszonya a személyiségi joghoz*. In: Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *A szellemi tulajdonvédelem és a szabadkereskedelelem aktuális kérdései*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2018. 61. p.

³⁸ SCHULTZ MÁRTON: *Azonosnevség és domain nevek*. In *Medias Res* 2018/2.

korlat a képmáshoz való joggal ellentétben³⁹ sokkal jobban idegenkedik a név ilyen irányú felhasználása esetén a vagyoni érték elismerésétől, és goodwillnek titulálja a névhasználati engedély ellenértékét.⁴⁰

Sajnálatos módon a magyar bírói gyakorlat nem vizsgálta a törvény célját és annak érvényre juttatását, úgy tűnik, hogy mind a jogirodalom, mind a joggyakorlat a törvény „láthatatlan” célja mellett halad ugyanabba az irányba, amit a törvény nekik egyébként kijelölni akar. A bírói gyakorlatnak az érvelésébe a jogalkotó (elrejtett) akaratát be kellene vennie, és a vagyoni érdeket a személyiségvédelemben rendszerszinten kellene értékelnie.

6. Az alanyi jog tartalma körüli kérdések

A vagyoni érdekbe tartozó személyiségi jogi részjogosultságok alapvetően forgalomképes javak. Azaz átruházhatóak, használatukra engedély adható, örökölhetőek. Ha a bírói gyakorlat ezt a vagyoni érdekkört nem értékeli, és az eszmei vonatkozásokkal azonosan kezeli, úgy „félreszubszumál”. Az eszmei érdekek nem örökölhetőek, a halállal megszűnnek és nem választhatóak el a személytől. Számos probléma keletkezik azonban abból, ha a vagyoni érdekkörbe tartozó részjogosultságokat is ezen szabályok alá vonjuk. Ez abból adódik, hogy az ide sorolható jogok a személytől elválnak, tárgyiasulnak, s ezzel a jogosult halála után is felhasználhatóak, megsérthetőek. A bírói gyakorlat ettől függetlenül az eszmei érdekek védelme alapján próbálta kezelni ezeket, ennél fogva születtek olyan érdekes döntések, amelyek a hozzátartozók saját jogon való, a kegyeleti jogtól független, perlését lehetővé tették.⁴¹ Ebben a tekintetben a jogalkalmazónak teleologikusan redukálnia kell a jogszabály (az eszmei érdekek) védelmi körét. Teleologikus redukcióról akkor beszélünk, ha a törvény szövege több esetkört is átfog, mint amit a törvény célja megkövetel. Ebben az esetben a törvény célja által át nem fogott esetkörök esetén, a törvény szó szerinti értelmezése lehetősége ellenére, az adott norma nem alkalmazható.⁴² A probléma ezzel kapcsolatban az, hogy mind az eszmei, mind a vagyoni érdekek ugyanazon törvényhely keretében [Ptk. 2:42. § (1) bek.] részesülnek védelemben, így ez kizárólag jogalkotói beavatkozás hiányában a bírói jog szintjén értékelhető.

A jogalkotó nem határozta meg azt, mikor keletkezik vagyoni értékminőség. A jog tartalma körében nem határozta meg a rendelkezési jog terjedelmét, azaz, hogy mikor használható fel szabadon a személyiségi jegy, mikor kell hozzájárulás, mennyiben ruházható át egy személyiségi jegy (dologi hatályú jogszerzés), illetve mennyiben adhat használati engedélyt a személyiségi jog jogosultja a személyiségi jegy felett (kötelmi hatályú jogszerzés). Nem határozta meg a jogalkotó, hogy meddig terjed a védelem (a jog megszűnése), hogyan rendelkezhetnek az örökösök a személyiségi jog felett. Természetesen ezek a kérdések az eszmei érdekek védelme tekintetében is csak részben tisztázottak, és nagyrészt az esettől függően a bírói érdek- és jogtárgymérlegelés körébe utaltak.

³⁹ BDT 2007, 171. p.

⁴⁰ BH 1990, 476. p.

⁴¹ K. 2571/1936.; BH 1994, 21. p.; Legfelsőbb Bíróság Pf. IV. 21007/1992.

⁴² WANK, ROLF: *Die Auslegung von Gesetzen*. Carl Heymanns Verlag. Köln, 2005. 126. p.

III. Jogkövetkezmények

1. Általában

A német legfelső bíróság a vagyoni értékeltolás megtérítésének három módját ismeri, egy háromfokú kárelszámolási rendszert (*dreifache Schadensberechnung*)⁴³ alakított ki. Ide sorolható a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség, a jogalap nélküli gazdagodás, illetve a jogsértéssel elért előny kiadása a szerzői jog szabályai szerint.⁴⁴ Ezek azok, az általános magánjog, a szerzői, védjegy- és versenyjogban is alkalmazott vagyoni jogkövetkezmények, amelyek a vagyoni érdekekben bekövetkező zavar orvoslására szolgálhatnak.

Mivel a személyiségi jogon fennálló vagyoni érdek tekintetében is abszolút jogról beszélünk, így a jog kizáró (*in rem*) jellegéből eredő jogkövetkezmények (pl. abbahagyás, eltiltás), illetve a személyiségvédelem más jogkövetkezményei (pl. megállapítás) alkalmazhatóak. Erre a törvény lehetőséget is ad. Ez megfordítva okoz problémát azáltal, hogy a Ptk. *általánosan* lehetőséget ad a kártérítés és a jogalap nélküli gazdagodás igénybevételére; tehát akkor is, ha csupán az eszmei, erkölcsi érdekek sérülnek. Ugyanabban az esetben a szubszumció során ezek alkalmazása kizárható, azonban célszerű lenne a jogalkotónak ezt lehatárolnia. Míg erre nem kerül sor, úgy a bírói gyakorlatnak a Ptk. 2:42. § (1) bekezdésének megsértése tekintetében a Ptk. 2:51. § e), 2:50. § (2) bek. és (ha nem következménykárról beszélünk) a 2:53. § alkalmazása során többletfeltételként vizsgálnia kell a vagyoni érdek sérelmét. Ez több módon, megfogalmazással valósulhat meg: jogellenes kereskedelmi felhasználás útján, termék kelendőségének fokozása által, a média szenzációhajhász tevékenysége okán stb. A személyiségi jog sérelmének vizsgálata során tehát ezen jogkövetkezmények tekintetében a Ptk. 2:42. § (1) bekezdésének alkalmazhatóságát teleologikusan redukálni kell, erre alkalmas a személyiségi jog sérelme körében a vagyoni érdekkör sérelmének vizsgálata.

2. Kártérítés [Ptk. 2:53. §]

A vagyoni kár kártérítés keretében való megtérítése az eszmei érdekeket védő személyiségi jogvédelemtől idegen. Ennek az oka az, hogy a kártérítési igényhez szükséges vagyoni értékcsökkenésről nem beszélhetünk, hiszen az csak a vagyonba tartozó dolgok és javak tekintetében merülhet fel. Az eszmei érdekeket védő (általános) személyiségi jog nem ilyen, a személyiségi jogon az uralkodó álláspont szerint ugyanis vagyoni érdek nem áll fenn. *Asztalos László* is azon az állásponton van, hogy „a személyiség nem vagyoni jellegénél fogva a személyiséget ért vagyoni kár megtérítése – a megfelelő feltételek fennállása mellett – nem közvetlenül a személyiség konkrét sérelmének reparálására szolgál, hanem a személyiséget ért sérelem másodlagos és vagyoni követke-

⁴³ PETERSEN, JENS: *Medienrecht*. CH Beck. München, 2010. 273. p. DIEDERICHSEN, ANGELA: *Der deliktsrechtliche Schutz der Persönlichkeit*. JURA 2008. 1. p.

⁴⁴ Staudinger/HAGER, § 823 Rn. C 290.

ményeinek reparálására. A személyiség épségének megsértése esetén is csak az ennek következtében beálló vagyoni károk reparálására szolgál”.⁴⁵ Törő Károly szerint a kártérítésre elsősorban „akkor van lehetőség, ha a személyiségi sérelem közvetetten vagyoni kárt okozott, illetve vagyoni eszközökkel csökkenthető vagy kiküszöbölhető”.⁴⁶ A személyiségi jogon fennálló eszmei érdekek ugyanis csak a következménykárokat engedik meg, így például a gyógyítás, kezelés költségét.

A joggyakorlat körében kiemelkedő a Fővárosi Ítéltábla aktfotó-döntése, amely az elmaradt licencia-díj megtérítését a kártérítés szabályainak alkalmazásával látta megtérítendőnek. A FÍT szerint „téves az alperes azon hivatkozása, miszerint a felperesnek kára, sérelme az alperesi magatartással összefüggésben nem jelentkezett, mert a fényképfelvételt kifejezetten nyilvános közlés céljából készítették. A felperes ugyanis a szerződéses szabadság elvének megfelelően szabadon dönthetett arról, hogy kivel, milyen feltételek mellett állapodik meg a képmásának a nyilvánosságra hozataláról. A felperes és az alperes között a kép közlésével kapcsolatosan semmilyen megállapodás nem jött létre”.⁴⁷ Hasonló álláspontra helyezkedett a SZÍT is az élesztőtabletta-ügyben: „tényként kezelendő, hogy az alperes jogellenes magatartást tanúsított azáltal, hogy a felperes képmását hozzájárulása nélkül felhasználta. Az ezzel okozati összefüggésben előállott hátrány bekövetkezte is nyilvánvaló, hiszen a képmás felhasználásáért a felperes díjazásban nem részesült, holott, mint fotómodell képmása jogszerű felhasználásáért díjazásra igényt tarthatott volna”.⁴⁸

Sem a Ptk, sem az indokolása nem emeli ki azt, hogy a kártérítés – a jogalap nélküli gazdagodáshoz hasonlóan –, a vagyoni érdekek védelmét szolgálná, a joggyakorlat ettől függetlenül a Ptk. hatálybalépése előtt felismerte ezt a vagyoni érdeket vagyoni kárként is mint a felhasználásért járó elmaradt ellenértéket (licencanalógia). Az esetjog úgy tűnik itt is párhuzamosan halad egyazon irányba.

3. Jogalap nélküli gazdagodás [Ptk. 2:51. § e) pont]

A Ptk. 2:51. § e) pontja szerint a jogsértés ténye alapján követelheti a jogosult a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján. A német jog példáján látható volt, hogy a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése és a jogalap nélküli gazdagodás két külön szankció. A Ptk. alapján arra kell jutnunk, hogy a helyes értelmezés a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak az alkalmazása, hiszen a Ptk. 2:51. § e) pont csupán utaló norma, amely a Ptk. 6:579. §-ra utal. Erre következtethetünk a Ptk. indokolásából is.⁴⁹ Ezt a megoldást támogatja a rendszertani értelmezés is. A magánjogban két „szomszédos” jogintézmény esetén találjuk meg szankcióként a

⁴⁵ ASZTALOS LÁSZLÓ: *A polgári jogi szankció*. KJK. Budapest, 1966. 295. p.

⁴⁶ TÖRÖ KÁROLY: *XI. fejezet. A személyiség jogi védelmének polgári jogi eszközei*. In: Petrik Ferenc (szerk.): *A személyiség jogi védelme*. KJK. Budapest, 1992. 184. p.

⁴⁷ BDT 2007, 171. p.

⁴⁸ BDT 2015, 70. p.

⁴⁹ SZÉKELY LÁSZLÓ – VÉKÁS LAJOS: *Személyiségi jogok*. In: Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Complex. Budapest, 2013. 70. p.

gazdagodás átengedését: a védjegyjogban és a szerzői jogban. A FÍT védjegybitorlás esetén a vagyoni előny átengedése tekintetében kizárta a Ptk. jogalap nélküli gazdagodására vonatkozó szabályainak alkalmazását azon okból, mert ez az igény a szerzői joghoz hasonló jogintézményhez áll közel.⁵⁰ A bíróság szerint a gazdagodás visszatérítésének a feltétele szempontjából az az irányadó, hogy a bitorló magatartás megállapításra kerüljön, és a jogtalan használatlathoz összefüggésben álljon a bitorló vagyonában kimutatható vagyoni előny. Ezzel összefüggésben az igény vizsgálata során kiindulási alapot képez az alperesnél a jogsértéssel összefüggésben elért teljes bevétel összege, a ténylegesen igazolt költség levonása után, illetve a licenciadíj, amit ha jogszerűen, engedéllyel használta volna a védjegyet, fizetnie kellett volna, és a nem fizetés folytán mint haszon jelentkezik a bitorlónál.⁵¹ A szerzői jogban a vétlen jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése szempontjából a vagyoni igény tekintetében az elmaradt jogdíjből kell kiindulni, ha a gazdagodás ezt meghaladja, úgy a különbözet is kérhető.⁵² A jogirodalom szintén kizárja a Ptk. jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó szabályainak alkalmazását.⁵³ A rendszertani értelmezés alapján a kérhető szankció a jogalap nélküli gazdagodás, és nem a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése.

4. Jogalap nélküli gazdagodás a jogosult halála után [Ptk. 2:50. § (2) bek.]

A Ptk. nem rendelkezik általában a vagyoni jogok megszűnéséről, illetve védelmi idejéről. A német bírói gyakorlatban a védelem a jogosult halála utáni 10 évig terjed.⁵⁴ A Ptk. nem szabályozza azt, hogy az örökösök a halott személyiségi jogait felhasználhatják-e, rendelkezhetnek-e vele, szerződést köthetnek-e valakivel azok használatára. Emiatt helyesnek tűnik az az álláspont, hogy a vagyoni jogok védelme általában véve megszűnik a jogosult halálával, és a kegyeleti jogot nem sértő használat közkinccs tárgyat képezi.⁵⁵ A megsértés tekintetében kizárólag a jogalap nélküli gazdagodás vonatkozásában tartalmaz szabályt a Ptk., a kártérítés tekintetében nem. De mivel ez is vagyoni jogi igény, így dogmatikailag a jogérvényesítés itt is lehetséges, analógia alkalmazása nélkül is, ehhez persze a bírói gyakorlatnak el kell ismernie azt, hogy a forgalomképes, tárgyasult személyiségi jegyek a halállal nem válnak ipso jure közkinccs tárggyá, hanem a jogutódok rendelkezési joggal bírnak azok felett meghatározott ideig.

⁵⁰ BDT 2008, 207. p.

⁵¹ U.o.

⁵² FALUDI GÁBOR – KABAI ESZTER – TARR PÉTER: XIII. fejezet. *A szerzői jog megsértésének jogkövetkezményei*. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer. Budapest, 2014. 581. p.

⁵³ U.o.

⁵⁴ BGHZ 169, 193 – kinski-klaus.de; Ettől eltérően az OLG München polgári tanácsa: GRUR-RR 2002, 341 – Nackbilder; SCHULTZ, MÁRTON: *Vermögenswerte Bestandteile des Persönlichkeitsrechts*. Masterarbeit, Potsdam, 2018.

⁵⁵ MENYHÁRD ATTILA: *Forgalomképes személyiség?* In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*. Wolters Kluwer. Budapest, 2016. 81. p.; SZEGHALMI VERONIKA: *A személyiség „értéke” és annak post-mortem továbbélése*. FORVM Szeged, 2017. 233. p.

A Ptk. 2:50. § (2) bekezdés alapján bármelyik örökös kérheti a kegyeleti jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését. Ez részben kivétel a közkinccsé válás alól, azonban nehezen értelmezhető ez a szabály. Ennek oka valószínűleg abban rejlik, hogy a vagyoni érdek védelmét előirányzó kodifikáció során nem kerültek feltárára a vagyoni értékű személyiségi javak szabályozására vonatkozó vitás kérdések. Helyes a Ptk. álláspontja ateinketben, hogy az igény jogosultja nem a kegyeleti jog esetén releváns hozzátartozókat, hanem az örökösöket jelöli meg. Ezzel a törvény a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésére való jogot olyan vagyoni jogként ismeri el, amely öröklődik.

Problémás ugyanakkor az, hogy a személyi szemléletet a dinamikus dologi szemlélet alá eső vagyoni jogokkal keveri. A személyi szemlélet ott férkőzik be a szabályozásba, hogy a Ptk. a jogsértés megállapításának feltételül szabja a kegyeleti jog sérelmét. Ennek tényálláselemként való szerepeltetése indokolatlanul szűkíti le az igény megvalósulásának a körét, azt a vagyoni érdek post mortem megsértése esetére nem teszi lehetővé (és ezzel lényegében a Ptk. egy új, beazonosíthatatlan jogkövetkezményt hoz létre). Az igény megvalósulása szempontjából ugyanis a jogosulatlan kereskedelmi használat, és ehhez kapcsolódóan a vagyoni hátrány okozása az, ami releváns. A Ptk. egyedül azon esetet tartalmazza tehát, ha a vagyoni érdekek mellett az eszmei érdekek is egyidejűleg sérülnek. Az lenne az ideális, ha a kegyeleti jogosultak, a hozzátartozók a kegyeleti jog megsértése címén léphetnek fel az eszmei, erkölcsi érdekek védelme érdekében, az örökösök pedig a vagyoni érdekek védelme érdekében. A személyi és vagyoni viszonyok post mortem védelmének keveredése ugyanakkor a vagyoni érdek halál utáni védelmét nem zárja ki, csupán leszűkíti az érvényesülését. A bírói gyakorlat feladata annak eldöntése, mennyiben egyezik ez a jogi közmeggyőződéssel.

Nagyobb problémát képez az, hogy az egyes személyiségi jegyeken dologi hatállyal, élők között, szerződéses úton jogot szerzett személyek tekintetében – akik még a jogosult életében *in rem* jogot szereztek az adott személyiségi jegy meghatározott irányú tárgyasítására és használatára – ez a szabály a perlés lehetőségét kizárja. Ezzel a Ptk. azt a koncepcionálisan helytelen megoldást valósítja meg, hogy az élők között kizárólagos jogot szerzett szerződő fél jogosultsága a hagyaték megnyílásával a jogsértéssel szerzett vagyoni előny tekintetében kötelmivé változik a Ptk. 2:50. § (2) bekezdés miatt. Ez azt eredményezi, hogy a jogosultak, elsősorban a médiaszereplők és a vállalatok, a személyiségi jog jogosultjának halála utáni jogsértések tekintetében saját jogon nem érvényesíthetnek igényt, és a jogosultságuk egyfajta használati engedéllyé (kötelmi jogosultsággá) degradálódik.

Következtetés

A személyiségi jog vagyoni értékét a jogalkotó elismerte ugyan azzal, hogy lehetővé tette a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését. Ez az elismerés egy hézagos rendszerben történt.

A jogalkotó a szankciók, különösen a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésével a vagyoni érdeket elismerte. A jogalkotó célja egyértelműen az volt, hogy a személyiségi jogon fennálló vagyoni érdekek védelemben részesüljenek. Ez több problémát eredményezett, egyrészt azt, hogy a jogalkotó az alanyi jog oldalán a vagyoni érdeket nem

értékelt, nem rendelkezett az emberi méltóság és a vagyoni érdekek viszonyáról, nem rendelkezett a vagyoni jogok jogutódlásáról és átruházásáról, azok védelmi idejéről. Sok tekintetben ezen hiányosságok okán néhány dolgot félre is értett. Ilyen félreértés az, amely a jogalap nélküli gazdagodást összemossa a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésével. Ilyen továbbá az, hogy a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése tekintetében a vagyoni érdekek sérelme esetén az igényérvényesítést az eszmei érdekek egyidejű sérelméhez köti. Nem került részletesen megvizsgálásra az sem, hogy a kegyeleti jog keretében a post mortem védelem nem helyezhető el.

Ezen szabályozási hézagok és hiányosságok ellenére a vagyoni érdek, a személyiségen fennálló vagyoni jog léte a jogszabály szintjén megjelenik, így azt a jogalkalmazóknak is rendszerszinten értékelnie kell, nem moshatja azt össze az eszmei érdekek védelmével. Ebben a tekintetben a jogalkalmazónak teleologikusan redukálnia kell az eszmei jogok védelmét, amelyben nehézséget jelent, hogy az a vagyoni jogokkal egy alanyi jogon belül helyezkedik el, és a törvény explicite nem is említi azokat.

A vagyoni érdek nem csupán a törvény szintjén, hanem a jogalkotó akarata, a törvény célja keretében is megjelenik, noha igen rejtetten. És ez megfelelő jogirodalmi megalapozottság hiányában nem is ismerhető fel. A bírói esetjog a személyiséghez kapcsolódó materiális érdekeket ugyanakkor számos vonatkozásában értékeli, kezeli, kártérítés alapján licencia díj fizetését látja megengedhetőnek. Ez azonban nem a vagyoni érdek rendszerszintű elismerésén nyugszik és nem is a jogalkotó szándékán, hanem kizárólag az észszerűség és igazságosság mentén, önállóan munkálódik. Sokszor a felperesek sem ismerik fel, hogy a jog kizáró jellegéből adódó jogkövetkezményeken túl pénzfizetésre irányuló követelést is előterjeszhetnek, abból az okból, hogy vagyoni érdekük is sérül.

Lényegében a magánjogbölcséleti probléma alapját az képezi tehát, hogy a bírói esetjog és a jogirodalom ugyanabba az irányba halad, mint amerre a Ptk., ezt az irányt sem az egyik, sem a másik nem ismeri fel kétséget kizáróan, s mégis egy eredmény, cél felé közelítenek. A Ptk. rendszerezése azonban a vagyoni érdekek védelme tekintetében tökéletlen, és statikája okán a bíróságok feladata az, hogy a szöveg és a cél szerinti értelmezést segítségül hívják, és szintetizálják azokat a jogirodalmi eredményekkel, ennek során foglaljanak állást és vizsgálják a jog tartalmát, keletkezését és megszűnését. Foglaljanak állást a kegyeleti jog és a post mortem vagyoni jogok viszonyát illetően, határozzák meg a védelmi időt, vizsgálják a jog átszállásának dologi hatályú lehetőségeit stb. Ennek a módszere alapvetően a jogfejlesztő értelmezés: az analógia alkalmazása, a jog általános elveinek felhasználása és a teleologikus redukció. Talán túl nagy elvárás ez a bíróságoktól, hiszen egyrészt a jogterületnek nincsen kellő irodalma, és teljesen új területként tűnik fel, másrészt a Ptk. nem is következetes a vagyoni érdek elismerését illetően. A jog értelmezése tekintetében azonban a vagyoni érdek észrevétele és értékelése követelmény, így a bíró a jogalkotói beavatkozásra nem várhat, neki kell megtalálni az igazságos megoldást, de az eszmei érdekekre vonatkozó szabályokat nem alkalmazhatja a más jelleget felmutató forgalomképes, tárgyiasult személyiségi jogjegyekre.

MÁRTON SCHULTZ

WERDEN DIE VERMÖGENSWERTE BESTANDTEILE DES
PERSÖNLICHKEITSRECHTS DURCH DAS UNGZGB
ANERKANNT?

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz befasst sich mit der Kodifikation des ungarischen ZGB und die Rechtsprechung, um die Frage beantworten zu können, ob das ungZGB die vermögenswerte Bestandteile des Persönlichkeitsrechts anerkennt. Die Kodifikation hat nur die Errungenschaften deutscher Rechtsprechung und Literatur nur in Betracht gezogen, was das Bereicherungsrecht betrifft. Die Vererblichkeit und Übertragbarkeit der vermögenswerten Bestandteile des Persönlichkeitsrechts, besonders die Marlene-Entscheidungen wurden nicht untersucht. Die Rechtsprechung spricht jedoch, unabhängig von dem Willen des Gesetzgebers eine Vergütung im Rahmen des Schadensersatz zu. Eine Lizenzanalogie, ähnlich wie im deutschen Recht in den Fällen der Verletzung materiellen Interesses, bzw. vermögenswerte Bestandteile, gegeben – obwohl es nicht derart genannt worden ist. Der Aufsatz untersucht deswegen, ob, mindestens in einigen Aspekten das Vermögenswert des Persönlichkeitsrechts anerkannt ist, bzw. anerkannt werden kann, oder steht etwas im System des Persönlichkeitsschutzes entgegen.

SZANISZLÓ RÉKA BRIGITTA*

Kommunizmus Vietnamban – Egy magyar-típusú rendszerváltozás lehetősége?**

„Utolsó kívánságom az, hogy egész pártunk, egész népünk fogjon szorosan össze és tegyen meg mindent egy békés, egyesült, független, demokratikus és virágzó Vietnam felépítéséért, méltóképpen járuljon hozzá a világforradalomhoz.”

/Ho Si Minh végrendelete, 1969. május 10./

„Nem vagyok, nem lehetek pártok, pártérdekek szolgája – világeletemben, pártban és párton kívül, a nemzet függetlenségét, a szabad gondolatot, szabad szót, a szabad hazában szabad hit gondolatát, a társadalmi igazság emberi jogokban kiteljesedő, megkülönböztetést és kirekesztést el nem ismerő védelmét szolgáltam és fogom szolgálni.”

/Göncz Árpád beiktatási beszéde, 1990. augusztus 3./

I. Bevezetés

A Harmadik Magyar Köztársaság 2019-ben ünnepli 30. születésnapját, amely évforduló a társadalomtudományok minden diszciplínája számára rendkívüli fontossággal bír. Ezzel kapcsolatosan két dolgot kell leszögezni. Egyrészt a rendszerváltás nem egy pillanat, nem köthető egyetlen egy dátumhoz. Egy hosszadalmas folyamatról beszélünk, ami nem 1989-ben kezdődött és nem is 1989-ben zárult le. Másrészt pedig a rendszerváltás egy összetett jelenség, amelynek hatékony és jó elemzéséhez elengedhetetlen az társadalomtudomány összes szempontjainak vizsgálata. Jelen tanulmány – tanulmány-jellegéből fakadóan – nem

* Ph.D. hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

** A kutatást az EFOP 3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban cím projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

tud ekkora feladatra vállalkozni, „csupán” egy újabb aspektust kíván a vizsgálódásokhoz adni: a nemzetközi kapcsolatok tudományának szemszögét.

A nemzetközi kapcsolatok tudománya nem egy újkeletű tudományterület, – hiszen pl. *John Fitzgerald Kennedy* is ezen a szakon végzett a Harvardon 1940-ben¹ – ennek ellenére Magyarországon egy kevésbé kutatott területnek mondható. Pontosabban egyes részei mint pl. a külpolitika, illetve a külgazdaság jelentőséggel bírnak a különböző elemzések kapcsán, azonban rendkívül fontos hangsúlyozni azt, hogy a nemzetközi kapcsolatok tudománya nem „csak” külpolitika és külgazdaság, hanem ennél sokkal több.² Így például két ország politikai, gazdasági, kulturális összehasonlítása is tárgya a nemzetközi kapcsolatok tudományának. Ebből következően a magyar rendszerváltozás kapcsán érdemes lehet megvizsgálni egy olyan ország politikai, gazdasági rezsimjét, kulturális mintázatait, amely még ma is a kommunista jelzót viseli és amely ország egyes gondolkodói szerint a magyar demokratikus átmenet egy jó opció lehetne Vietnam számára (is).

Magyarország és Vietnam között tradicionálisan baráti a viszony, amely kapcsolat az 1960-as években kezdett el fejlődni, a szocialista barátságon alapulva. 1966 és 1989 között – a közös ideológia jegyében – a magyar vezetés felsőoktatási ösztöndíjakat biztosított először az észak-vietnami, majd később az egyesült Vietnam hallgatói számára³. Ezen diákok egy része látta, megélte a „magyar-típusú” rendszerváltozást, amit saját országa számára is egy követendő útnak látott. Ezen álláspont képviselője pl. *Nguyen Quang*, aki ma Vietnamban az ellenzék arca, az 1970-es évek elején végzett a Műegyetem villamosmérnöki karán és 1987-ben tért vissza Vietnamba.⁴

Már itt, a bevezető során fontos azonban rávilágítani arra, hogy a vietnami kommunista ideológia számos olyan jellemzővel bír, amelyek a többi hasonló berendezkedésű országban nem jelentek vagy jelennek meg. Ezen attribútumok túlnyomó többsége egy emberhez köthetőek: *Ho Si Minh* személyéhez. *Ho Si Minh* ikonikus alakja lengi körbe a mai napig a vietnami politikai gondolkodását, ebből következően merül fel a kérdés, hogy milyen módon lehetne az ő esetükben magyar-típusú rendszerváltozásról beszélni, amikor *Ho Si Minh* a végrendeletében egyértelműen a nép és a párt összefonódásáról beszél, míg *Göncz Árpád*, a Harmadik Magyar Köztársaság első köztársasági elnöke éppen arról beszélt beiktatási beszédében, hogy a nép képviselői nem szolgálhatnak tisztán csak pártérdekeket.

¹ John F. Kennedy Biography. Encyclopedia of World Biography. <https://www.notablebiographies.com/Jo-Ki/Kennedy-John-F.html> (Letöltve: 2019. 07. 24.)

² Lásd bővebben: MINGST, KAREN A.: *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*. Napvilág. Budapest, 2011. EGEDY GERGELY: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. HVG-ORAC. Budapest, 2017.

³ APOR PÉTER: *Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás: Magyarország és az Európán kívüli migráció*. Antropólus (2) 2017/2. 26–44. pp.

⁴ LUKÁCS CSABA: *Észak-Korea helyett Budapesten kötött ki, ma ő a vietnami ellenzék arca*. Magyar Nemzet 2017. október 17. <https://magyarnemzet.hu/archivum/hetvegi-magazin/eszak-korea-helyett-budapesten-kotott-ki-ma-o-a-vietnami-ellenzek-arca-3862919/> (Letöltve: 2019. 07. 24.)

A tanulmány két kutatási kérdésre keresi a választ: (1) Vietnamban van-e esély a magyar-típusú vagy egyáltalán bármilyen típusú rendszerváltozásra? (2) Mikor történhet meg ez a változás Vietnamban?

Ezen kutatási kérdések megválaszolása érdekében a tanulmányban összehasonlító elemzést alkalmazok. A komparatív elemzés alapja két hasonló dolog különbségeinek összevetése egy bizonyos értékelési keret alapján⁵. Ennek fényében a tanulmány célja két térben egymástól távoli ország időben ugyan eltérően alakuló, de azonos ideológián alapuló politikai berendezkedési életciklusának összehasonlítása. Amennyiben elfogadjuk Friedrich Ratzel 1897-es tételét, melyben az államokat élő szervezetekként jellemezte, saját életciklussal (juvenilis, maturus, senilis)⁶, úgy analógiát vonhatunk az állam és annak politikai berendezkedése között az életciklus tekintetében, hiszen a politikai berendezkedés az állami-ság egyik elemének, a főhatalomnak az attribútuma⁷. Ebből következően a két vizsgált ország kommunista rendszereinek azonosságainak, hasonlóságainak, különbözőségeinek összehasonlítása öt szempont alapján történik: (1) a kommunista berendezkedés kialakulásának mikéntje – ami a juvenilis időszak megfelelője, (2) a kommunizmus társadalmi elfogadottsága, (3) a reformkommunizmus – amelyek az érett kor megfelelői, (4) a „magyar-típusú” rendszerváltozás és Vietnam – ami a hanyatlás, elpusztulás időszaka, illetve (5) a nemzetközi kontextus – amely mind a három korszakot magában foglalja.

II. A kommunizmusról általánosságban

„A proletárforradalom és a proletárdiktatúra győzelmének eredményeként az a kapitalizmust felváltó társadalmi rend, amelyben a termelési viszonyok alapja a termelőeszközök társadalmi tulajdona. A kommunista társadalomnak az az alacsonyabb szocialista fejlődési szakaszát követő magasabb foka, amelyben megszűnik az osztályokra tagozódás, a város és a falu, valamint a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét, ill. lényeges különbség, és a termelőerők fejlődése olyan színvonalat ér el, hogy mindenki képessége szerint dolgozhatik, a termelt javakból pedig szükségletei szerint részesedhetik.”⁸

⁵ WALK, KERRY: How to Write a Comparative Analysis. Harvard College Writing Center, 1998. <https://writingcenter.fas.harvard.edu/pages/how-write-comparative-analysis> (Letöltve: 2020. 07. 15.)

⁶ RATZEL, FRIEDRICH: *Politische Geographie*. R. Oldenbourg. München und Leipzig, 1897.

⁷ V.ö: BIHARI, MIHÁLY: *Politológia – A politika és a modern állam, Pártok és ideológiák*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó. Budapest, 2013. TAKÁCS, PÉTER: *Államelmélet a XX. században. A jogi, a társadalmi és a politikai államfogalom Hans Kelsen elmélete és a jogi államfogalom. Max Weber elmélete és az állam társadalmi fogalma. C. Schmitt és R. Smend elmélete és az állam politikai fogalma*. Prp Publico Bono Online. Állam- és Közigazgatás-tudományi Szemle, (1)2011/2. 1–35. pp. TRÓCSÁNYI, LÁSZLÓ – SCHANDA, BALÁZS – CSINK, LÓRÁNT (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. HVG-ORAC. Budapest, 2019.

⁸ ARCANUM (szerk.): *Kommunizmus*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kommunizmus-37D07/> (Letöltve: 2019. 07. 24.) Lásd erről bővebben: BIHARI 2013. 167–187. pp.

A kommunizmus kifejezés – ahogy az a definícióból is látható, illetve *Marx és Engels* 1848-as Kommunista kiáltványa óta – egy osztály nélküli társadalmat, illetve az ezen cél elérése érdekében kialakuló ideológiát, politikai, gazdasági rendszert jelöli. A kommunista ideológiában is – a liberalizmushoz hasonlóan – megjelenik a szabadság eszménye, azonban itt nem csupán az egyén szabadságáról van szó, hanem arról, hogy individuum szabadsága nem kerülhet szembe a kommuna szabadságával, mivel az egyén szabadságához elengedhetetlen a mindenki más szabadsága. A kommunizmus célja így azon intézmények eltörlése, amelyek hozzájárulnak a kevesek kiváltságainak fenntartásához és gátolják a sokak szabadságát.⁹

Fontos leszögezni azt, hogy a „tankönyvi” kommunizmust soha egyetlen országnak sem sikerült elérnie. Azon országok, amelyek ezen utópisztikus állapot elérésére törekedtek vagy törekednek a mai napig, mind megrekedtek a kommunizmust megelőző, szocialista szakaszban.

III. A kommunizmus születése Vietnamban és Magyarországon (kialakulás, társadalmi elfogadottság, nemzetközi kontextus)

A kommunista ideológia hivatalos politikai berendezkedéssé válása Vietnamban 1945. szeptember 2-án történt meg, amikor *Ho Si Minh* kikiáltotta a Vietnami Demokratikus Köztársaságot.¹⁰ Azonban a kommunista eszme nem ekkortól terjedt el az országban. Ez a folyamat az 1900-as évek elején szerveződő vietnami reformista elithez köthető. A francia gyarmati időszak során megismert európai – elsősorban francia – politikai, gazdasági eszméknek köszönhetően alakult ki az a vietnami reformista elit, amely épp a franciáktól kívánt megszabadulni az ország és így a vietnami nemzet függetlensége érdekében.¹¹ A vietnami reformista elit megalakulásához hozzájárult még a *Szun Jatszen* vezette kínai reformmozgalom, ami összekapcsolta az antikolonializmust a nacionalizmussal, illetve Japán gazdasági, valamint politikai sikerei az 1900-es évek elején. A japán fejlődésnek három eleme volt: (1) a korábbi rendszerek eltörlése, azaz Vietnam esetében a konfucianizmust fel kell váltania a versenynek, (2) a függetlenség, azaz meg kell szabadulni a franciáktól, (3) a modernizáció, azaz európaizálni kell az országot. A szociáldarwinizmus eszméje ezen japán fejlődésen alapult, amelyből két iskola fejlődött ki: (1) a modern nacionalisták, illetve (2) a kommunisták.¹²

Az I. világháború legfontosabb hozadéka a vietnamiak számára a vietnami nemzeti identitás, a vietnami nacionalizmus felerősödése volt. Ennek következtében *Nguyễn Sinh Cung* a vietnami nacionalisták képviselőjeként a versailles-i béketárgyalások során nyolcpontos petí-

⁹ Lásd bővebben: MARX, KARL: *A Kommunista Párt kiáltványa*, 1948. <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/index.htm> (Letöltve: 2019. 07. 24.), COURTOIS, STÉPHANE et al.: *Le livre noir du communisme*. Éditions Robert Laffont. Paris, 1997.

¹⁰ CSOMA MÓZES: *Vietnam: a nagyok árnyékában*. História (24)2002/4. 11–14. pp.

¹¹ BALOGH ANDRÁS: *Bevezetés Délkelet-Ázsia történelmébe*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2015.

¹² SZANISZLÓ RÉKA BRIGITTA: *Vietnam jogi kultúrája*. In: Fejes Zsuzsanna (szerk.): *Jog és kultúra*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Szeged, 2018.

ciót intézett a nagyhatalmakhoz, amelyben Vietnam autonómiáját, illetve a franciákéval egyenlő jogokat követelt a gyarmatbirodalom indokínai állampolgárainak. A nagyhatalmak petícióját válasza sem méltatták. Ekkor hívták meg őt a Francia Szocialista Párt (FSZP) kongresszusára, amikor is az FSZP csatlakozott a Kommunista Internacionáléhoz. *Nguyễn Sinh Cung*, aki nevét később *Ho Si Minh*-re változtatta a Francia Kommunista Párt (FKPÖ) egyik alapítótagjává vált, és aki innentől kezdve Vietnam jövőjét a leninizmus követésében látta, így lett ő a vietnami kommunisták legmeghatározóbb alakja.¹³

Ho Si Minh 1941-ben tért vissza Vietnamba, ahol közvetlenül átvette az Indokínai Kommunista Párt (IKP) vezetését. Ugyanebben az évben hozták létre a Viet Minh-t (Liga Vietnam Függetlenségéért) az időszak legsürgetőbb vietnami, illetve indokínai problémájának megoldása érdekében: ki kellett űzni a japánokat a térségből, akik 1940-ben szállták meg Indokínát. A Viet Minh 1945 augusztusában forradalmat robbantott ki Hanoi környékén, majd szeptember 2-án proklamálták a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, amelynek első elnöke *Ho Si Minh* lett.¹⁴

A kommunizmus Vietnamban – csakúgy, ahogy az Magyarországon is volt – marxista-leninista alapokon nyugszik, azaz a Kommunista Internacionálé hivatalos ideológiáját fogadták el sajátjuknak, ahol is az ideológia célja a kommunista állam forradalmi úton való létrehozása a munkásosztály vezetésével. Ezen cél elérése érdekében proletárdiktatúrát hoztak létre. A marxista-leninista állam esetében egypártrendszerrel beszélhetünk, ahol a kommunista párt vezeti egy szebb jövő felé a társadalmat. Gazdasági téren a tervutasításos rendszer a jellemző, mindezt annak érdekében, hogy a társadalom anyagi szükségleteit egyenlő és megfelelő módon ki lehessen elégíteni. A kommunizmus további célja a nacionalizmus kiiktatása, világképe ateista, továbbá minden külpolitikai lépést a „kizsákmányoló” kapitalisták ellen tesz.¹⁵ Vietnam sajátos történelmi fejlődésének köszönhetően azonban a vietnami kommunizmus több ponton is eltér ettől. Az egyik legfontosabb és legszembetűnőbb eltérés az, hogy a nacionalizmus nem ellentétes a kommunizmussal, sőt Vietnamban a két ideológia szoros együttéléséről, akár már-már egybeolvadásáról kell beszélnünk.

A két világháború között, 1927-ben létrehozták a Vietnami Nemzeti Pártot (VNP), ami kifejezetten és kizárólag nemzeti mozgalomból kialakult párt volt. Azonban miután az 1930-ban általuk szervezett felkelést a franciák levertek és minden vezetőt kivégeztek, az így kialakult politikai vákuumba csak a *Ho Si Minh*-féle irányzatot képviselő kommunisták tudtak belépni. Látható, hogy a kezdetekben Vietnamban (is) külön utakon járt a kommunizmus és a nacionalizmus, azonban *Ho Si Minh* személyében a nemzeti mozgalom, a modern nacionalizmus összefonódott a kommunista tevékenységgel.¹⁶

Vietnamban a kommunista ideológia meghonosodása egy belső folyamat eredménye volt, egy karizmatikus vezető, nemzeti hős képviselte eszme, amely hozzásegítette a vietnamiakat a

¹³ BALOGH 2015.

¹⁴ ÁGH ATTILA – VARGA GYULA – CSÁK ERIKA: *Vietnam – a felszálló sárkány országa*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2010.

¹⁵ BIHARI 2013.

¹⁶ BALOGH 2015.

függetlenséghez. Ehhez még hozzá kell tenni a vietnami kultúrában rejlő elemeket – mint pl. a konfucianizmus, taoizmus –, amelyek hozzájárultak egy tekintélyelvű, központosító politikai, gazdasági rendszer kialakulásának széleskörű társadalmi elfogadottságához.¹⁷

A II. világháborút követő I. és II. indokínai háborúk csak tovább erősítették a kommunista eszme társadalmi pozícióit Vietnamban, amely függetlenségi háborúk következményeként a kommunista ideológia még szorosabban tapadt a nemzetihez, hiszen mind a franciák elleni, mind az amerikaiakkal szembeni háborúk során az észak-vietnami kommunisták harcoltak az ország függetlenségéért.¹⁸

A kommunizmus összefonódása a nacionalizmussal egy rendkívül különleges helyet biztosít Vietnamban számára a kommunista országok sorában. A kommunizmus alapvetően nem összeegyeztethető a nacionalizmus ideológiájával. A nagy kommunista országok (pl. Szovjetunió, Jugoszlávia) célja éppen az volt, hogy a nemzeti törekvéseket, érzéseket elnyomja és létrehozzon egy új, kommunista embertípust (Szovjetunió: szovjet, Jugoszlávia: jugoszláv) annak érdekében, hogy ne a nemzeti érdekek alapján építsék az államokat (ha így lett volna, akkor pl. a Szovjetunió nem birtokolhatta volna Közép-Ázsia, illetve Kelet-Európa nagy részét), hanem a kommunista politikai ideológiának kell meghatározónak lennie, amely eltörli nemcsak az osztályokat, de a nemzeti különbségeket is. Azonban van olyan kutató, aki ezt vitatja. *Martin Mevius*¹⁹ a kommunizmus és a nacionalizmus viszonyának újraértékelését javasolja. *Mevius* szerint a kommunista pártok mindenhol a nemzeti értékek és hagyományok őrzőinek próbálták beállítani saját magukat, illetve egy „újfajta” nacionalizmus: a szocialista hazafiságot kívánták bevezetni. A kérdéskör akadémiai vitája még nyitott, az azonban biztos, hogy Vietnamban a kommunizmus egyértelműen összekapcsolódott a nacionalizmussal, amely jelenség a korábban bemutatott történelmi eseményeknek köszönhetően alakulhatott ki.²⁰

A kommunista rendszer kiépítése Magyarországon merőben más képet mutat, mint ahogy azt Vietnamban esetében láthattuk. Magyarországon a kommunista ideológia meghonosodása nem egy belső folyamat eredményeként következett be, nem egy magyar nemzeti hős volt a kommunizmus vezére, illetve a magyar nacionalista érzések sem fonódtak egybe a kommunizmus gondolatvilágával.

A II. világháborút követő rendezések során a győztes nagyhatalmi politikai elképzelések között kompromisszumot kellett teremteni. Közép- és Kelet-Európa szempontjából azonban csak a szovjet elképzelésekről érdemes beszélni, az 1944-es százalékos megállapodások tükrében. Eszerint Nagy Britanniának számára Magyarországon 80%-os szovjet befolyás is elfogadható volt.²¹ Ennek fényében és magyar részről nem-tudatában írták alá a párizsi békeszerződést, amelynek IV. része a következőket mondja ki: „A jelen Szerződés életbelépését

¹⁷ SZANISZLÓ 2018.

¹⁸ BALOGH 2015.

¹⁹ MEVIUS, MARTIN: *Reappraising Communism and Nationalism*. Nationalities Papers (37)2009/4. 377–400. pp.

²⁰ MOISE, EDWIN E.: *Nationalism and Communism in Vietnam*. Journal of Third World Studies (5)1988/2. 6–22. pp.

²¹ CHURCHILL, WINSTON L.: *A második világháború*. Európa Kiadó. Budapest, 1989.

követően minden Szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországról vissza kell vonni. Mindazonáltal a Szovjetunióknak fennmarad a joga magyar területen olyan fegyveres erők tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a Szovjet hadseregnek az ausztriai Szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa.” A békeszerződés ezen része alapján mintegy ötvenezer fős szovjet katonai állomány tartózkodhatott és tartózkodott Magyarország területén a háború lezárását követően is, ami lehetőséget adott az ország erőszakos szovjetizálására.²² Így – Vietnammal ellentétben – a kommunizmus Magyarországnak nem a függetlenséget hozta el, hanem a szuverenitás fokozatos elvesztését.

1944. december 21-én alakult meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés, melynek 230 tagja közül 90 a Magyar Kommunista Párthoz (MKP) tartozott. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a nemzeti akarat kifejezőjének, illetve a magyar szuverenitás birtokosának nevezte magát. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés kinevezte az Ideiglenes Nemzeti Kormány Moszkvában kijelölt tagjait, illetve saját tagjai közül Politikai Bizottságot választott. 1945. január 26-án a Politikai Bizottság háromtagú Nemzeti Főtanácsot választott az államfői jogkörök gyakorlása érdekében, melynek mindhárom tagja kommunista volt.²³

Az 1945. november 4-én megrendezett választáson a Kommunista Párt biztosra vette elsöpítő győzelmét, mégis a Kisgazdapárt szerezte meg a szavazatok abszolút többségét, addig az MKP a voksok csupán 17%-t szerezte meg. A választásra jogosultak 92%-a járult az urnákhoz, azaz világossá vált, hogy a magyarok a nyugati demokráciát szeretnék. Azonban Vorosilov, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi vezetője egyértelművé tette, hogy nagykoalíciós kormányt kell létrehozni, ahol a Belügyminisztérium, illetve az alá tartozó rendőrség élén továbbra is kommunista politikusnak kell állnia. Az ország miniszterelnökét azonban a Kisgazdapárt választhatta ki. Nagy Ferenc, a kisgazdák választottja nem kívánt teljesen szembemenni a Szovjetunióval, de inkább az USA-ra és Nyugat-Európára támaszkodó paraszti-polgári demokrácia létrehozása volt a célja.²⁴

Mindezek ellenére a kisgazda többségű kormány gyakorlatilag mindenben engedett a kommunistáknak. Az ún. szalámi-taktika 1946 márciusában vette kezdetét. Ekkor 20 „reakciós” nemzetgyűlési képviselőt kizártak a Kisgazdapárt soraiból, illetve elfogadták azt a törvénycíkket, amely büntette a köztársaság-ellenes politikai szervezkedést, illetve azokat is, akik ilyenről tudomást szereztek, de nem jelentették a rendőrségnek. Ezeket követték a szénbányák államosítása, ifjúsági és társadalmi szervezetek betiltása, illetve a közigazgatás folyamatos megtisztítása a reakciós elemektől. Nagy Ferencet 1947. május 30-án emigrációba kényszerítették.²⁵

Ezt követően a Kommunista Párt a törvényhozói hatalomban is el akarta érni a többséget, amelynek érdekében új választójogi törvényt (1947. évi XXII. tc.) fogadtattak el. Az

²² ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a 20. században*. Osiris Kiadó. Budapest, 2010.

²³ ROMSICS 2010.

²⁴ BEREND T. IVÁN: *Terelőúton – Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990*. Vince Kiadó. Budapest, 1999.

²⁵ ROMSICS 2010.

1947-es választás során a szabadságukat töltő nyaralók bárhol leadhatták szavazatukat, így több mint kétszázezer hamis szavazócédulát nyomtattak, amit az erre külön létrehozott szavazóbrigádok adtak le különböző településeken. Mindezek ellenére a Kommunista Pártra így is csak a leadott voksok 22%-a érkezett, ismét kisgazda politikus alakíthatott kormányt. Azonban az MKP nem adta fel hatalomátvételi igényét.²⁶

1947 őszén *Sztálin* felszólította kelet-közép- és dél-európai híveit, hogy gyorsítsák fel a szovjetizálást. Ennek következtében 1948 júniusában megszüntették a Szociáldemokrata Párt önállóságát létrehozva a Magyar Dolgozók Pártját (MDP). Az MDP főtitkára *Rákosi Máttyás* lett.²⁷ Az MDP programja kimondta, hogy a párt ideológiájának alapja a marxizmus-leninizmus – csakúgy, mint Vietnamban, illetve céljuk a szocializmus kiépítése. A pluralizmus felszámolásának következő lépcsőfoka a Magyar Függetlenségi Népfront létrehozása volt. Ebben a szervezetben tömörültek a Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt, a Magyar Radikális Párt, illetve a Független Magyar Demokrata Párt azon tagjai, akik túléltek az addigi tisztogatásokat. A Népfront 1949. március 15-én tartotta első kongresszusát, ahol elfogadták az MDP vezető szerepét.²⁸

Az 1949-es választásokon a Népfront jelöltjei indultak, akiket a kommunisták jelöltek ki, azaz a választók gyakorlatilag csak kommunista jelöltekre tudtak szavazni. Így nem meglepő módon az urnákhoz járulók 96,27%-a a Népfront jelöltjeire szavazott.²⁹ A szovjetizálás teljessé tételeként és egyben a szalámi-taktika lezárásaként 1949. augusztus 18-án a törvényhozó hatalom új alkotmányt fogadott el az 1936-os szovjet alkotmány mintájára.³⁰

A kommunista ideológia magyar átvételének elemzése során ki kell térni a magyar politikai kultúra demokrácia értelmezésére. A politikai kultúrának nincs egy adekvát fogalma, azonban azt tudjuk, hogy magában foglalja egy politikai közösség kollektív magatartásbeli, kulturális mintáit, illetve az egyének politikával kapcsolatos attitűd-együttesét is. Magyarországon az állampolgári vagy demokratikus politikai kultúra (az *Almond-Verba*-féle „civic culture”³¹) csak a rendszerváltozást követően jelent meg és keveredett a rendszerváltást megelőző alattvalói és parokiális politikai orientációval. Továbbá a magyar politikai kultúrában a demokrácia egyet jelent a gazdasági jóléttel, így egy elnyomó, az embereket a szabadságuktól megfosztó rendszert is képes elfogadni a társadalom, amennyiben megvannak a gazdasági feltételek.³² Ebből következően egy autokrata rezsimnek lehetett (volna) széleskörű társadalmi legitimációja, azonban a külső kényszer és a kommunista ideológia szerves

²⁶ BEREND T. 1999.

²⁷ MÚLT-KOR/MTI (szerk.): *Pártalapítás szalámi-taktikával*. Múlt-kor 2008. június 11. https://mult-kor.hu/20080611_partalapitas_salamitaktikaval (Letöltve: 2019. 07. 24.)

²⁸ BEREND T. 1999.

²⁹ URBÁN KÁROLY: *Kényszerszavazások: A sztálinista választási gyakorlat*. Rubicon (1)1990/2. 10–11. pp.

³⁰ KUKORELLI ISTVÁN (szerk.): *Alkotmánytan I.* Osiris Kiadó. Budapest, 2007.

³¹ ALMOND, GABRIEL A. – VERBA, SIDNEY: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press. Princeton, 1963. 402–470. pp.

³² KÖRÖSENYI ANDRÁS – TÓTH CSABA – TÖRÖK GÁBOR: *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó. Budapest, 2003.

belső fejlődésének („magyar képre való formálásának”) hiánya miatt rövid úton társadalmi ellenállásba ütköztek a rendszer építői.

Magyarország és Vietnam történelme hasonló a tekintetben, hogy mindkét országban a II. világháború után alakult ki a kommunista (irányultságú) rezsim. Abban azonban már nem, hogy kinek vagy minek a hatására kellett, vagy akarták megvalósítani a kommunista ideológia vívmányait. Véleményem szerint ez a különбözőség, hogy míg Vietnam esetében belső, hősi eseményhez kapcsolódik a kommunizmus, addig Magyarországon egy külső, elnyomó hatalom szimbóluma, adja azt a lényegi eltérést a két vizsgált ország között, amely miatt míg az előbbiben még mindig „virágzik” a kommunista eszme, addig az utóbbiban már megdőlt.

IV. A reformkommunista rendszerek – a rendszer válsága(?)

Mind Magyarország, mind Vietnam esetében a rendszer válságához – arról lehet vitatkozni, hogy a két állam esetében mekkora (volt) a válság és mely területekre terjed(t) ki, de arról nem, hogy valamilyen válság volt/van – a súlyos gazdasági problémák vezettek el. A tervutasításos gazdasági berendezkedés miatt, azaz a kizárólagos nehézipari fejlesztések következtében egyik vizsgált országban sem voltak képesek felszámolni azt a gazdasági válságot, amelyet Magyarország esetében a II. világháború, Vietnam esetében pedig szintén a II. világháború, majd az I. és II. indokínai háború, illetve az 1983-as kínai „villámháború” okoztak. Sőt, kijelenthető, hogy a kommunista rendszer gazdasági berendezkedése csak még mélyebbre taszította a vizsgált országokat a lefelé tartó spirálban.³³

Magyarországon 1953-ban érkezett el az a pont, amikor a gazdasági nehézségek valamilyen tényleges megoldást igényeltek. Mindezt elősegítette *Sztálin* halála is, melynek következtében *Rákosi Mátyást* leváltották a miniszterelnöki posztról és *Nagy Imrét* nevezték ki a helyére. *Nagy Imre* reformprogramja azonban az új szovjet vezetés számára is túlmént a határon: 1955-ben menesztették *Nagy Imrét* „jobboldali elhajlónak minősített politikája” miatt. A visszarendezés ugyan megkezdődött, de már volt egy „alternatív” követhető program és személy.³⁴

1956 tavaszától folyamatosan erősödött az elégedetlenség mind párton belül, mind azon kívül. Októberben a felsőoktatási diákok megalakították a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét (MEFESZ), ami független volt a hivatalos diákszervezettől. 1956. október 23-ra tüntetést hirdettek. Még aznap megkezdődött a fegyveres felkelés.³⁵ A Párt ugyan kinevezte *Nagy Imrét* miniszterelnöknek, de egyúttal katonai segítséget is kértek a Szovjetuniótól. 1956. október 26-án az új kormány nemzeti demokratikus forradalomnak minősítette a történéseket, *Nagy Imre* jelentős reformok bevezetéséről beszélt két nappal később a Magyar Rádióban. Október 30-án megkezdődött a szovjet csapatok kivonulása, kien-

³³ CSÉSZKA ÉVA: *A kommunista gazdaságpolitika csődje – 1956*. Magyar Szemle (16)2007/1–2. 68–82. pp.

³⁴ ROMSICS 2010.

³⁵ JANCÁS CSABA: *Az 1956-os forradalom indítósíkjára – A szegedi MEFESZ*. Belvedere Meridionale. Szeged, 2016.

gedték a börtönökből a politikai foglyokat, illetve megszüntették az egypártrendszert. Az MDP ezen a napon oszlott fel és két nappal később alakult meg utódszervezete, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP).³⁶

Mindeközben a Szovjetunióban már döntöttek a katonai beavatkozásról: 1956. november 4-én indult meg az offenzíva. A magyar fegyveres ellenállást hamar leverték és elkezdődhetett a régi-új rendszer kialakítása, illetve a forradalomban résztvevők megbüntetése. Az MSZMP decemberben már ellenforradalomnak minősítette az eseményeket, 1957 tavaszára pedig az új pártállam hatalma megszilárdult.³⁷ Annak ellenére, hogy a fegyveres összecsapások megszűntek, a társadalmi ellenállás folytatódott az új hatalmi elittel szemben is. Így a forradalom szelleme tovább élhetett a különböző értelmiségi szervezetekben (pl. diákbizottságok, Magyar Újságírók Szövetsége), illetve munkástanácsokban.³⁸

1956 novemberében Kádár János került hatalomra. Vezetői tevékenységének első szakaszában (1956-1962/63) a diktatúra visszaállítása, az ország vezetésének nemzetközi elismertségére való törekvés, illetve a forradalomban résztvevőkkel való véres leszámolás volt a cél. Azaz a megtorlás és a megfélemlítés időszaka. A második szakasz az 1960-as évek elején kezdődött és az 1980-as évek közepéig tartott, amikor a reformkommunizmus magyar modelljének (gulyáskommunizmus) kialakítására került sor. A harmadik szakasz pedig mind a Kádár-korszak, mind a magyar kommunista rendszer záró korszakát jelenti.³⁹

A társadalom megfélemlítése csak egy rövidtávú eszköz lehet még egy autokrata rendszer esetében is arra, hogy elfogadtassa saját magát. Megfélemlítéssel csak ideig-óráig lehet elkerülni a lázongásokat, széleskörű társadalmi legitimitációról pedig semmiféleképpen nem lehet beszélni. Így a Kádár-korszak második szakasza nem véletlenül irányult a gulyáskommunizmus kialakítására, hiszen a magyar politikai kultúrában kódolva van, hogy a gazdasági jólét egyenlő a demokráciával és ha demokrácia van, akkor nincs mi ellen „lázungani”.

A Kádár-rendszer belpolitikai legitimitációs stratégiája az volt, hogy a társadalom lemond a politizálás jogáról cserébe az életszínvonal folyamatos – bár szerény – mértékű növekedésért. Ebből következően a gazdasági növekedés fenntartása elsődleges cél volt, a növekedés lelassulása pedig végzetes következményekkel járhatott volna, illetve járt is.⁴⁰ 1956 tanulságaként értékelték a munkásosztály elvűségét, azaz annak biztosítása lett a cél, hogy egy munkás érezze jól magát. A fogyasztás prioritássá vált, amit azonban az ország gazdasága nem volt képes önállóan biztosítani, így kölcsönök felvételére került sor már az 1950-

³⁶ SZAKOLCZAI ATTILA: *Rohanunk a forradalomba: Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Rubicon (7)1996/1-2. 47–50. pp.

³⁷ HORVÁTH ATTILA: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörésének okai és a Kádár-kormány legitimitásának kérdése*. Iustum Aequum Salutare (3)2007/1. 21–29. pp.

³⁸ ROMSICS 2010.

³⁹ ROMSICS 2010.

⁴⁰ ROMSICS 2010.

es évek végétől.⁴¹ Ezen korszak esztelen kölcsönfelvételi kultúrája okozta pont annak a rendszernek a bukását, amit éppen megmenteni kívánt.⁴²

1968-ban került bevezetésre az új gazdasági mechanizmus, ami az 1956-os forradalom értékelése nyomán született meg. Az 1950-es évek gazdaságpolitikai hibáit egyrészt a nehézipar túlzott előtérbehelyezésében, másrészt a merev gazdaságirányítási rendszerben, harmadrészt a KGST-tagságból fakadó nehézségekben, negyedrészt pedig a nagymértékű autarkiaira való törekvésben látták. Ebből következően az új gazdasági mechanizmusban nagyobb szerepet kapott a mezőgazdaság fejlesztése, illetve a fogyasztási cikkek termelése. Továbbá elindult a tervutasításos rendszer lebontása, illetve a vállalatoknak nagyobb önállóságot biztosítottak.⁴³

A gazdasági reformtevékenység azonban nem tartott túl sokáig: 1972-ben az MSZMP Központi Bizottsága (KB) döntött arról, hogy az 50 legnagyobb ipari és élelmiszeripari vállalatra nem vonatkoznak tovább a reformintézkedések. Ennek egyik oka az volt, hogy a piaci viszonyok részleges bevezetése bérkülönbségek kialakulásához vezetett a munkásság, illetve a vezetők között, ami miatt a szakszervezeti vezetők felléptek a reformok ellen. A másik ok pedig az volt, hogy a belgazdasági reformhoz nem társult megfelelő külgazdasági politika, és így a világgazdasági kihívásokat sem tudták megfelelően interpretálni.⁴⁴

Vietnamban a rendszer válsága szintén a gazdasági nehézségekhez köthető, azonban a vietnami társadalom rendszer elleni lázongásáról egyáltalán nem beszélhetünk, így forradalommal és szabadságharcokkal nem találkozhatunk a vietnami történelemkönyvekben. Sőt, Vietnamban – ahogy az a kommunista rendszer meghonosodása során látható volt már egyszer – a rezsim gazdasági reformjaira való igény egy szerves belső fejlődési folyamat eredményeként jelent meg. Illetve a reform szükségessége sokkal később került napirendre mint ahogy az Magyarországon történt annak következményeként, hogy Vietnam az 1940-es évektől egészen az 1980-as évek elejéig hadban állt, az észak-vietnami vezetés egyesítette az országot, majd egyben kellett tartania, így a társadalom gazdasági nehézségeire kevés figyelmet fordított a vezetés.⁴⁵

Az 1960-as években jött létre a Vietkong (Nemzeti Felszabadító Front) Dél-Vietnamban, Dél-Vietnam amerikai megszállásától való felszabadítása érdekében. A Vietkong nem kommunista, hanem hazafias szervezet volt, amely szervezet élvezte az észak-vietnami vezetés támogatását.⁴⁶ Az USA minél hamarabb véget akart vetni az összecsapásoknak, így

⁴¹ ROMSICS 2010.

⁴² MONG ATTILA: *Kádár hitele*. Libri Könyvkiadó. Budapest, 2012.

⁴³ VERBÁSZI BEÁTA: *A rendszer tragédiája. Az 1968-as gazdasági reform előzményei, beindítása és kudarca*. Tudományos közlemények 2004/11. 111–121. pp.

⁴⁴ VEREBICS JÁNOS: *A verseny mint gazdasági és jogi probléma az 1968-as mechanizmus-reform első éveinek összefüggésében*. Állam- és Jogtudomány (59)2018/3. 98–120. pp.

⁴⁵ BALOGH 2015.

⁴⁶ A Vietkong esetében is tetten érhető a kommunizmus és a nacionalizmus szimbiózisa Vietnamban. YOUNG, STEPHEN B.: *Who Were the Real Nationalists in Vietnam?* The New York Times, 2018. <https://www.nytimes.com/2018/03/09/opinion/who-were-the-real-nationalists-in-vietnam.html> (Letöltve: 2020. 07. 15.)

fokozta katonai jelenlétét a térségben. 1965. augusztus 4-én kezdődött meg Észak-Vietnam amerikai bombázása. A katonai összecsapások mellett különös figyelmet kell fordítani a propagandaháborúra, amelyet a vietnamiak két fronton is megnyertek. Egyrészt Dél-Vietnamban, ahol az emberek úgy érezték, hogy az északi kommunisták, akik Vietnam egyesítéséért harcolnak, igazságos ügyet szolgálnak. Másrészt az USA-ban, illetve Nyugat-Európában jelentős ellenállás alakult ki a vietnami háborúval szemben. *Richard Nixon* hatalomra kerülését követően kezdődhetek el az első tárgyalások a két fél között. 1973-ban a párizsi béketárgyalások során megállapodtak az amerikai csapatok kivonásában, illetve az amerikaiak elismerték Vietnam egységét, szuverenitását és területi integritását, továbbá ismételtén rögzítették az 1954-es genfi egyezményekben kialakított helyzetet. Mindennek ellenére az amerikai csapatokat Nixon sem vonta ki. A Watergate-botrányt követően a vietnami helyzet megoldása *Gerald Ford*-ra várt. Ekkorra már egyértelművé vált, hogy a Vietkong támadásai nem fognak abbamaradni azért, mert az amerikaiak kivonulnak: Dél-Vietnamot már semmi sem menthette meg. 1975. április 30-án a Vietkong szinte ellenállás nélkül foglalta el Saigont, Dél-Vietnam központját. Ezen a napon született meg a ma is ismert, egységes, és kommunista Vietnam.⁴⁷

Az egyesült Vietnam tíz évig működött a klasszikus kommunista minta alapján mind politikai, mind gazdasági értelemben. A változás 1986-ban következett be a doi moi formájában. A reformkommunizmus legsikeresebb ága a kelet-ázsiai, amely a maoizmusból fejlődött ki *Mao Ce-tung* halálát követően Kínában. Az irányzat lényege az, hogy a kommunizmus bevezetését hosszú időszak előzi meg, melyben a kapitalista gazdasági viszonyok dominálnak. A kommunista párt szerepe a gazdaság koordinálása és a politikai egységuralom megőrzése abból a célból, hogy a kapitalisták ne jussanak politikai hatalomhoz. Ez a reformkommunista áramlat tagadja a termelőeszközök társadalmi tulajdonának szükségességét a hosszú átmeneti időszak alatt, sőt kifejezetten a magántulajdon mellett száll síkra.⁴⁸

Vietnamban az 1980-as évekig szigorú tervgazdasági rendszer működött, ami azonban gazdasági lemaradást eredményezett. A történet szerint, amikor az egyik vietnami megye párttitkára észrevette, hogy a mezőgazdasági munkások meghamisítják a termelési adatokat. Ekkor felismerte, hogy a lélektelen munkavégzés nem vezethet eredményre, ezért megállapodást kötött a paraszttal, hogy aki eléri az előírt célszámokat, az hazaviheti az azon felüli rizstermés felét. Ezt követően hatékonyabbá vált a termelés, a Központi Bizottság pedig döntött: új alapokra kell helyezni a szocializmust. A változás eszköze a doi moi volt, ami egy szocialista irányultságú piacgazdaságot hozott létre.⁴⁹

⁴⁷ NÉMETH, ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet – II. Európán kívüli országok*. Osiris. Budapest, 2006. 246–249. pp.

⁴⁸ HALPERN, NINA P.: *Economic reform and democratization in communist systems: The case of China*. Studies in Comparative Communism (22)1989/2-3. 139–152. pp.

⁴⁹ MALJÁTH ROLAND: *A gazdasági varázsszó: Doi moi*. Magyar Nemzet 2017. május 1. <https://magyarnemzet.hu/archivum/hetvegi-magazin/a-gazdasagi-varazsszo-doi-moi-3890836/> (Letöltve: 2019. július 24.)

Vietnamban nem gondolják ellentétessnek a piacgazdaságot a szocializmussal, hiszen Marx szerint a kommunizmus a legfejlettebb államokban valósul meg először, mert ott folyamatosan élesednek az osztályellentétek, majd, amikor elérnek egy elviselhetetlen szintet, kitör a forradalom és eljön az emberiség új korszaka.⁵⁰

A két vizsgált ország ugyan megegyezik abban, hogy a gazdasági reformlépések szükségessé váltak, hiszen súlyos gazdasági válságban voltak, azonban két eltérő ok miatt tettek lépést a változás felé. Úgy vélem, hogy ez a különbség ismételtén azt mutatja, hogy Magyarország és Vietnam rendkívül hasonló utat járt be a kommunista ideológia életével kapcsolatosan, azonban az azonos problémákra adott eltérő válaszok és társadalmi reakciók miatt ma teljesen más képet mutat a két ország politikai berendezkedése.

V. A „magyar-típusú” rendszerváltozás – a rendszer bukása

A „rendszer bukása” című fejezetben egyértelműen csak a magyar eseményeket lehet és kell tárgyalni, hiszen Vietnamban a mai napig kommunista (irányultságú) berendezkedésről beszélhetünk, így az ő esetükben csak „találgatni” lehet, mikor történik majd meg a változás, ha egyáltalán megtörténik valamikor.

A kádári vezetésnek kétszer kellett gazdasági válsággal szembenéznie. Először az 1956-os újjáépítés során, amelyre az új gazdasági mechanizmus volt a válasz. Másodszor pedig az 1970-es évek végétől, ami pont a reformintézkedések részbeni visszavonása miatt alakult ki, és amelyre a rendszer már nem talált megoldást.⁵¹

Fontos még kiemelni, hogy az 1960-as évektől biztosított Nyugatra utazási lehetőségeknek köszönhetően már tömegek éltek külföldön, akik a jóléti államról alkotott új képpel tértek vissza Magyarországra. Így a rendszer legitimációs alkupozíciója eltűnt, hiszen nemcsak romlott az életszínvonal, de az új külföldi tapasztalatoknak köszönhetően már a romlást megelőző időszak „jó” körülményei sem elégitették volna ki az igényeket.⁵² A Kádár-rendszernek egyetlen fegyvere volt ezzel szemben: még több hitel felvétele a nyugati bankoktól, ezzel még súlyosabb adósságspirálba sodorva az országot. Azonban a hanyatlást nem sikerült megfékezni.⁵³

A magyar kommunista rendszer összeomlásában nem csak a magyar gazdaság válsága játszott fontos szerepet. Kiemelendő egyrészt a Szovjetunió meggyengülése (majd későbbi összeomlása)⁵⁴, másrészt egy olyan politikai elit kialakulása, amely kész volt a kommunista vezetés leváltására⁵⁵, harmadrészt pedig magán az MSZMP-n belüli generációs és ideológiai

⁵⁰ MALJÁTH 2017.

⁵¹ BEREND T. 1999.

⁵² BURUCS KORNÉLIA: *Rokonlátogatás, üdülés – nyiloning és orkánkabát*. História (5)1983/3. 26–28. pp.

⁵³ MONG 2012.

⁵⁴ ROMSICS IGNÁC: *A Gorbacsov-faktor: Egy világbirodalom hatalmi válsága*. Rubicon (15)2004/5-6. 42–45. pp.

⁵⁵ STUMPF ISTVÁN: *A Fidesz-generáció politikai szocializációjáról*. Rubicon (15)2004/5-6. 34–38. pp.

harc. 1988 májusában az MSZMP küldöttei elmozdították Kádár Jánost első, illetve főtítkári pozíciójából.⁵⁶

A magyar-típusú rendszerváltozás különlegessége, ami példaértékét adja az a békességében rejlik. Mindez az előzőekben felsorolt tényezők együttes hatásának volt köszönhető. Véleményem szerint, ha bármelyik elemet kivennénk az egyenletből, már nem egy „csendes” rendszerváltozás képét kapnánk. Mind a gazdasági, mind a bel-, mind a külpolitikai átalakulások területein „tárgyalásos forradalomról beszélhetünk”.⁵⁷

A súlyos gazdasági válságra az MSZMP KB 1988 júliusában adott radikális választ. Olyan választ, ami a piacgazdaság felé tolta az országot. Leértékelték a forintot, további liberalizációs lépéseket fogadtak el az import tekintetében, elismerték, hogy a teljes foglalkoztatottság nem megvalósítható, illetve elismerték, hogy legalább részleges privatizáció szükséges a termelékenység növeléséhez.⁵⁸ Ezzel elindult a gazdasági rendszerváltozás.

Belpolitikai téren 1988 második felében a szocialista pluralizmus⁵⁹ mibenlétének tisztázása került napirendre. Ezen kérdéskör megvitatásakor a Párt tagja két táborra szakadtak. Az egyik álláspontot a technokrata vezetők képviselték, akik az egypártrendszeren belüli pluralizmust kívánták megvalósítani. Míg a másik álláspont képviselői, a radikális reformerek már ekkor is a többpártrendszerű formulában gondolkodtak.⁶⁰

Grósz Károly első hivatalos külföldi útja mint magyar kormányfő ugyan a Szovjetunióba vezetett, azonban 1988. július 19-én Washingtonba is elutazott, így 42 év óta ő volt az első magyar miniszterelnök, aki hivatalos látogatást tett az USA-ban.⁶¹ Ezzel az ország külpolitikai nyitása is megtörtént.

Pozsgay Imre 1989-ben egy rádiónyilatkozatban az 1956-os eseményeket népfelkelésnek minősítette, illetve támogatását fejezte ki a többpártrendszer bevezetése iránt.⁶² Pozsgay nyilatkozata rákényszerítette a Központi Bizottságot az említett kérdéskörök megvitatására. Hivatalos közleményükben kijelentették, hogy 1956. október 23-án valóban népfelkelés történt, azonban az azt követő események már ellenforradalmi lépések voltak. A Központi Bizottság kiemelte továbbá azt is – hivatkozva a népszuverenítésre, illetve a jogállamiságra –, hogy a politikai intézményrendszer átalakítását folytatni kívánja, ami a többpártrendszer útján valósítható meg.⁶³

A KB közleményének kiadásakor az MSZMP mellett már léteztek ellenzéki pártok, akik egy nyilatkozatot adtak ki, amelyben üdvözlötték, hogy a Párt a demokratikus hatalomgya-

⁵⁶ KÖRÖSÉNYI ANDRÁS – TÓTH CSABA – TÖRÖK GÁBOR: *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó. Budapest, 2007.

⁵⁷ ROMSICS 2010.

⁵⁸ VERBÁSZI 2004.

⁵⁹ LÖFFLER TIBOR: *Predomináns törésvonal és törésvonal-politika a magyar pártrendszerben*. Politikatudományi Szemle (11)2002/1-2. 177–212. pp. 191–196. pp.

⁶⁰ ROMSICS 2010.

⁶¹ ROMSICS 2010.

⁶² MÚLT-KOR (szerk.): *Népfelkelés: az utolsó csepp a pohárban*. Múlt-kor 2009. május 18. https://mult-kor.hu/20090518_nepfelkelés_az_utolso_csepp_a_poharban (Letöltve: 2019. 07. 24.)

⁶³ ROMSICS 2010.

korlás kizárólagos formájaként ismerte el a többpártrendszert. 1989 nyarára a pártok száma már meghaladta a harmincat az év végére pedig a hatvanat is.⁶⁴

1989 tavaszától a rendszerváltó események rohamos tempóban gyorsultak fel. Márciusban a legfontosabb nyolc ellenzéki szervezet megalakította az Ellenzéki Kerekasztalt. Március 22-én az Országgyűlés elfogadta a sztrájk törvényt. Április 1-jén a Történelmi Igazságtétel Bizottságának vezetésével elindultak '56 vértanúinak újratemetési előkészületei. Május 2-án az osztrák-magyar határon elkezdtek lebontani a műszaki határzárakat. Augusztus 19-én Pozsgay Imre, illetve Habsburg Ottó, IV. Károly osztrák-magyar uralkodó fia páneurópai pikniket tartottak Sopronnál, mely alkalomból megnyitották a határt, így kb. ezer Magyarországon nyaraló keletnémet állampolgár szökött át Ausztriába.⁶⁵

Mindeközben folyamatosan zajlott a tárgyalásos forradalom, azaz a rendszerváltás alapkérdéseit megvitató Nemzeti Kerekasztal tárgyalások. A felek hat sarkalatos törvényjavaslat alapelveiben egyeztek meg: (1) az 1949-es Alkotmányt módosítani kell, (2) fel kell állítani egy Alkotmánybíróságot, (3) szabályozni kell a pártok működését és gazdálkodását, (4) ki kell dolgozni az országgyűlési választások új rendjét, (5) módosítani kell a Büntető Törvénykönyvet, illetve (6) módosítani kell a büntetőeljárás törvényt is.⁶⁶

Az 1989. évi XXXI. tv. módosította az 1949-es Alkotmányt, melynek értelmében Magyarország többé nem népköztársaság, hanem köztársaság. Deklarálta a többpártrendszert így kiiktatva a munkáosztály marxista-leninista pártjának vezető szerepét, illetve tiltotta azt a magatartást, ami a hatalom kizárólagos birtoklására irányul. A gazdaság tekintetében az ország gazdaságát piacgazdaságként határozta meg, ahol a magántulajdon, illetve a köztulajdon ugyanolyan védelemben részesül, továbbá elismerte a verseny szabadságát, illetve a vállalkozás jogát is. Megszüntette az Elnöki Tanácsot, amely helyett köztársasági elnöki pozíciót hozott létre. Az alkotmányt 1989. október 23-án hirdették ki, illetve ugyanezen a napon Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke kikiáltotta a Harmadik Magyar Köztársaságot.⁶⁷

A kérdés az, hogy Vietnamban van-e esély a magyar-típusú vagy egyáltalán bármilyen típusú rendszerváltozásra.

V. Összegzés – lehetséges-e egy magyar-típusú rendszerváltás Vietnamban?

Vietnamban a kommunista berendezkedés egy karizmatikus vezetőhöz, egy nemzeti hőshöz, a nép felszabadítójához. Itt kell még egy vietnami különlegességet bemutatni a kommunista ideológia kapcsán, a Ho Si Minh gondolatokat. A Ho Si Minh gondolatok 1991-ben a Vietnami Kommunista Párt (VKP) VII. kongresszusán hivatalos politikai filozófiájává a VKP-nek –

⁶⁴ BIHARI 2013.

⁶⁵ SZEREDI, PÁL: *A cselekvés fél éve: 1988 ősze-1989 tavasza*. Antalógia Kiadó. Lakitelek, 2019.

⁶⁶ ROMSICS 2010.

⁶⁷ MÚLT-KOR (szerk.): *Így kiáltották ki a harmadik magyar köztársaságot*. Múlt-kor 2015. október 23. <https://mult-kor.hu/igy-kialtottak-ki-a-harmadik-magyar-koztarsasagot-20151023> (Letöltve: 2019. 07. 24.)

a marxizmus-leninizmus mellett. A Ho Si Minh gondolatok Ho Si Minh politikai nyilatkozataiból és magatartásából állnak össze. A Ho Si Minh gondolatok gyakorlatilag a vietnami kultúra, a francia forradalmi, liberális, a marxista-leninista kommunizmus gondolatait ötvözi. Itt is egyértelműen megjelenik a nacionalizmus, mint a kommunizmus egyik eleme.⁶⁸

Az, hogy a Ho Si Minh gondolatokat a gazdasági reformokat követően tették a hivatalos politikai ideológia részévé világosan jelzi, hogy a vezetés nem kíván a kommunista rendszertől távolodni, csupán egy sajátos megvalósítási utat jelöl ki maga számára. Vietnamban a rendszerváltozást „csak” a nyugati tapasztalattal rendelkezők sürgetik. Ezen két ok alapján felmerül a kérdés, hogy beszélhetünk-e egyáltalán Vietnamban a rendszer válságáról és bukásának közelségéről.

Ha a magyar mintázatot megnézzük, akkor látható, hogy hasonló események előzték meg a demokratikus fordulópontot, mint amilyenek Vietnam esetében is bemutatásra kerültek (pl. gazdasági válság, reformkommunizmus, nyugati rendszersajátosságok beszívargása). Mindennek ellenére úgy tűnik, hogy Vietnam nem áll közel, illetve talán nem is áll készen a rendszerváltozásra. Ennek okai a vietnami politikai kultúrában rejtőznek, amely orientáció eltér a magyartól. Az eltérés okai a két vizsgált ország eltérő történelmi fejlődésében keresendők, ahol a földrajzi távolságnak, illetve a vallásnak is hatalmas szerepe van.⁶⁹ Azaz a vietnamiak számára nem elegendő „csupán” a gazdasági „rossz-lét” ahhoz, hogy a rendszerellenesség odáig fajuljon, hogy már a rendszerváltozás szükségességéről beszéljenek.

Fontosnak tartom még az általánosságban vett európai és ázsiai gondolkodásmódbeli különbségek kiemelését is. Míg Európában a reneszánsz óta az egyén áll a középpontban, addig Ázsiában mind a mai napig közösségben gondolkodnak.⁷⁰ Ennek köszönhetően a kommunizmus – amely ideológia elnevezésében ott rejlik a latin *communitas*, azaz közösség szó – könnyebben képes gyökeret verni egy olyan környezetben, ahol a közösség, nem pedig az egyén érdekei az elsődlegesek.

Véleményem szerint – ahogyan azt Magyarország esetében is láttuk – több különböző szempont együttes meglétére lenne szükség ahhoz, hogy a széles értelemben vett vietnami társadalom egyáltalán bele akarjon folyni, részt akarjon venni a politikában.

⁶⁸ V.ö.: QUINN-JUDGE, SOPHIE: *Ho Chi Minh Thought*. In: Claeys, Gregory (szerk.): *Encyclopedia of Modern Political Thought*. CQ Press. Washington, 2013. 399–401. pp., Whitman, Alden: *Ho Chi Minh Was Noted for Success in Blending Nationalism and Communism*. The New York Times, 1969.09.04. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0519.html> (Letöltve: 2020. 07. 15.), MOISE 1988.

⁶⁹ Lásd erről bővebben: SZANISZLÓ 2018.

⁷⁰ Lásd erről bővebben: TOMKA BÉLA: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó. Budapest, 2009. INDRIES KRISZTIÁN: *A kapcsolati harmónia lélektana a kelet-ázsiai kollektivisták társadalmakban*. Magyar Pszichológiai Szemle (64)2009/1.

RÉKA BRIGITTA SZANISZLÓ

COMMUNISM IN VIETNAM –
POSSIBILITY OF A “HUNGARIAN-TYPE” REGIME CHANGE?

(Summary)

The Third Republic of Hungary celebrates its 30th birthday in 2019, an anniversary of utmost importance to all social science disciplines. Two points need to be made about this. On the one hand, the regime change is not a moment, it cannot be linked to a single date. We are talking about a lengthy process that did not begin in 1989 and did not end in 1989. On the other hand, the change of regime is a complex phenomenon, for which an analysis of all aspects of social science is essential. By its nature as a study, this study cannot undertake such a task, but merely seeks to add another aspect to the study: the science of international relations.

Traditionally friendly relations between Hungary and Vietnam began to develop in the 1960s, based on socialist friendship. Between 1966 and 1989, in the spirit of a common ideology, Hungarian leadership offered higher education scholarships to students in North Vietnam and later in the reunited Vietnam. Some of these students saw and experienced the “Hungarian-type” regime change, which they saw as a path for their own country.

However, it is important to emphasize, that the communist ideology in Vietnam has many features that did not appear in any other countries. The vast majority of these attributes are related to one person: Ho Chi Minh. Ho Chi Minh’s iconic figure still circumscribes Vietnamese political thinking, leading to the question of how to speak of a Hungarian-type regime change in their case, when Ho Chi Minh in his testament clearly speaks of the intertwining of the people and the party, while Árpád Göncz, the first President of the Third Republic of Hungary, spoke in his inaugural speech that representatives of the people could not serve purely party interests.

The aim of the study is to compare the life cycle of a political ideology in two differing countries. The comparisons of the similarities and differences between the communist systems of the two countries under consideration are based on five aspects: (1) the way in which the communist system developed, (2) the social acceptance of communism, (3) the international context, (4) the “Hungarian-type” regime change and (5) the possibility of regime change in Vietnam.